

**МІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ
АСОЦІАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ПРИВАТНОЇ
ФОРМИ ВЛАСНОСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

УКРАЇНА ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

**Матеріали XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих вчених до 32-річниці заснування
Європейського університету
12 жовтня 2023р.**

Київ 2023

Україна XXI століття: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 12 жовтня 2023 р. / Редкол.: О.І. Тимошенко та ін. Київ: Видавництво Європейського університету, 2023. 165 с.

Збірник містить матеріали XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених до 32-річниці заснування Європейського університету що відбулася 12 жовтня 2023р.

Матеріали друкуються в авторській редакції

© Європейський університет, 2023

Редакційна колегія:

Голова оргкомітету – Тимошенко О. І., д.філос.н., професор, Голова Асоціації навчальних закладів України приватної форми власності, ректор Європейського університету.

Заступники голови оргкомітету:

Тимошенко А. О. – д.е.н., доцент, проректор з фінансово-економічних питань Європейського університету;

Гудзь Ю. Ф. – д.е.н, доцент, проректор з наукової роботи Європейського університету;

Ягодзінський С. М. – д.філос.н., професор, проректор з навчально-методичної роботи Європейського університету;

Члени оргкомітету:

Старіш О. Г. – д. політ. н., професор, професор кафедри Європейського університету;

Хоменко О. О. – к.і.н., доцент, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи та соціально-політичних дисциплін Європейського університету;

Яровий Р. О. – к. т. н., доцент декан факультету інформаційних систем та технологій

Цимбал П. В. – д.юрид.н., проф., заслужений юрист України, завідувач кафедри права;

Атаманська С. С. – Голова ради молодих вчених, к.іст.н., доцент кафедри інформаційної бібліотечної, архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін Європейського університету;

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Хоменко О. Є.</i>	7
Формування європейського освітнього простору в Україні XXI ст.	
<i>Старіш О. Г.</i>	9
Дерусифікація як політичний процес	
<i>Атаманська С. С.</i>	13
Соціальні проблеми та потреби сільських жителів Бучанського району Київської області	
<i>Шкурат М.</i>	17
Подання інформації населенню України під час воєного стану 2022-2023	
<i>Харін І. А.</i>	20
Емоційний інтелект як чинник адаптивної особистості періоду ранньої дорослості під час війни	
<i>Бузницький Д.</i>	23
Перспективи відбудови зруйнованих міст України та проблеми біженців	
<i>Вигівський В.</i>	24
Основні важелі суспільства у питанні раціонального розподілу бюджетних коштів під час війни в Україні 2022-2023	

СЕКЦІЯ І.

УКРАЇНА: ІСТОРИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

<i>Ушаков С. П.</i>	27
Можливості проєкції на Україну боротьби за світову гегемонію	
<i>Лазебник Я. О.</i>	28
Формування іміджу політичного лідера в умовах війни: аналіз досвіду Володимира Зеленського.	
<i>Кушнір О. М.</i>	30
Визначення та структура самосвідомості	
<i>Івченко В. Г.</i>	32
Визначення сутності особистісного зростання з позицій різних психологічних підходів	
<i>Десятник О. О.</i>	35
Класифікації копінг-стратегій	
<i>Цибульська Є. О.</i>	37
Сутність та ознаки депресії	
<i>Чумак О. В.</i>	40
Психологічні особливості інтерактивної взаємодії студентів у закладі вищої освіти	
<i>Марисик Л. П.</i>	43
Поняття батьківської компетентності та її психологічної структури	
<i>Сатановський О. О.</i>	46
Психологічні особливості публічних виступів під час війни	
<i>Пупченко О. І.</i>	50
Сутність, ознаки та причини виникнення емоційної залежності	
<i>Тимошенко О. І., Сосюра О. В.</i>	53
Особливості розвитку тривоги та депресії у внутрішньо переміщених осіб	
<i>Розгон Н. О.</i>	55
Психологічні засоби стимулювання інтелектуального розвитку у юнацькому віці	

<i>Гринь М.</i>	58
Психологічні чинники формування управлінського стилю керівника	
<i>Бережна С.</i>	61
Психологічний аналіз особистісних особливостей старшокласників з різним рівнем творчої активності	
<i>Павлов В.</i>	64
Розуміння «я-духовного» в українській психологічній науці	
<i>Яковлева Ю.</i>	68
Поняття та ознаки малих груп	
<i>Гараган К. О.</i>	71
Роль мовних та соціокультурних особливостей у формуванні політичної риторики	
<i>Мовчан О. О.</i>	74
Освітній сектор в Україні: інновації, якість та роль у сучасному суспільстві	
<i>Михайленко О.</i>	76
Співвідношення понять емоційного та професійного вигорання	
<i>Гладков В. С. , Хіжнюк О. А., Шигун Д. Ю.</i>	79
Аналіз передумов, механізму впровадження та наслідків загарбницької війни проти України за 2022-2023 роки.	

СЕКЦІЯ II. ТРЕКЕР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

<i>Бреус С. В., Омельченко А. А., Яніцький О. В.</i>	81
Роль та значення економічної інклюзії в сучасних умовах економічного розвитку України	
<i>Потапов В. Є.</i>	83
Актуальність розробки оцінки конкурентоспроможності постачальника енергоносіїв	
<i>Головченко Б.</i>	85
Стратегії адаптації бізнес-процесів підприємства до умов війни в Україні	
<i>Комалянський О., Михайлов В.</i>	88
Підходи до трактування поняття «ділова активність підприємства»	
<i>Сенечко С. В.</i>	90
Якість як складова конкурентоспроможності підприємства	
<i>Шелест О.</i>	92
Процеси логістичних комунікацій на підприємстві	
<i>Патлай В. І.</i>	95
Управління витратами як фактор зростання конкурентоспроможності підприємства	
<i>Донець О. В.</i>	97
Управління грошовими потоками для підвищення ефективності діяльності підприємства	
<i>Махомет О. А.</i>	100
Особливості аналізу фінансового ризику при управлінні інвестиційною діяльністю підприємства	
<i>Вронський І. В.</i>	103
Розуміння ризиків при впровадженні інноваційної стратегії розвитку підприємства	

<i>Охрущак А. В.</i>	105
Аналіз економічної конкуренції на ринку телекомунікацій	
<i>Якименко Ю. Л.</i>	108
Формування системи управління витратами на підприємстві	
<i>Новицький В.</i>	110
Необхідність раціонального використання енергетичних природних ресурсів	
<i>Ханяк А.</i>	113
Застосування системи ризик-менеджменту при оцінці діяльності підприємства	
<i>Зарічний О.</i>	115
Моделі лояльності клієнтів туристичних агентств	
<i>Потанов В. Є.</i>	118
Енергетична безпека, як складова сталого економічного зростання	
<i>Власенко В., Яковуник О.</i>	119
Вплив батьківської сім'ї на стратегії реалізації батьківства	
<i>Чадюк О.</i>	122
Вимоги до професійних якостей працівників ІТ-компаній	

Секція III. ПРАВОВА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМІРІВ УКРАЇНИ.

<i>Скутельник О.</i>	125
Сучасні аспекти трансформації українського законодавства в умовах євроінтеграції	
<i>Олійник Б.</i>	127
Роль прокуратури України у забезпеченні європейської інтеграції: досягнення, перешкоди та перспективи	
<i>Тиравський В.</i>	130
Проблеми адаптації українського законодавства до законодавства Євросоюзу	
<i>Мелешко А.</i>	135
Оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: проблемні питання	
<i>Санченко Д. Є.</i>	137
Право на психічну недоторканність в аспекті біологічної цілісності людини	
<i>Бартошук А.</i>	139
Критерії відшкодування моральної шкоди в контексті національного законодавства та практики ЄСПЛ	
<i>Чупрін О.</i>	145
Європейська інтеграція України: історичні аспекти та сьогодення	
<i>Святецький О.</i>	147
Принципи взаємодії права ЄС та національного права	
<i>Шкільник С.</i>	148
Шляхи розв'язання судових спорів між подружжям в міжнародному аспекті, в контексті євроінтеграційних намірів України	
<i>Чупрін А.</i>	151
Вступ України до Європейського Союзу, як один із чинників зміни законодавства України	

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ ХХІ СТ.

Хоменко О. О.

*кандидат історичних наук, завідувач кафедри
інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»*

Модернізація української освіти в ХХІ столітті, а особливо в сучасних умовах війни з Російською Федерацією, має надважливе значення у формуванні освітнього європейського простору. Безперечно, що на ці процеси впливає і прогноз еволюції світової освіти, встановлення сучасних і перспективних тенденцій розвитку освіти в окремих країнах, в геополітичних регіонах та в глобальному масштабі загалом.

Сучасним тенденціям розвитку освіти присвячена значна кількість робіт вітчизняних і зарубіжних авторів. Питання формування європейського освітнього простору вивчають і аналізують науковці постійно відповідно до вектору змін в політичній та освітній сфері. Варто виділити дослідження Артьомова І. та Ващука О. (Артьомов І., Ващук О. 2011), Пуховської Л. (Пуховська Л. 2003), Є. Хана (Хан Є., 2018), Січкаренко Г. (Січкаренко, 2009) та ін.

Зокрема, дослідниця Пуховська Л. зазначає, що в історіографії питання освітнього простору обґрунтовуються різні тенденції, серед яких можна виділити наступні: поширення і зміцнення явищ інтернаціоналізації та глобалізації економіки; поява міцних наднаціональних економічних і політичних структур, що стали самоорганізованими системами; перехід від ієрархічних структур до мережевих тобто формування мережевого образу світу в економічному, політичному та інформаційному аспектах; створення міжнародних правових актів глобального характеру, які стають орієнтирами для співтовариства націй; формування єдиної світової інфосфери (інформаційної оболонки Землі) з використанням новітніх інформаційних технологій. Людство продовжує закладати фундамент міжнародної інформаційної магістральної системи, вектор руху якої спрямований до єдиної інформаційної мережі; визнання ролі особистості і потенційної загрози забуття її унікального характеру, її призначення щодо вибору своєї долі і реалізації всіх наявних можливостей через використання багатств і традицій власної культури; усвідомлення глобальних гуманітарних проблем, у вирішенні яких освіті відводиться провідна роль; виявлення соціальної, у тому числі академічної, мобільності тощо [1, с. 16].

Україна – це невід’ємне геополітичне утворення на європейському

континенті, що є частиною загальної системи європейських глобальних зв'язків і відносин. У процесі реформування системи вищої освіти наша держава пройшла значний шлях для переходу на європейські освітні стандарти та цінності.

Основоположним документом, який має забезпечувати ефективний та дієвий інструмент фіксації української системи вищої освіти на європейські освітні стандарти, залишається Закон України «Про вищу освіту», який містить норми та положення, які не лише модернізують українську вищу освіту згідно європейських норм, а і прискорюють процес повної інтеграції України до європейського освітнього простору [4, с. 37-38].

В умовах воєнного стану питання інтеграції української освіти до європейського простору стає все більш актуальним. У 2023 році Міністерство освіти і науки України, Офіс підтримки вченого та Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту проводять важливу роботу популяризації серед науковців, дипломатів, здобувачів вищої освіти, представників громадських організацій щодо візуалізації українських студій в славістиці [5].

Сьогодні для кожного українця суттєвим інструментом боротьби в інформаційному просторі проти російського пропагандистського викладення фактів – є усвідомлення значення всестороннього висвітлення тенденцій розвитку україністики та зміни парадигми славістичних студій у світі. Адже українці стоять перед наявними викликами важливих змін в державі, значенні ролі нашої держави на світовій арені, що в свою чергу вже сьогодні призводить до актуалізації українського наративу, розуміння значення бренду та іміджу України у світовому просторі.

Таким чином формування освітнього європейського простору серед українців має бути сформованим ще на ранньому етапі розвитку особистості, насамперед в сім'ї, далі в закладах дошкільної та загальної середньої освіти і осмислено закріпитись в закладах фахової та вищої освіти. Усвідомлення своєї ідентичності та своє місце у генеруванні нації є одним із чинників формування української інтелігенції, місія якої є породжувати та закріплювати духовно-моральні цінності цивілізованої людини, що безперечно призведе і до переосмислення ролі українців у світі. Всі ці чинники допоможуть українській нації стати повноправним співавтором у процесі державотворення нової України XXI ст.

Список використаних джерел

1. *Артьомов І.В., Ващук О.М.* А Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору: Навчальний посібник / за ред. Ф.Г. Ващука, В.І.Лугового. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 486 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 17) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3718> - Дата звернення 05.10.2023.
2. *Пуховська, Л. П.* «Перспективи формування світового освітнього простору в XXI столітті». Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка 13 (2003): 16-18 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

3. <http://eprints.zu.edu.ua/173/1/03plpops.pdf> - Дата звернення 01.10.2023.
4. Січкаренко Г. Г. Трансформація вищої освіти в незалежній Україні: Монографія / Г. Січкаренко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 362 с.
5. Хан Є. Адаптація українського законодавства до європейських норм у процесі входження до спільного європейського освітнього простору // Європейські історичні студії. – 2018. – № 10– С. 30-49 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eustudies.history.knu.ua/uk/yevgen-han-adaptatsiya-ukrayinskogo-zakonodavstva-do-yevropejskyh-norm-u-protsesi-vhodzhennya-do-spilnogo-yevropejskogo-osvitnogo-prostoru/> - Дата звернення 06.10.2023.
6. Міжнародні веб-доповіді стратегічної сесії «Українські студії в славистиці: візуалізація». Київ, Україна, 2023.

ДЕРУСИФІКАЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Старіш О. Г.

*доктор політичних наук, професор кафедри
інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейського університету»*

Кожен з дитинства знає: як корабель назветься, так корабель і попливе. Саме за цим принципом, як одним з базових алгоритмів, діє російська пропаганда – сьогодні на підміні понять базується не тільки система пропаганди, але практично уся історія Московії. Хоча, скоріше, навпаки: саме вкрадена і/або перекручена історія географічного співіснування України та Росії і є фундаментальним підґрунтям перманентної інформаційної війни й найагресивніших її фаз – спеціальних інформаційних операцій та інформаційних війн.

Відповідно, кожному більш менш історично значущому подію на окупованих російською імперією землях обґрунтовано розглядати саме крізь суть певного терміну і, як наслідок, явища, яке за допомогою відповідних слів описує російська історія. Особливо варто звернути увагу на той факт, що чи не єдиний російський історик, який обслуговував політичний режим Москви, спромігся, хай і опосередковано, назвати речі своїм ім'ям. Йдеться про головного редактора багатотомника «История государства российского» Миколу Карамзіна, який навіть у вступі до свого видання відверто вказав: «Естественно, наша история не обошлась без примеса лжи». Так, так, так – того самого Карамзіна, якого російські науковці в тлумачних словниках називають «реформатором літературного русского языка». Правда, як пояснити той факт, що ці ж дослідники називають афроросіянина Пушкіна «творцом літературного русского языка», хоча він народився після реформи літературного руского языка Карамзіна...

Відповідно, вкотре не лише перед письменниками і журналістами, не кажучи

вже про пересічних, постає питання: росіянин чи руський – ми не забуваємо: як корабель назвете, так він і попливе? І російських науковців, не говорячи про решту росіян, не засмучує той факт, що всі нації світу визначаються іменником, і тільки громадяни найвеличнішої за окупованими територіями країни – прикметником. Невже й надалі росіяни всіх росіян величатимуть руськими? Мимоволі хочеться побажати прикметникам, які проживають у США, Ізраїлі, Німеччині тощо, а вже тим більше в Росії просвітлення! І те, що нехай і не усвідомлено, вони таким чином принижують представників решти 194 етносів, разом з якими й утворюють націю росіяни, в жодному разі не знімає з кожного з них відповідальності. Тож просвітлення всім росіянам, хто, незалежно від походження, сам себе величає «русським», тільки нагадаю – раптом хоч комусь допоможе – вірш сучасного російського поета:

Покатилась дурная слава
До последних границ бытия.
Русский Цой, русский Ким, Окуджава,
Удивительно русский я.
Зря старались милые мамы,
Уложились в русский размер
Пастернаки и Мандельштамы,
Ты Бахыт, Тимур, Искандер.
И бежит, проклиная Россию,
И стирает с рубашки крап
Козырной король Абиссинии,
Виноватый во всём арап.

І російська влада сама цього не приховує, хоч і «делікатно» вуалює, наприклад, Петро І Романов у них – великий РУСЬКИЙ імператор, а Катерина ІІ Софія Августа Фредеріка Ангальт Цернст Дорнбург – велика РОСІЙСЬКА імператриця. Відповідно сьогодні кремлівський режим легко ідентифікується як російський нацизм. Та й давно настав час росіянам познайомитися з реальною історією Московського улусу, Московського царства, Московської держави, Російської імперії, ССРСР і його правонаступниці Росії. Згадаймо хоча б політику Московії щодо України, яку в повному обсязі охарактеризують два документи:

1. Валуєвський циркуляр – припис міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєва від 18 липня 1863 року, направлений до Київського, Московського та Петербурзького цензурних комітетів, про зупинення друкування українською мовою релігійної, навчальної та призначеної для початкового читання літератури.

Згідно з обґрунтуванням, викладеним у самому документі, приводом для видання циркуляра послужили «обставини суто політичні» – спроба здійснення «сепаратистських задумів» «під приводом поширення грамотності та освіти українців». За твердженням російського історика А. Міллера, циркуляр призвів до появи Емського указу.

2. Емський указ – найменування висновків Особливої наради, підписаних імператором Олександром II 18 травня 1876 року у німецькому місті Бад-Емс. Указ спрямований на заборону на викладання, ведення документів, використання у музиці та церкві під час проповідей української мови у Російській імперії. Також указ забороняв як друк на території імперії, так і ввезення з-за кордону книг, надрукованих українською мовою, як і постановку україномовних театральних вистав і концертів.

Але ані Валуєв, ані Романов не були першими русифікаторами України. Першою була Софія Августа Фредеріка Ангальт Цернст Дорнбург – для російськомовних антифашистів «На Берлін!» – німкеня, яка правила так званими «руськими» у 1762-1796 роках. Саме вона, освічена за європейськими стандартами наголосила: «Народ, який збереже свої віру, закони і мову, не може вважатися скореним». Розуміючи значення мови в управлінні поневоленими народами, Катерина II цілеспрямовано винищувала окуповані території існування українців і самих носіїв української мови. Так у червні 1775 року вона вижила Запорізьку Січ, козацтво як феномен розпустила, а саму фортецю знищила. Мимоволі виникають риторичні питання:

– який відсоток росіян володіє російською мовою хоча б за мірками російських шкіл «задовільно»?

– якою є кількість україномовних шкіл у Росії, при проживанні на території РФ понад 7 мільйонів етнічних українців? Довідка: у півмільйонному Маріуполі, повністю знищеному носіями російської мови, вихованими «великою руською, хоча правильно писати – російською, літературою», до 24.02.2022 було 94 % шкіл з викладанням російською мовою.

Навіть із перелічених причин ця війна, яка із різними фазами активності триває вже п'яте століття – з моменту сходження на російський престол Романових, коли з 1612 по 1917 понад 200 років Росією правили етнічні німці, має називатися Російсько-руська – між Московією/Росією та Київською Руссю/Україною. Довідка: у російських підручниках для середній шкіл та вишів з 2023 навчального року немає Київської Русі – від Київської Русі російські історики на вимогу Кремля залишили згадку про якусь окрему від здорового глузду, історії і географії Русь. І ми маємо бути вдячними таким історикам – вони самостійно і цілеспрямовано дистанціюються від пращурів України і українців – Київської Русі і русів, русичів і русинів, які на той час проживали на території сучасної України. Відповідно, таке ставлення Московії до своєї історії руйнує міфи чи то про один народ, чи то про народи браття, що, як наслідок, знищує підґрунтя для створення і проведення спеціальних інформаційних операцій та інформаційних війн.

Саме закладені російською імператрицею основи насильницької русифікації України, дозволяють усім шаленим імперцям стверджувати: «Українці говорять російською мовою як рідною!» А Кремль після століть насильницької русифікації дозволяє собі не лише робити заяви: «Україна – наші історичні території з

російськомовним населенням», а й обґрунтовувати ними вбивства, насильство та мародерство українців. Проте, обґрунтування Росією своїх загарбницьких дій російськомовністю певної частини українців не витримує елементарної критики: якщо володіння російською мовою є ключовою ознакою приналежності до так званого «руського миру», чому росіяни не відносять до руських авторів Тараса Шевченка? Шевченка, який через насильницьку русифікацію понад три чверті своїх літературних творів написав на «великому і могутньому»? Світу варто пам'ятати, що серед підданих насильницькій русифікації Україна була першою, але далеко не останньою країною. Там, куди зміг дотягнутися «руський мир», завжди відбувається одне й те саме – винищення ідентичності та дебілізація населення. І в той момент, коли Росія вважає, що справу зроблено, цим роздертим народам починають розповідати про те, що загарбники принесли їм «велику російську культуру».

Сьогодні російські ліберали, які вже давно покинули свою батьківщину, продовжують «непримиренну» боротьбу за «руський мир». Хоча жоден з них – Каспаров, Шендерович, Акунін, Ходорковський, Пархоменко, Гасанов – і немає їм числа до «руського миру» не мають жодного відношення. До постсовєтського – так. До російського – так. Але не до руського. Допустити, що всі ці борці за «руський мир» не відрізняють поняття «етнос» від поняття «нація» – немає жодних підстав. Хоча чи не кожен з них намагається довести протилежне, як, наприклад, Акунін/Чхантрішвілі: «Моя мама – єврейка, батько – грузин, а я – руський!»

На жаль, свідомо чи несвідомо підміна понять «руський»/«росіянин» досі притаманна і багатьом українцям. Хоча вже давно настав час чітко і однозначно диференціювати ці поняття: прикметник-етнос «руський» – це визначення однієї з етнічних груп, яка разом з рештою 194 етнічними групами, які мешкають на території сучасної Росії, утворюють іменник-націю «росіяни». Звідси, чи не найсумніший висновок: ототожнення понять «руський» і «росіянин» свідчить про те, що у ототожнювачів:

- 1.Присутній ген імперскості;
- 2.Організм тільки інфікований вірусом імперської.

У першому випадку медицина безсила. У другому – є надія, що вірусу не вдасться окупувати весь організм і у носія вірусу імперскості нехай і суто теоретичний, але є шанс на одужання.

Так, висновок не втішний, але, аби адекватно реагувати на виклики сучасності, ми маємо бачити реальну картину світу. Тому навіть тільки з наведеної причини ця війна має називатися Російсько-руська – між Московією/Росією та Київською Руссю/Україною. І роботи в цьому напрямку і освітянам, і науковцям більш ніж достатньо.

Список використаних джерел

1. Грушевський Михайло. Про старі часи на Україні: Коротка історія (для першого початку). – К.: АТ «Обереги», 1991. – 104 с.

2. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: «Наукова думка», 2003. – 688 с.: іл.
3. *Енциклопедія українознавства*. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: «Молоде Життя», 1954-1989.
4. *Звільнитися від імперського спадку: як триває деколонізація та дерусифікація*: Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/32380/2023-07-09-zvilnytysya-vid-imperskogo-spadku-yak-tryvaie-dekolonizatsiya-ta-derusyifikatsiya/>.
5. *Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів»*: Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/209177/2023-03-21-parlament-ukhvalyv-zakon-pro-zasudzhennya-i-zaboronu-rosiyskoi-imperskoi-polityky-i-dekolonizatsiyu-toponimii/>.

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПОТРЕБИ СІЛЬСЬКИХ ЖИТЕЛІВ БУЧАНСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Атаманська С. С.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної, архівної справи та
соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»*

Сьогодні Україна перебуває у стані глибокої демографічної кризи. Зниження рівня народжуваності та підвищення рівня смертності у зв'язку з війною призвело до природного зменшення чисельності населення Київської області. Соціально-економічні зміни призвели до несприятливих умов життя.

Соціальні проблеми населення відображають значну залежність сім'ї від суспільства. Сім'я виконує важливі соціальні функції в суспільстві, саме тому держава і громадські організації мають бути зацікавлені в тому, щоб створити необхідні умови, проводити соціальну роботу, спрямовану на вдосконалення сімейно-шлюбних відносин та зміцнення сім'ї. Все це сприятиме покращенню кількісних та якісних показників населення Київщини.

Дослідження соціальних проблем населення займаються такі науковці, як: Т. Буленко [1], О. Бугуцький [2], Т. Лібанова [3], К. Прокопишак [4], І. Смирнова [5], Т. Яблонська [6], К. Якуба [7]. Автори аналізують основні функції сучасної сім'ї та процес їх трансформації у новітній демографічній історії. Розглядають вплив соціально-економічних явищ та процесів на життєдіяльність сімей.

За цей час зросла кількість установ та організацій, які займаються проблемами сім'ї на державному рівні, фінансують різні проекти. Серед них слід виділити: Служба у справах дітей, Центри соціальних служб для сім'ї та молоді, а також недержавні фонди та організації – Спілка захисту сім'ї та особистості,

Центр екології сім'ї у м. Києві та ін.

Проблемою комплексного соціального розвитку українського села залишається надто гострою й такою, що має стабільну тенденцію до покращення, а в деяких селах до подальшого погіршення. Тому сьогодні необхідна розробка та запровадження першочергових заходів щодо покращення соціально-економічних процесів розвитку села. Відбудова українських міст і сіл після війни – це важкий і тривалий процес, який потребує часу і значних ресурсів.

Основною метою дослідження було визначення соціальних проблем та потреб сільських жителів Бучанського району Київської області, їхнє ставлення до існуючого соціального обслуговування і соціальної допомоги.

Серед наявних нині в Україні соціальних проблем перше місце займає житлове питання, особливо це проявилось після 24 лютого 2022 року у зв'язку з війною. Війна призвела до масових руйнувань не лише військової, а й цивільної інфраструктури, зокрема житла, медичних і освітніх закладів, спровокувала масове переселення українців до більш безпечних територій в західних областях України, і за її межі в більшість європейських країн.

Після початку повномасштабної війни більшість українців стали планувати свої витрати виходячи з потреб. Однією з основних змін, які відбулися в житті всього населення під час війни, стало погіршення економічної ситуації в країні. Зростання інфляції та девальвація національної валюти призвели до різкого скорочення доходів населення і збільшення цін на продукти та послуги. Внаслідок чого багато сільських жителів Бучанського району Київщини змушені були змінювати свої споживчі звички. При цьому в населення відбулася переоцінка людських стосунків.

За 2022 рік і початок 2023 року відомство Київської області Бучанського району підготувало нормативні документи, створило агенство для координації збору й аналізу інформації про пошкодження, реєстр пошкодженого і знищеного майна. Внаслідок російської агресії було багато пошкоджено та знищено житлових будинків. Про це повідомляють жителі сіл Бучанського району, які чекають матеріальної та соціальної допомоги від держави.

На Київщині в умовах воєнного стану в кожній громаді ведеться робота з питань соціального захисту населення. Так, у кожній територіальній громаді є відповідальні особи з догляду на дому за маломобільними самотніми людьми літнього віку та особами з інвалідністю. Вони забезпечують належні умови обігріву, харчування та надають у разі необхідності медичну допомогу.

Також в регіоні постійно здійснюється нарахування та призначення державних соціальних виплат. Станом на 2 березня 2022 року повністю відновили фінансування і сформували державний бюджет та відпрацювали місцевий бюджет на суму 2,5 млн. грн. На сьогодні в кожній територіальній громаді є координатори, які вже займаються збором необхідних продуктів харчування серед торгових мереж для населення, які найбільше цього потребують. Серед них малозабезпечені, особи з інвалідністю I групи, самотні, люди літнього віку,

маломобільні та переміщені особи із зони бойових дій і таких у регіоні 58 тис. осіб [8].

Сучасна українська сім'я Бучанського району зіштовхнулася із проблемою нестабільності життєвих планів в умовах війни, економічної нестабільності в результаті чого відбувається стійка орієнтація подружжя на сім'ю, менше ніж двоє дітей. Звичайно питання скільки у сім'ї буде дітей є питанням виключно окремої родини.

Іншою проблемою української родини є вибір між дитиною і роботою на користь заробітку. Заробляння грошей часом віднімає в батьків всі сили, тому для спілкування з дитиною не залишається часу. Постійно зайняті батьки втрачають із нею зв'язок, припиняють брати участь у її розвитку, повністю перекладають виховання на рідних та школу. Дуже часто у таких родинах спостерігається прихована, хоча інколи відверта байдужість батьків щодо дітей.

Серед головних і поширених проблем населення Київщини, є сімейні конфлікти між подружжям, між батьками та дітьми. Конфлікти матері і батька завжди відбиваються на дитині. Через це у дітей виникають проблеми у навчанні та спілкуванні. Часті сімейні сварки, розлучення батьків, на тлі неухильності до внутрішнього світу дитини призводить до небажаних наслідків. За даними опитування населення Бучанського району Київщини, поширеними є випадки, коли батьки взагалі не володіють гуманними й розумними методами спілкування. Через це дуже страждають діти і відчують себе не потрібними.

Важливою проблемою української родини, у тому числі населення Київщина (на прикладі Бучанського району) є алкоголізм. Такі родини в основному і становлять контингент неблагополучних, що перебувають на соціальному супроводі. На жаль, лікування від алкогольної, наркотичної залежності – це тривалий, довгий та складний процес. Навіть після інтенсивного лікування в медичних наркологічних диспансерах залишається небезпека повернення до колишнього стану.

До того ж у неблагополучних родинах здебільшого немає грошей на лікування і відсутнє бажання подолати алкогольну залежність. Адже бажання хворого є необхідною і головною умовою успішності лікування, тому в умовах відсутності системи доступної наркологічної допомоги та пасивності самих алкозалежних людей соціальний супровід таких сімей є малоуспішним.

У ході опитування, спостереження та візитів було виявлено такі характерні проблеми в сім'ях, в яких проживають алкозалежні члени, як: використання дитини та державної допомоги, що отримується на дитину, для придбання алкогольних напоїв, бідність, безробіття через низький рівень професійної кваліфікації, небажання взагалі працювати, погані житлові умови для дитини та ін. Слід відмітити тенденцію щодо поширення дитячого алкоголізму, токсикоманії, що є наслідком недоглянутості дітей батьками та алкогольної спадковості, наркотичної залежності від старших родичів.

Дуже часто під час обстеження, опитування жителів Бучанського району

Київщини зустрічалися сім'ї, члени яких мають інвалідність. Такі родини мають різнобічні проблеми: необхідність лікування, складне матеріальне становище, труднощі у спілкуванні, проблеми у професійній реалізації дитини. Як пояснюють, соціальні працівники, ця категорія родин, легко іде на співпрацю, однак виникають проблеми з батьками, які виховують дітей-інвалідів. Вони не дуже хочуть, щоб їхню сім'ю приходили зі своїми пропозиціями, а саме через те, що люди сприймають свій біль і не хочуть виносити його загал. Найчастіше дитина хоче спілкування та іде на контакт, тоді як батьки проти цього.

Ще однією соціальною проблемою є неповнолітні одинокі, багатодітні матері, які опинилися у складній життєвій ситуації, через відсутність освіти, житла, роботи, досвіду, навичок щодо догляду за дитиною, підтримки з боку родини чи батька дитини, почуття відповідальності за немовля, низький рівень сексуальної культури, що й призводить до ранньої вагітності. Соціальні працівники в даний час можуть надавати допомогу такій родині переважно на етапі її кризи, у момент конфлікту або розпаду, займатися профілактикою сімейних конфліктів, налагодження сімейних комунікацій в передкризовому стані більшість соціальних установ поки що не в змозі.

Отже, найбільш актуальними проблемами для більшості українців є війна в Україні, соціально-економічні проблеми, низький рівень зарплат чи пенсій, безробіття, високі комунальні тарифи. Одним з основних завдань, яке стоїть перед кожною областю України після війни, є відновлення інфраструктури. Відновлення інфраструктури буде ключовим фактором для розвитку економіки та поліпшення якості життя людей.

Список використаних джерел

1. Буленко Т.В. (2001). Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі / Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д.
2. Бугуцький О., Орлатий М. (1996). Споживання матеріальних благ сільським населенням України // Україна: аспекти праці, №6. 28-33.
3. Лібанова Е. М. (2020). Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу / Е. М. Лібанова; Нац. Академія наук України, Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 456.
4. Прокопишак К.В. (2002). Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин: Монографія. Львів: НВФ «Українські технології», 264.
5. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л.А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. // Економічний вісник Донбасу №3 (61), 2020. – с. 205-212.
6. Яблонська Т.М. (2004). Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні // Український соціум. № 2 (4). 80-84.
7. Якуба К.І. (2011). Соціально-демографічний стан сільських населених пунктів / К.І. Якуба // Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп.; за заг. ред. акад. НААН ПТ Саблука. Київ, ННЦ ІАЕ, 342 с. 33-40.
8. Головне управління статистики у Київській області (<http://kyivobl.ukrstat.gov.ua>).

ПОДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄНОГО СТАНУ 2022-2023

Шкурат. М.

*студент I курсу Фахового Бізнес Коледжу
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ*

керівник: к.і.н. Хоменко О. О.

На сьогоднішній день Україна має різноманітний медіапростір. Основними джерелами інформації для населення України є національне телебачення, інтернет-сайти та соцмережі. Кожен громадянин має право отримувати своєчасну та достовірну інформацію і це визнане не лише міжнародними актами, але й законодавством України. Однак у періоди особливого правового режиму можуть встановлюватись певні обмеження цього права.

Сьогодні, в час війни держава та державні органи вимушені діяти в значно відмінних від мирного часу умовах. Такий особливий правовий режим діяльності державних органів називається воєнним станом, і його регулює відповідний закон. Вся інформація, яку люди отримують має бути достовірною, перевіреною і однаково доступною для громадян країни.

Під час воєнного стану допускається тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень, наприклад, право проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, визначене у статті 39 Конституції України.

Зокрема частково діє обмеження конституційного права людей вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Наприклад, у ряді регіонів заборонено будь-яку відео- та фотозйомку доріг загального користування, об'єктів загального призначення, об'єктів інфраструктури, блокпостів, укріплень, тощо.

Однак таке обмеження може діяти лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку і зовсім не скасовує основні положення чинного Закону України «Про доступ до публічної інформації» [1].

Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року № 73 серед іншого встановлює перелік відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану [2].

Зазначеним наказом, заборонено поширювати самостійно, копіювати, робити репост, інформації, що стосується, наприклад: найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність

особового складу військових частин (підрозділів); кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан, місця зберігання та інше [2].

Водночас, за підтримки офісу Генерального прокурора України створено портал для документування воєнних злочинів Російської Федерації в Україні, який заохочує громадян, якщо є така можливість, збирати та обробляти дані, які дозволяють зафіксувати воєнні злочини. Громадяни можуть збирати дані, наприклад про:

- пересування та застосування ворожої військової техніки у межах міст, селищ;
- уламки снарядів у межах населеного пункту;
- використання ворогом цивільної інфраструктури з воєнною метою під прикриттям цивільних;
- захоплення майна, пограбування окупаційними силами; та інше.

Отже, з наведеного зрозуміло, що держава самостійно встановлює перелік відомостей (особливо у період війни), на який не розповсюджується конституційне право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

Щодо інших відомостей, які не обмежує закон та держава, то навіть під час воєнного стану діють положення Закону України «Про доступ до публічної інформації». Наприклад Міністерство молоді та спорту України відкрило «гарячу лінію», де можна отримати інформацію про те:

- Які спортивні/молодіжні об'єкти можна використовувати для бомбосховища?
- Як стати волонтером чи отримати допомогу від волонтерів?
- Яким чином забезпечується підготовка національних збірних команд України, коли кошти йдуть на соціальні потреби та на армію [4].

Сьогодні, під час війни, що триває не тільки на полі бою, а і в інформаційному просторі, одним із найважливіших викликів є посилення стійкості до шкідливих інформаційних впливів, що потребує вдосконалення навичок медійної та інформаційної грамотності.

З початком повномасштабного російського вторгнення громадяни України стали вразливішими до інформаційних впливів. Ми засинаємо й прокидаємося з новинами, гортаємо стрічку телеграм каналів, шукаємо інформацію про події, про рідних та близьких, які перебувають у зоні бойових дій, про перемоги та втрати та багато іншого. Як у цій ситуації уникнути шкідливих інформаційних впливів і самим не підсилювати їх?

Насамперед необхідно визначити джерело інформації, бо кожне повідомлення має своє першоджерело. Не існує таких джерел як Viber, Facebook, Telegram. Інформація з соцмереж та новинних сайтів також має авторів. Ви знаєте, хто вони? Намагайтеся споживати інформацію з офіційних джерел та видань, які дотримуються професійних стандартів. Складіть для себе список із 3-5 надійних медіа і користуйтеся ними. Будьте обережними з анонімними каналами в соціальних мережах – вони можуть просувати кремлівські наративи.

Також потрібно усвідомити, що кожен українець має вимкнути «режим автопілота», так як під час війни інформаційний простір перенасичений. Іноді нам здається, що постійна перевірка новин дозволяє контролювати ситуацію. Насправді, це лише виснажує і забирає сили, які можна спрямувати на ту роботу, яку кожен із нас може робити найкраще. Щоб залишитися в курсі основних новин, достатньо переглядати стрічку 3-4 рази на добу [4].

Разом з тим варто пам'ятати, необхідно стежити за емоціями, Сьогодні в мережі чимало контенту, на який ми гостро реагуємо. Емоції – ефективний гачок для маніпуляцій і поширення дезінформації. Особливо в часи війни. Ви обурені, налякані або, навпаки, захоплені новинами? Зробіть коротку паузу і запитайте себе: «Що насправді я відчуваю?» Подумайте, чому ви хочете поширити або прокоментувати інформацію? Вона достовірна? Чи поширенням ви допоможете комусь? Якщо маєте чіткі аргументи для поширення – робіть це. Якщо ні, можливо, не варто додавати у стрічку черговий репост.

Також необхідно чітко розрізняти факти та судження. Факти об'єктивні, не змінюються з часом, їх можна перевірити. Судження – оцінка або ставлення до згадуваних подій чи явищ, тому підтвердити або заперечити їх не можна. Чи наявні в повідомленні, яке ви бачите, судження? Якщо так, то контент є суб'єктивним. Зважте, чи варто брати таку інформацію до уваги під час ухвалення рішень [4].

Будьте пильними до деталей. Чи відповідає зображення підпису або тексту? Чи не виглядають предмети і люди викривлено та штучно? Візуальний контент можуть підробити або видати як ілюстрацію до зовсім іншої події. Пошукайте зображення в Google, можливо, його вже публікували раніше в зовсім іншому контексті.

Перевіряйте експертів, які надають коментарі. Відомо, що люди довіряють людям, але універсальних експертів з усіх питань не існує. Справжній експерт має значний досвід саме в той галузі, яку коментує. Перевірте, в якій організації він працює, на якій посаді, пошукайте більше інформації. Які теми цей експерт уже коментував, у яких медіа виступав, яку має репутацію?

Звертайте увагу на сенс повідомлення. Який саме меседж закладений в інформації? Яка лексика використовується? Чи наявна в тексті мова ворожнечі? Не забувайте: кремлівські пропагандисти зацікавлені в тому, щоб розпалювати ворожнечу між українцями на темах мови, віри, історії, культур, місця проживання. Вони майстерно запаковують свої наративи не лише в новини, але й у масову культуру, впливаючи на величезну кількість людей.

Будьте завжди відповідальними. Уважно ставтеся до інформації та даних, які використовуються у процесі ухвалення рішень. Ретельно перевіряйте і уточнюйте дані перед поширенням, добирайте потрібні слова, особливо якщо виступаєте першоджерелом. Не поширюйте інформацію, яка допоможе агресору ефективніше вести війну. Пам'ятайте про впливи на інших людей, які може здійснювати кожен з нас, натиснувши цього одну кнопку «Поділитися» [4].

Список використаних джерел

1. Закону України «Про доступ до публічної інформації» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення 02.10.2023).
2. ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЇ, ЯКУ НЕ МОЖНА ПУБЛІКУВАТИ ЗМІ. Від 29 Березня 2023. URL: <https://www.ppl.org.ua/perelik-informaci%D1%97-yaku-ne-mozhna-publikuvati-zmi.html> (дата звернення 01.10.2023).
3. Тимошук О. Доступ до інформації лишається важливим під час війни. Від 7 Квітня 2022 18:43. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/dostup-do-informatsii-lyshaietsia-vazhlyvym-pid-chas-viiny> (дата звернення 01.10.2023).
4. Як споживати і поширювати інформацію під час війни. Від 28.10.2022 15:48:21. URL: <https://khoda.gov.ua/jak-spozhyvati-%D1%96-poshirjuvati-%D1%96nformac%D1%96ju-p%D1%96d-chas-v%D1%96jni> (дата звернення 01.10.2023).

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК АДАПТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРІОДУ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Харін І. А.

*студент 2 курсу кафедри психології
та соціальних технологій
ПВНЗ «Європейський університет»*

Актуальність теми полягає в тому що в ній поєднуються такі теми які раніше не були актуальними та досліджуваними та те що країна перебуває у стані війни. Емоційний інтелекту (далі – ЕІ) є дуже актуальним фактором адаптивної особистості в ранній дорослості, особливо в умовах війни.

Війна завдала величезних психологічних збитків і страждань зазначають у Всесвітній організації охорони здоров'я (далі ВООЗ). За даними ВООЗ медичні працівники по всій країні повідомляють, що до них найчастіше звертаються за допомогою люди, які страждають на безсоння і тривожні розлади, які зазнають горя і психологічного болю.

Разом з цим треба враховувати навантаження на психіку в зв'язку з тим що війна розпочалась зразу після пандемії COVID 19 що значно погіршило психічне здоров'я людей. Війна створює складні емоційні ситуації з якими люди повинні вміти ефективно справлятися. ЕІ допомагає розуміти свої власні емоції, ефективно керувати ними та взаємодіяти з емоціями інших людей. Отже ЕІ допомагає розвивати навички саморегуляції, що допомагають знижувати рівень стресу та впливу травматичних подій на психіку. Крім того, ЕІ сприяє підвищенню соціальної компетентності особистості. В умовах війни важливо мати здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, розуміти їх емоції та відповідати на них адекватно. Крім того у віці ранньої дорослості відбувається

професійна самореалізація завдяки емоційно-вольовій сфері. Таким чином, ЕІ важливий як для індивідуального благополуччя, так і для підтримки в межах адаптації і в процесі соціального спілкування, дорослішання в умовах війни. Розуміння власних емоцій, вміння ефективно керувати ними та розуміння емоцій інших людей стають необхідними навичками для успішної адаптації в таких складних умовах.

Проблема ЕІ може мати серйозний вплив на адаптивну особистість в період ранньої дорослості в умовах війни. ЕІ включає в себе здатність розпізнавати, розуміти і керувати власними емоціями, а також емоціями інших людей. Одна із головних функцій ЕІ – адаптація до нових умов. Військове положення та війна вносять корективи в розвиток особистості тим що життя молодих людей заповнюється негативними емоціями такими як страх, тривожність, сум, печаль, розпач. Особи з низьким рівнем емоційного інтелекту можуть мати складнощі у впорядкуванні своїх емоцій, що може призвести до негативних наслідків в процесі адаптації та дорослішання. Проблема емоційного інтелекту як фактор адаптації в умовах війни є важливим аспектом. Війна може викликати серйозні емоційні стреси у молодих людей, які повинні швидко подорослішати та виробляти навички самостійності та адаптації до нових умов.

Дослідження впливу емоційного інтелекту (Д. Гоулман, Н. Холл, Дж. Майер, П. Саловей, Д. Карузо, Р. Бар-Она, К. К. Кордяліса, Є. Н. Ейдімтайте, С. Дерев'янка, С. Колот) на соціально-психологічну адаптацію особистості до умов війни ґрунтується на загальних положеннях про адаптацію та адаптивні характеристики особистості (Носенко Е.Л., Коврига Н.В., В.В. Фурман). Основними напрямками дослідження адаптації молодих людей до війни є вивчення механізмів та детермінант адаптації молодих людей періоду ранньої дорослості, психосоціальних чинників адаптації до змін які викликають занепокоєння і психологічні проблеми, як на особистісному рівні так і в соціально-психологічній площині особливостей адаптації і раннього дорослішання. Низка робіт присвячена вивченню емоційного фактору у структурі адаптаційного процесу.

Роль емоційного фактору в процесі адаптації особистості оцінюється вченими неоднозначно: з одного боку відзначається деструктивний (дезорганізуючий) вплив емоцій (П. Жане, Є. Клапаред, Л. Фестінгер, Д.О. Хебб та ін.), з іншого – розкрито їх конструктивне та адаптивне. З часом, більш продуктивною виявилася друга позиція, зорієнтована на інтеграцію емоцій та когнітивно-перцептивних функцій. Гармонійне поєднання емоційного та раціонального було втілено у понятті «ЕІ» (Дж. Д. Майер, П. С. Саловей).

Введення поняття ЕІ у психологічний тезаурус відбулося в 1990 р. та сприяло інтенсивному зростанню кількості досліджень, спрямованих на операціоналізацію емоційно-інтелектуального конструкту (Д. Карузо, Дж. Д. Майер, Р. Робертс, П. С. Саловей, Е. Л. Носенко), дослідження адаптивних функцій та адаптаційного потенціалу емоційного інтелекту, виявлення зв'язку між складовими емоційного інтелекту та дорослішанням, розвиток емоційного

інтелекту та його складових.

Аналіз літературних джерел показав, що попри велику кількість психологічних досліджень з проблеми адаптації, недостатньо вивченою є роль емоційного інтелекту в умовах війни.

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект.

Предмет дослідження: емоційний інтелект як чинник адаптивної особистості періоду ранньої дорослості під час війни.

Методи та джерела дослідження (загальні питання дослідження, вказую на методи та джерела)

1. Методи теоретичного дослідження (аналіз, абстрагування, систематизація) застосовувалися для узагальнення теоретико-методологічних засад дослідження, визначення авторської позиції щодо ролі емоційного інтелекту адаптивної особистості в період ранньої дорослості в період війни.

2. Практичні. Анкетування соціально-демографічної вибірки. Стандартизовані психо-діагностичні методики: опитувальник емоційного інтелекту за Н. Холлом, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда та інші. Організаційні методи (порівняльний) та інтерпретаційні методи (структурний) забезпечували зіставлення різних вибірок досліджуваних, вивчення динаміки показників емоційного інтелекту та адаптації респондентів. Експериментальні методи: констатуючий експеримент (обґрунтування зв'язку між емоційним інтелектом та адаптацією) а також спостереження і бесіда.

База проведення дослідницько-експериментальної роботи: студенти (20-25 років) Європейського Університету, місто Київ.

Список використаних джерел

1. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі / М. І. Блажівський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна. - 2014. - Вип. 1. - С. 234-242. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2014_1_27.
2. Всесвітня організація охорони здоров'я: Сто днів війни створили тяжке навантаження на систему охорони здоров'я України URL: <https://www.who.int/ru/news/item/03-06-2022-one-hundred-days-of-war-has-put-ukraine-s-health-system-under-severe-pressure> (ВОЗ)
3. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: Монографія. Київ: 2003 р, с. 46
4. Поліщук Валерій Миколайович Від кризи 7 років до кризи входження в дорослість: Монографія. м. Суми 2019 р. с. 9
5. Фурман В. В. Емоційний інтелект як метакомпетенція особистості / Збірник наукових праць. 2017. Випуск № 27.
6. Mayer JD, Salovey P., Caivsa DR, Sitarenios G. Emotional Intelligence as a Standard Intelligence. Emotion, 2001. P 25.

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДБУДОВИ ЗРУЙНОВАНИХ МІСТ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ

Бузницький Д.

студент 1 курсу

ФБК ПВНЗ “Європейський Університет”

керівник: к.і.н. Хоменко О.

Після закінчення війни багато людей повернуться до домівок, налічується близько 5 млн. біженців виїхали в інші країни Європи (за даними ООН) і невідома кількість біженців, які переїхали в західні області нашої держави. На сьогодні стає зрозумілим, що значна частина біженців не повернеться і захоче залишитися в Європі, або в західних областях України, інші ж повернуться і зіткнуться з проблемою зруйнування рідних міст та домівок.

Але Україна зуміє відбудуватись і це можна побачити на прикладі історичних подій: Рим після того, як його пограбували галли, Лондон і Чикаго після великих пожеж у 1666 і 1871 рр., Сан-Франциско після великого землетрусу та пожежі 1906 р., Берлін і Токіо після Другої світової війни, Сеул після Корейської війни, Сараєво після Балканських війн [1].

Це міста, які були зруйновані і знову ставали економічними та культурними центрами протягом кількох десятиліть. Маємо надію, що Україна також відбудується найближчим часом, проте є важливий нюанс для нашої держави - зараз в Україні найменший ВВП на душу населення відносно інших країн Європи, тому звісно будуть відбудовані такі міста як Донецьк, Маріуполь, Харків, Луганськ та інші, але вони будуть меншими чим до війни.

Залишається ще проблема з розмінуванням, адже близько 30% України заміновано. На це знадобиться багато часу і грошей, тому біженці зможуть повертатися до своїх міст тільки через 2-3 роки, коли вже буде необхідна інфраструктура, все відбудовано і розміновано [2].

Також є проблема з роботою, приватні бізнеси не зможуть надати людям достатньо робочих місць, проте Україна може допомогти таким людям розмістивши свої бек-офіси всюди. Не менш важливу допомогу також надають університети і медичні центри, які тим самим допомагають економіці. І ще на сьогодні стала популярна робота онлайн з дому, тому навіть міста в яких мало роботи, але хороші умови життя, можуть стати привабливими для майбутніх мешканців.

Однак, важливо забезпечити, щоб відбудова була не лише технічною, але і соціальною. Це означає врахування потреб місцевого населення, реінтеграцію біженців у суспільство та створення можливостей для їхнього розвитку та розваг [1].

Отже, можна зробити висновок - Україна має потенціал вирішити ці

проблеми, якщо сприятиме співпраці та підтримці міжнародного співтовариства. Відновлення міст та повернення біженців – це ключові складові стабільного та процвітаючого майбутнього для країни та її нації.

Список використаних джерел

1. *Відбудова міст України*. Ричард К. Грін Метью Кан Алекс Нікольсько-Ржевський. Видання «Вокс Україна» від 12 січня 2023 р. URL: <https://voxukraine.org/vidbudova-mist-ukrayiny> (дата звернення 6.10.2023)
2. *Україна є першою у світі за площею замінованих територій*. Інна Андаліцька видання «УНІАН» від 22 травня 2023 р. URL: <http://surl.li/manwi> (дата звернення 7.10.2023)

ОСНОВНІ ВАЖЕЛІ СУСПІЛЬСТВА У ПИТАННІ РАЦІОНАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

2022-2023

Вигівський В.

студент I курсу Фахового Бізнес Коледжу

ПВНЗ «Європейський університет», Київ

керівник: к.і.н. Хоменко О.

Під впливом військових конфліктів країни стикаються зі значними змінами у своїх бюджетних витратах. Україна, як і багато інших країн, що переживають війну, стикається зі складністю управління бюджетними ресурсами. У час конфлікту спостерігається збільшення витрат у таких галузях, як оборона, безпека і гуманітарна допомога, це в свою чергу призводить до перерозподілу бюджетних коштів і вимагає стратегічного планування, тому у разі неправильного планування витрат може виникнути дестабілізація в окремих галузях економіки та розладу суспільства [4].

Війна впливає на всі сфери держави. Дуже важливим є питання і державних витрат. Одні з основних сфер, які вимагають додаткового фінансування - це оборона та безпека, збільшення витрат на армію, поліцію, та інші силові структури стає необхідним для забезпечення національної безпеки і захисту від загроз. Водночас не варто забувати, що гуманітарна допомога та реабілітація також стають важливими аспектами бюджетних витрат в умовах війни.

Важливо також враховувати можливий вплив цих збільшених видатків на інші галузі, такі як освіта, розвиток інфраструктури та охорона здоров'я, як наслідок необхідне балансування потреб в різних сферах задля забезпечення факту раціонального використання економічних ресурсів для безпеки та благополуччя нації [4].

В умовах війни запобігання корупції в управлінні бюджетними коштами

стає надзвичайно важливим завданням. Антикорупційні заходи, що включають в себе контроль, перевірку та прозорість у перерозподілу грошей, а саме система антикорупційних заходів повинна надавати громадськості доступу до інформації про витрати та контроль з боку незалежних видань і організацій. Потрібно щоб ці заходи були ефективними та надійними, аби зменшити можливість корупції в управлінні бюджетом [1].

Також необхідно вивчити досвід інших країн, які стикалися зі схожими проблемами у військовому контексті і успішно реалізували антикорупційні стратегії, адже це допоможе виявити кращі практики та можливі шляхи вдосконалення антикорупційних заходів у власному контексті [3].

Раціональне розподілення бюджетних ресурсів під час війни вимагає ефективного планування та оптимізації, саме тому умови війни вимагають особливої уваги до розподілу бюджетних ресурсів, щоб забезпечити ефективність військових операцій та захист цивільного населення. Способи оптимізації можуть включати в себе пріоретизацію витрат, раціональне використання технологій, і залучення інших ресурсів, таких як міжнародна допомога та волонтери, водночас важливо збалансувати потреби в сферах безпеки, гуманітарної допомоги і соціального захисту громадян, тому оптимізація розподілення бюджету може допомогти забезпечити максимальну ефективність у використанні доступних ресурсів [1].

Одна із важливих ролей у раціоналізації розподілення бюджетних ресурсів в контексті війни відводиться суспільству. Громадянське суспільство має можливість впливати на бюджетні рішення через різні механізми, включаючи громадський контроль, прозорість і участь у прийнятті рішень, через це активна громадянська позиція може заохочувати уряд до більшої відповідальності у використанні бюджету та забезпеченні військових потреб. Громадські організації, журналісти та активісти можуть використовувати засоби масової інформації та мережі для моніторингу витрат, а також для підняття свідомості громадян щодо важливості використання бюджетних коштів у військовому контексті [2].

Отже, запобігання утворенню корупції під час війни має важливе значення з багатьох причин. Одна з ключових причин - це забезпечення ефективного та справедливого використання державних ресурсів у часи кризи та нестабільності. Під час війни, коли суспільство переживає складні випробування, неефективне або корупційне розподілення бюджету може призвести до подальшої дестабілізації та зростання невдоволення громадян. До прикладу, коли регіональне управління водних ресурсів Дніпропетровської області планує провести капітальний ремонт об'єкту задля поліпшення санітарного стану ставка в районі, поряд з базою для відпочинку «Затишок», сума тендеру становить понад 60 мільйонів гривень - під час війни подібна ситуація викликає лише обурення громади, адже 60 мільйонів гривень - це чимала сума, яка може забезпечити цілий підрозділ якісним спорядженням, була витрачена на покращення ставка.

Ситуація з цим тендером - не єдиний, але дуже яскравий приклад

неефективного розподілу бюджетних коштів. Громада має важливу роль у запобіганні корупції в управлінні бюджетними коштами, це проявляється через громадський контроль, прозорість, участь у прийнятті рішень та громадський тиск, тому громадська активність є ключовим інструментом у зміцненні ситуації та ефективного використання економічних ресурсів під війни в Україні.

Список використаних джерел

1. *Про те*, як війна впливає на рівень корупції в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/indeksiv-spryynyattya-koruptsiyi-ukrayina/32248930.html> (дата звернення 03.10.2023)
2. *Про довіру* та корупцію під час війни. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/dovira-i-koruptsiya-pid-chas-povnomasshtabnoyi-vijny/> (дата звернення 01.10.2023)
3. *Про те*, як хотіли очистити ставок на Дніпропетровщині за 60.000.000 грн. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2023-07-24/na-dnepropetrovschine-planiruyut-ochistit-prud-za-svyishe-60-mln-griven-dannyie-prozorro/301505> (дата звернення 30.09.2023).
4. *Про те*, як військові конфлікти впливають на бюджети країн, вимагаючи стратегічного планування та запобігання корупції URL: <https://chat.openai.com> (дата звернення 02.10.2023).

МОЖЛИВОСТІ ПРОЕКЦІЇ НА УКРАЇНУ БОРОТЬБИ ЗА СВІТОВУ ГЕГЕМОНІЮ

*Ушаков С. П.
аспірант ПВНЗ «Європейський університет»*

Однією з актуальних проблем геополітики є потенційна зміна світового гегемона.

І. Валлерстайн міркував про початок американського циклу гегемонії у 1914-му році. П. Тейлор про початок періоду гегемонії США у середині 20-го століття. Дж. Єгнью та С. Кобридж – наші сучасники, можуть спостерігати не лише розквіт геополітичного впливу США у 1990-х, а й проблеми, які починають особливо гостро накопичуватися у 2010-х.

Усіх цих авторів поєднує економікоцентричний підхід в описі становлення могутності держави-гегемона. І, закономірно, сучасне становище Китаю викликає питання до міцності американської гегемонії.

Ситуацію неможливо звести лише до економічного зростання КНР. Японія в 1980-х розвивалася надзвичайно бурхливо, але добровільно обмежила зростання своєї економіки під політичним впливом США, а ось КНР не приймає політичного втручання США, прагне створення своєї сфери впливу і, зрештою, йде до статусу нового світового гегемона. КНР має демографічні ресурси, які можна порівняти з населенням США, Канади, Японії та Західної Європи разом узятих.

Отже, неминучий етап протистояння між старим гегемоном та субгегемоном, і він займе кілька десятків років. Результат заздалегідь не визначений: Франція у XVIII ст., Німеччина та СРСР у XX ст. не змогли домогтися світової гегемонії, хоч і були близькі до неї. Зараз неможливо сказати, яку форму набуде протистояння: відкритої війни на Тихому океані, периферійних проксі-війн, тривалих економічних блокад, знищення орбітальних угруповань супротивника тощо.

Але одне можна сказати точно: практично всі країни світу будуть примушуватись до вибору на користь однієї з сторін.

Тому найважливіша геополітична проблема України у 2030-2060-х роках це не лише вибір сторони сам по собі, а й вибір формату своєї участі у цьому протистоянні.

Знову ж таки, тут не може бути готових відповідей: Ірландія під час Другої світової війни дотримувалася нейтралітету, і її солдати не гинули на полях битв, але після війни Ірландію не включили до «Плану Маршалла», вона залишилася без економічної допомоги, яку США надали Західній Європі, її економіка стагнувала,

і міграція молодих людей стала свого роду еквівалентом військових втрат.

Швидше можна говорити про якісь граничні умови, які можуть визначати сприятливу для України роль у майбутньому протистоянні. Українське суспільство у 2030-х збереже стійке негативне ставлення до війни, економіка так само переживатиме наслідки воєнних дій. Але армія України матиме велику кількість досвідчених фахівців.

Також можна навести приклад вдалого виходу з ролі «мимовільних союзників», який під час Холодної війни продемонстрував Рух неприєднання: Югославія, Єгипет, Індія та ін. – зобов'язалися не вступати у будь-які військові блоки.

Тому одне з основних геополітичних завдань України у 2030-2060 рр.: знайти такий формат взаємодії зі США та КНР, який максимально відображатиме національні інтереси держави.

Список використаних джерел.

1. Agnew, J. Hegemony: The New Shape Of Global Power. Temple University Press: 2005, 296p.
2. Wallerstein, I. Modern World-System in the Longue Duree. Taylor & Francis Ltd: 2004, 256p.

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО.

Лазебник Я. О.

Аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»

Російсько-українська війна є актуальною проблемою, як для її учасників, так і для всього світового товариства. Наслідки даного конфлікту охоплюють широкий спектр різних факторів, включаючи геополітичні зміни, вплив на міжнародні відносини, гуманітарну ситуацію, економічні та безпекові питання. У такий час надзвичайно важливо аналізувати зміни в іміджі українських політичних лідерів для чіткого розуміння того, які аспекти їхньої діяльності позитивно впливають на сприйняття їхньої ролі, а які можуть негативно вплинути на них як національних, так і міжнародних лідерів. Аналіз досвіду Володимира Зеленського в перший рік повномасштабного вторгнення може надати цінний урок, як для українських, так і для закордонних політичних лідерів.

В термінології «образ» - це загальне враження, створене політичним суб'єктом в масовій свідомості, тоді як «імідж» - це конкретні атрибути та стратегії, що використовуються для формування цього враження. Образ формується переважно природним сприйняттям, тоді як імідж є штучним утворенням. Тому говорячи про імідж політичного лідера, треба правильно розуміти шляхи його утворення.

Перший - технологічне створення, цей шлях утворює потреби більшості

громадян. Такий імідж може і не відповідати реальному образу і сутності людини. Другий - спонтанне формування іміджу за певних історичних умов. У цьому випадку імідж формується у свідомості громадян як щось, що відповідає реальним намірам та суті лідера.[1]

21 квітня 2019 року Володимир Зеленський здобув перемогу у другому турі виборів на пост Президента України, отримавши 73,22% голосів виборців, у той час, як його опонент, чинний Президент Петро Порошенко, набрав 24,45%. Цікаво, що вже в червні 2021 року 20,9% були готові підтримати Володимира Зеленського на найближчих виборах [2], а в грудні того ж року ця цифра зменшилася до 16,7% [3]. Варто зазначити, що напередодні повномасштабного вторгнення Володимир Зеленський очолив антирейтинг українських політиків. [3]

Сьогодні неможливо передбачити, щоб відбулось би з рейтингом Володимира Зеленського, якби не сталося повномасштабного військового вторгнення з боку Російської Федерації. Варто підкреслити, що з початку 24 лютого 2022 року починається формуватися абсолютно новий імідж президента.

В перші дні повномасштабного вторгнення чинний Президент України продемонстрував лідерські якості - відмовившись від пропозиції держсекретаря США Ентоні Блінкена покинути Київ. «I need ammo, not a ride» – фраза, яка стала символом української сміливості. Президент знову, як у 2019 році, починає об'єднувати навколо себе український народ. Загальнонаціональне опитування за березень 2022 року показало, що 93% населення підтримують діяльність президента Володимира Зеленського та 80% зазначили, що готові захищати цілісність України зі зброєю у руках. [4] У цей самий час формується імідж Володимира Зеленського у провідних світових ЗМІ.

Журнал Time назвав Президента України Володимира Зеленського «Людиною 2022 року», а за версією видання Politico, він став найвпливовішою людиною Європи у 2022-му. Європейські лідери багатьох країн висловлювали свою підтримку та обіцяли надавати допомогу Україні в зусиллях з протистояння російському агресору.

Вже 24 лютого Зеленський змінив офіційний костюм на одяг у військовому стилі. Це не планували спеціально, каже Арахамія.

«Зранку всі приїхали на Банкову у звичайному одязі. Спустились у бункер, там у костюмах не дуже. Поїхали на склад і купили купу мілітарі-одягу, – розповідає він. – Усім сподобалось – зручно. Була тільки проблема – підібрати одяг не як у президента». [5]

Складовою частиною у створенні образу Володимира Зеленського є його виступи перед українським народом та міжнародними лідерами. Щоденні промови Президента до українців не лише надавали людям заспокоєння, але й створювали надію у ті моменти, коли настрій був порушений і все виглядало не дуже оптимістично.

Відсутність політичного досвіду у Володимира Зеленського на цей момент розглядається як позитивна риса. Відразу слід додати, що велика політика часто

асоціюється з обманом і хитрощами, але президент виступає щиро та відкрито. Ці якості надихають не тільки український народ, але й іноземців та спонукає їх вірити у чесність його намірів та дій.

Процес становлення політичного іміджу Володимира Зеленського в ролі лідера пройшов кілька етапів. Початкова підтримка виборців перетворилася на певне розчарування. Однак російське вторгнення в Україну запустило процес тотальної зміни політичного іміджу Володимира Зеленського. Завдяки Після року війни перед світовою громадськістю та українським суспільством склався імідж сильного лідера з високим інтелектом, політичною волею і численними важливими особистісними якостями, такими як мужність, рішучість, чесність і щирість. Завдяки цьому Президент Володимир Зеленський успішно встановлює партнерські стосунки з іншими демократичними країнами, формує міжнародну антиросійську коаліцію і продовжує активну боротьбу за звільнення українських територій, збереження національної ідентичності та єдності України.

Список використаних джерел

1. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. – Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: Монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. — 145 с.
2. Центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС». Соціально-політична ситуація в Україні – червень 2021. URL: <https://socis.kiev.ua/ua/2021-06-09/>
3. Центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» Соціально-політична ситуація в Україні – грудень 2021. URL: <https://socis.kiev.ua/ua/2021-12-20/>
4. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022) - Україна Дослідження - Соціологічна група Рейтинг URL:https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html?fbclid=IwAR2LvNLxicdO0OIdLoQF3NvHPpAf7PbbV2GjIHv2IzTSinKBF74u6GzFz4
5. *Forbes.ua* - З чого складався рецепт лідерства Зеленського у перший рік війни? URL:<https://forbes.ua/leadership/geroy-iz-tisyacheyu-oblich-shcho-zrobilo-prezidenta-mirotvortsyaz-elenskogo-efektivnim-liderom-voennogo-chasu-03032023-12094>

ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА САМОСВІДОМОСТІ

Кушнір О. М.

*студентка кафедри психології
та соціальних технологій
ПВНЗ «Європейський університет»*

Поняття самосвідомості належить до центральних у психологічних дослідженнях, оскільки пов'язане із розумінням образів «Я», «Я-концепції», «Я-ідеалу», «самоідентичності» тощо. Від того, як добре усвідомлює себе індивід, до приналежності до якої групи відносить, залежить успішність його взаємодії з

іншими людьми, здатність ідентифікувати себе з членами соціальних спільнот, досягти успіхів у діяльності з ними тощо.

Нині існує цілий ряд визначень самосвідомості. Однак, варто зауважити, що єдиного розуміння та чіткого визначення поняття «самосвідомість» не напрацьовано. Тому вважаємо за доцільне навести та систематизувати існуючі на сьогодні підходи до трактування досліджуваної дефініції.

За визначенням О. Сергеєнкової, самосвідомість – це здатність людської психіки усвідомлювати власні якості, властивості та ознаки [9, с. 174].

Суттєво розширює таке трактування Н. Побірченко, за визначенням якого «самосвідомість – це система психічних механізмів, які пов'язані із самоусвідомленням людиною себе як особистості, власної діяльності, розуміння себе як члена суспільства, взаємин з іншими людьми, своїх здібностей, рис характеру, дій та вчинків, інтересів, мотивів, цілей, моральних, фізичних властивостей» [7, с. 266].

На думку К. Хоменко, самосвідомість – складне системно організоване психічне утворення, взаємопов'язане, з одного боку, зі свідомістю, а з іншого – з утвореннями особистості [10, с. 612].

В. Галузяк, К. Добровольська уточнюють, що «самосвідомість є вінцем розвитку вищих психічних функцій, адже вона дає змогу людині не тільки відображати зовнішній світ, але, виділивши себе в ньому, пізнавати власний внутрішній світ, переживати його та ставитися до себе певним чином [3, с. 9].

За визначенням В. Нестеренко, самосвідомість присутня в свідомості подвійно: й як усвідомлення кожного акту свідомості, й як усвідомлення, звернене на самого суб'єкта – носія свідомості, що фіксується поняттям «Я» [6, с. 102].

За свідченням Ж. Мельник, самосвідомість визначається як важливий структурний компонент особистості, завдяки якому людина здатна не тільки свідомо сприймати вплив навколишнього середовища, але й самостійно, усвідомлюючи свої можливості, визначати міру та характер власної активності, спрямованої на оволодіння соціальним досвідом і поведінкою в суспільстві. Самосвідомість є тією внутрішньою умовою безперервності розвитку особистості, яка встановлює рівновагу між зовнішніми впливами, внутрішнім станом особистості і формами її поведінки [5, с. 286].

Самосвідомість іноді вважають вищою формою свідомості, безпосередньо пов'язуючи її з «Я» (Его), яке протиставляється «не-Я» [4, с. 340]. Самосвідомість, з одного боку, ніби фіксує підсумок психічного розвитку особистості на певних етапах її існування, а з іншого боку, в якості внутрішнього усвідомленого регулятора поведінки самосвідомість впливає на подальший розвиток особистості. Вона є однією з істотних умов безперервності розвитку особистості, рівноваги, яка встановлюється між зовнішніми впливами, внутрішнім станом особистості і формами її поведінки.

Також, розглядаючи самосвідомість як внутрішню детермінанту життєдіяльності особистості та її здатності до саморозвитку, вчені приділяють увагу розвитку Я-концепції. Наприклад, М. Боришевський вказує, що, «Я-концепція,

виникаючи на високому рівні розвитку самосвідомості, стає певним еталоном, відповідно до якого індивід помічає процес власного особистісного розвитку як зростання, розпізнає його у різних сферах життєдіяльності: у роботі, в уточненні свого місця у взаєминах з іншими тощо» [1, с. 120].

Аналізуючи наведені трактування, бачимо, що самосвідомість характеризується складною багаторівневою структурною організацією. Так, за свідченням М. Варія, структура самосвідомості відзначається різноманітністю форм вияву, які пов'язані з усіма аспектами її психічної діяльності:

- пізнавальної (самокритичність, самоаналіз, самооцінка, самопереконавання, самоіронія тощо);
- емоційної (самозадоволення, самоповага, самолюбство, самосхвалення);
- вольової (самодисципліна, самонаказ, самоконтроль, саморегуляція, самовимогливість тощо) [2, с. 83].

На думку А. Семенової, самосвідомість включає такі особливі компоненти:

- свідомість своєї тотожності;
- свідомість власного «Я» як активного, діяльного початку;
- усвідомлення власних психічних властивостей і якостей;
- визначена система соціально-моральних самооцінок [8, с. 194].

Варто відзначити, що центральними і найбільш дослідженими структурними компонентами самосвідомості є феномени саморегуляції, самооцінки, самоаналізу. Розвиток самосвідомості тісно пов'язаний із прагненням до самовизначення та самореалізації, що визначається науковцями як одна з найважливіших потреб людини, умова її психічного розвитку (М. Варій, М. Савчин та ін.).

Отже, самосвідомість розглядається як система психічних механізмів, які пов'язані із самоусвідомленням людиною себе як особистості, своєї діяльності як члена суспільства, своїх здібностей, рис характеру, дій та вчинків, інтересів, мотивів, цілей, моральних, фізичних властивостей. Самосвідомість дає змогу людині пізнавати власний внутрішній світ, переживати його та ставитися до себе певним чином, розуміти себе, свої здібності і своє місце в системі суспільних відносин з іншими.

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ З ПОЗИЦІЙ РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

Івченко В. Г.

*студентка 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

Останнім часом в українському суспільстві підкреслюється актуальність ефективного розв'язання проблеми особистісного зростання людини. І це

закономірно, адже сучасний світ характеризується постійними змінами в соціальному та технологічному середовищі. І здатність адаптуватися до нових ситуацій і навички самореалізації стають ключовими для успіху в особистому та професійному житті.

Ідея розвитку людини у психології пов'язана насамперед з якісними змінами її властивостей і рис, а також із загальним зростанням її особистості. Науковці трактують поняття розвитку особистості як:

- прояви її самозростання, пов'язаного із життєвою перспективою, що не задається ззовні, а створюється самою людиною, змінюється й уточнюється протягом всього життя (Д. Фельдштейн);

- процес систематизації, організації та засвоєння, привласнення внутрішнього світу, розуміння сутності шляху до себе, важливості самопізнання і усвідомлення себе, що стає можливим завдяки рефлексії свого досвіду (С. Максименко);

- динамічне прагнення до систематичного і цілісного самоузгодження людини, її прагнення до досконалості і гармонії (А. Адлер);

- процес самореалізації особистості засобами урівноваження та засвоєння, інтеграції всіх аспектів «Я» навколо самості людини (К. Юнг) [3, с. 50-51].

Проблемі особистісного зростання, починаючи з ХХ століття, приділяли велику увагу представники гуманістичного і феноменологічного напрямів, які вказували, що для активно функціонуючої здорової людини значущими властивостями особистості є саме «зміна» і «зростання». У смисл терміну «особистісне зростання» вчені закладали різні смислові акценти, проте однією лінією у багатьох положеннях поєднувалася ціннісна самореалізація в людини її природних потенціалів [1, с. 104-105].

У процесі розгляду розвитку особистості та зростання у соціально-когнітивній концепції А. Бандури та Дж. Роттера науковці насамперед звертають увагу на емоційний фон розвитку, який при правильному перебігу розвитку і зростання має бути піднесеним. Тобто надумку вказаних науковців, про позитивний розвиток особистості та її вдосконалення якостей, свідчить піднесений настрій людини, яка розуміє і відчуває власний саморозвиток [3, с. 51].

Представник гуманістичного підходу К. Роджерс вважав, що максимальне особистісне зростання відбувається тоді, коли до людини щиро і розумінням ставляться оточуючі, коли вони приймають її такою, як вона є [4]. К. Роджерс вважав, що напрямки особистісного зростання реалізуються за двома лініями: «особистість – внутрішній світ», «особистість – зовнішній світ». На думку К. Роджерса, у динаміці власних змін людина «зростає як особистість», і ці зміни актуалізують її здібності відчувати себе, бути відкритою до розуміння власного внутрішнього світу, до самоприйняття, а також допомагає поступово «просуватися до узгодженості, конгруентності всіх сторін особистості». Відповідно доказаного стає зрозуміло, що у динамічному процесі розвитку особистісне зростання тісно пов'язується із зміною способів самоприйняття

та розуміння глибини внутрішнього світу. Чим глибше людина здатна досягнути своє «Я», тим більш виразніше вона здатна зростати. Відповідно до вказаного запропонована К. Роджерсом модель особистісного зростання є на сьогодні найбільш гуманною і оптимістичною моделлю, яка охоплює внутрішню активну роботу по самопізнанню та саморозвитку, та неперервному вдосконаленню [4].

Розглядаючи зв'язок між поняттями розвитку і зростання особистості, вважаємо вартим звернутися до цінних ідей ще одного представника гуманістичної психології А. Маслоу. Видатний американський психолог вважав, що розвиток особистості є динамічним процесом, що відбувається за шляхом «руху вперед і вгору», передбачає «постійний напрямок руху протягом всього життя», і має тривати безперервно. На його думку, саме у динамічному процесі можуть задовольнятися базові потреби, і надалі поступово зростає мотивація досягнень, покращення, вдосконалення. Саме так А. Маслоу трактує прагнення людини до особистісного зростання – після задоволення базових потреб людина шукає, що може вдосконалити, і найперше, до якого може звернутися – це розвиток і вдосконалення себе. Це й детермінує її активне особистісне зростання протягом життя. При цьому зростання насправді залежить від внутрішнього стану людини, від її «психології свободи», а не від зовнішніх умов [1, с. 106]. Тобто незалежно від того, які складні умови оточують людину, якщо всередині вона має гарний настрій та дозволяє собі свободу волі, володіє ресурсами до вдосконалення – вона буде приділяти увагу особистісному розвитку, навіть незважаючи на недостатнє задоволення базових, наприклад, матеріальних потреб.

Порівняно із гуманістичною психологією у традиційній психології науковці вивчали особливості розвитку підростаючої особистості через взаємозв'язок її становлення й зростання із соціальними джерелами впливу. У такому значенні розвиток особистості розумівся як основний спосіб її існування. З одного боку, розвиток визначався як процес входження особистості в нові умови соціального середовища, а з іншого – як процес формування особистісних якостей людини засобами соціалізації і виховання (Б. Братусь, Г. Костюк та ін.). Зважаючи на вказане, сутнісний зміст особистісного розвитку полягає у формуванні соціальної позиції людини (Д. Фельдштейн), становленні її творчих здібностей у процесі продуктивної діяльності (К. Поліванова), обумовлює розвиток в людини образів «Я» у структурі її цілісної «Я-концепції», допомагає у формуванні ціннісно-сислової сфери (Б. Братусь), сприяє становленню морально-духовних цінностей (І. Бех, М. Боришевських та ін.) [2, с. 176].

Узагальнення науковцями І. Буулах, О. Лідерсом, Т. Титаренко та ін. результатів психологічних досліджень особливостей особистісного зростання дав змогу доповнити змістовну складову визначень даного поняття так. Особистісне зростання – це «активний процес становлення особистості, в якому людина бере відповідальність на себе за власний майбутній життєвий шлях» (Т. Титаренко [5]). Також слушним є визначення О. Лідерса, який розуміє особистісне зростання як процес «розгортання особливої діяльності щодо життя і розвитку особистості

під впливом зовнішніх і внутрішніх стимулів. Здійснюючи певний вчинок, особистість здатна прийняти себе оновленою, такою, що виходить за межі своєї попередньої сутності» (І. Булах) [1, с. 106].

Отже, особистісне зростання як психологічний феномен тісно пов'язане із поняттям розвитку особистості, передбачає постійне прагнення до самовдосконалення, розвитку кращих якісних рис та властивостей, є неперервним динамічним процесом і спрямовує людину до самоактуалізації. При аналізі особливостей особистісного зростання можемо стверджувати, що воно здійснюється «зсередини», виникає з ініціативи людини, мотивується її внутрішньо значимими потребами, та відображається на продуктивності діяльності. При цьому важливим є аспект стійкого психоемоційного стану, який супроводжує процес зростання, наявність здібностей особистості, що становлять основу для їх розвитку і спрямовування людини на життєву реалізацію. Загалом, особистісне зростання є складною та багатогранною темою в психології, але має велике значення для як особистого, так і професійного розвитку кожної людини.

Список використаних джерел

1. Булах І. С. Психологічні механізми особистісного зростання підлітків. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 8. С. 104-115.
2. Булах І. С. Психологія особистості підлітка. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. С. 175-232.
3. Отич О. Естетичні та етичні засади особистісного розвитку педагога. Збірник наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії». Київ-Полтава, 2011. С. 46-58.
4. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / перевод Е. И. Исенина. М. : Прогресс, 2008. 480 с.
5. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

КЛАСИФІКАЦІЇ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

Десятник О. О.

*студентка 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

Нині проблема стресу в нашій державі набуває все більшої поширеності. І це зрозуміло, адже стрес в умовах російсько-української війни є складовою частиною життя кожного українця і який наразі не можна уникнути. Тому питання усвідомленого реагування та захисту від стресових ситуацій, а також вироблення відповідної поведінки реагування та збереження своєї особистісної цілісності та

продуктивності набуває особливої актуальності.

У психологічній літературі поведінку подолання стресу, що є особливою цілеспрямованою соціальною поведінкою особистості, здатною забезпечити продуктивність праці, здоров'я та благополуччя людини адекватними способами, шляхом зменшення або повного усунення стресових навантажень, називають копінг-поведінкою.

Основоположниками поняття «копінг» вважаються Р. Лазарус і С. Фолкман, які визначали копінг-поведінку стратегіями оволодіння та врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем. Науковці виділяються три основні критерії, на основі яких відбувається класифікація копінг-стратегій:

- 1) емоційний/проблемний;
- 2) когнітивний/поведінковий;
- 3) успішний/не успішний.

Розробляючи дану класифікацію, Р. Лазарус і С. Фолкман передбачали, що кожна копінг-стратегія може бути оцінена за всіма трьома критеріями, оскільки людина, яка опинилася у скрутній ситуації, може використовувати як одну, так і декілька стратегій подолання. На основі даної класифікації вчені С. Лазарус і С. Фолкман запропонували класифікацію із 8 видів ситуаційно-специфічних копінг-стратегій – конфронтація, планомірне вирішення проблеми, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, позитивна переоцінка, прийняття відповідальності, дистанціювання, відхід-уникання [3].

За джерелами підтримки копінг-стратегії поділяють на 2 види:

1. Соціальні стратегії – це стратегії, які включають в себе звернення до друзів, родини, психологів або інших соціальних контактів для підтримки.
2. Індивідуальні стратегії – це стратегії, які особа використовує самостійно, без залучення інших.

За даними М. Василенко, копінг-стратегії зазвичай поділяють на активні та пасивні. До активних відноситься *стратегія «вирішення проблем»*, як базова копінг-стратегія, що містить усі варіанти поведінки людини, спрямовані на вирішення стресової ситуації. Також до активних належить *стратегія «пошуку соціальної підтримки»*, спрямована на отримання підтримки від середовища. Пасивна копінг-поведінка спрямована на *«уникання»* [1, с. 98].

Пасивні копінг-стратегії містять дві групи:

1. Стратегії, які сприяють адаптації людини у стресовій ситуації, однак не пов'язані з активним вирішенням проблеми (пошук емоційної соціальної підтримки; придушення конкуруючої діяльності; заборона (відстрочення вирішення)).
2. Не адаптивні стратегії, які в окремих випадках, допомагають людині адаптуватися до стресової ситуації і подолати її (фокусування на емоціях та їх вираженні; заперечення стресової події, проблемної ситуації; ментальне відчуження, ігнорування проблеми; поведінкове відчуження, намагання перекласти відповідальність за її вирішення на когось іншого) [1].

В. Крайнюк теж за ступенем оволодіння ситуацією виділяє активні й пасивні стратегії подолання, при цьому до активних стратегій вчена відносить:

- активно-когнітивний копінг (оцінка ситуації);
- активно-поведінковий копінг (втручання в ситуацію, уникнення) [2, с. 93].

До пасивних належать ті стратегії, що не сприяють вирішенню стресової ситуації, а спрямовані на полегшення її дії чи навіть уникнення необхідності її розв'язувати.

У науковому обігу також можна зустріти класифікацію копінг-стратегій за тривалістю, згідно якої виділяють:

1. Короткострокові стратегії – це стратегії, які використовуються для подолання стресу в найближчий час, без врахування подальших наслідків.

2. Довгострокові стратегії – це стратегії, які спрямовані на забезпечення тривалого психологічного благополуччя і подолання стресу на тривалий термін.

Отже, успішність вирішення стресових ситуацій залежить від вибору адекватної копінг-стратегії у момент зіткнення людини зі складними обставинами і проблемами. Використання активних поведінкових стратегій подолання стресу (вирішення проблеми, пошук соціальної підтримки) і відносно низька сприйнятливність до стресових ситуацій сприяють швидкому й успішному їх вирішенню. Наведені вище класифікації допомагають краще зрозуміти, які саме стратегії можуть бути ефективними для подолання стресових ситуацій та станів, аби вберегти своє психологічне, фізичне та духовне здоров'я.

Список використаних джерел

1. Василенко М. М. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2009. Т. XI. Ч. 7. С. 95–107.
2. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.
3. Lazarus R. S. The role of coping in the emotions and how coping changes over the life course. Handbook of emotion, adult development, and aging / C. Maletesta-Magni, S. H. McFadden. New York: Academic Press, 1996. P. 289–306.

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ДЕПРЕСІЇ

Цибульська Є. О.

*студентка 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

Сьогодні кожен українець перебуває під впливом постійного стресу. Той терор, який несе російська федерація, просто не може пройти безслідно і часто призводить до депресивних станів. Однак, спостерігаємо, що у суспільній думці присутня плутанина, а що таке депресія. Часто тимчасові погіршення

психоемоційного стану, зниження інтересу, відсутність настрою люди називають депресією, але це може бути далеко не так. Бо депресія – це дуже складний, тривалий стан людини.

Відтак, вважаємо за необхідне окреслити сутність та ознаки депресії, аби попередити неправильні діагнози та якомога краще підібрати лікування.

Захворювання емоційної сфери, головним проявом якого є стійке зниження та пригнічення настрою, що супроводжується спадом загального рівня активності, прийнято називати депресією. Однак, це далеко не єдине визначення цієї хвороби. Так, у психологічних словниках часто знаходимо таке визначення депресії: «афективний стан, що характеризується негативним емоційним фоном, зміною мотиваційної сфери, когнітивних уявлень і загальною пасивністю поведінки» [3, с. 88-89].

Депресія визначається і як пригнічений стан, що характеризується тугою, знесиленням, украй низькою самооцінкою, відчуттям провини або спорідненими симптомами, при якому життя здається похмурим, а його труднощі непереборними [1, с. 78].

Категорично не згодні з визначенням депресії, де вона визначається як настрій, який характеризується відчуттям неадекватності, почуттям відчаю, зменшенням активності або реактивності, песимізмом, смутком і зв'язаними з цим симптомами.

На наше переконання, депресія – це психічний розлад, який доторкається всіх сфер життя людини (фізіологічної, когнітивної, емоційної, вольової, психосексуальної, соціальної тощо) і позначається на загальній життєздатності людини.

Прояви депресії дуже різноманітні і варіюють в залежності від форми захворювання. У нижче наведеній таблиці 1 згруповано ознаки, які можуть свідчити про депресію.

Таблиця 1

Ознаки депресії (згруповано на основі [2, с. 74-75])

Групи ознак	Ознаки
Психоемоційні ознаки	- туга, страждання, пригнічений настрій, відчай; - тривога, відчуття внутрішнього напруження, очікування біди; - дратівливість; - почуття провини, часті самозвинувачення; - невдоволення собою, зниження самооцінки; - зниження або втрата здатності переживати задоволення від занять, які раніше були приємними; - зниження інтересу до навколишнього світу;

Поведінкові ознаки	- втрата здатності переживати будь-які почуття (в разі глибоких депресій). - пасивність, труднощі залучення в цілеспрямовану активність; - уникнення контактів (схильність до усамітнення, втрата інтересу до інших людей); - відмова від розваг; - алкоголізація і зловживання психоактивними речовинами, що дають тимчасове полегшення.
Фізіологічні ознаки	- порушення сну (безсоння, сонливість); - зміни апетиту (його втрата або переїдання); - порушення функції кишечника (запори); - зниження сексуальних потреб; - зниження енергії, підвищена стомлюваність при звичайних фізичних та інтелектуальних навантаженнях, слабкість; - болі й різноманітні неприємні відчуття в тілі (наприклад, в області серця, шлунка, в м'язах).
Когнітивні ознаки	- труднощі зосередження, концентрації уваги; - труднощі при прийнятті рішень; - переважання поганих, негативних думок про себе, про своє життя, про світ в цілому; - песимістичне бачення майбутнього з відсутністю перспективи, думки про безглуздість життя; - думки про самогубство (у важких випадках депресії); - сповільненість у мисленні.

Отже, депресія має досить великий спектр ознак. Важливо при діагностуванні депресії враховувати всі сфери життя людини та відхилення у них. Також депресія може бути різного ступеня тяжкості, а відтак, важливо розуміти, які їх ознаки. Тому нижче наводимо діагностичні критерії депресивного епізоду різного ступеня тяжкості (табл. 2).

Таблиця 2

Діагностичні критерії депресивного епізоду різного ступеня тяжкості

Легка депресія	Важка депресія
- знижений настрій; - втрата інтересів і здатності отримувати задоволення; - підвищена стомлюваність. - знижена здатність до зосередження і уваги; - знижені самооцінка і почуття впевненості в собі; - ідеї винності й приниження; - песимістичне бачення майбутнього; - ідеї або дії, спрямовані на самоушкодження або суїцид.	- знижений настрій; - втрата інтересів і здатності отримувати задоволення; - підвищена стомлюваність - занепокоєння та ажитованість, але може відмічатися і загальмованість; - високий ризик суїцидів; - соматичний синдром; - знижена здатність до зосередження і уваги; - знижені самооцінка і почуття впевненості в собі; - ідеї винності й приниження; - песимістичне бачення майбутнього; - ідеї або дії, спрямовані на самоушкодження

	або суїцид; - марення, галюцинації або депресивний ступор.
--	---

Варто наголосити, що наведені вище ознаки мають тривати не менше 2 тижнів, аби діагностувати депресію. Окрім того, важливо, що було не менш трьох наведених у таблиці ознак.

Отже, депресія є психічним захворюванням, який визначається поганим настроєм (гіпотимією), зниженою інтенсивністю когнітивної та моторної діяльності, низьким рівнем вітальних спонук, песимістичною самооцінкою та свого соціального становища в суспільстві, соматоневрологічними розладами тощо. Для діагностування депресії важливо враховувати всі ознаки та сфери діяльності людини, що дозволить попередити трагічні наслідки, до яких може призвести дана хвороба.

Список використаних джерел

1. Зубцов Д. Депресія: визначення та симптоматика. 2016. № 1 (16). С. 77–81.
2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога. Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 310 с.
3. Шакар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Чумак О. В.

студентка 2 курсу магістратури

053 «Психологія»

ПВНЗ «Європейський університет»

На розвиток комунікативної сфери, оптимізацію вмінь вступати в інтерактивну взаємодію з іншими впливає ряд важливих чинників, серед яких особистісні чинники займають одну з найважливіших позицій. Тому вважаємо за доцільне розкрити їх більш детально. Так, важливим компонентом комунікативної діяльності особистості є спрямованість, яка виявляється у меті взаємодії з оточуючими. За ствердженням О. Проскурняк, «спрямованість суб'єкта на комунікативні контакти означає спрямованість на взаємодію з оточуючими: інша людина виступає як суб'єкт і мета комунікативної діяльності. При цьому в особистості переважають комунікативні мотиви, потреба у встановленні позитивного емоційного контакту. Комунікативна діяльність при цьому спрямовується на виконання спільних справ» [6, с. 104].

На якість інтерактивної взаємодії впливає самоконтроль студентів у

спілкуванні. Н. Лосєва розглядає самоконтроль як здатність контролювати, адекватно оцінювати свої емоції. Самоконтроль особистості як її вольова якість характеризується високою самосвідомістю і пов'язана з контролем емоційних реакцій, думок, поведінки [4].

Здатність контролювати свої емоції та поведінку у міжособистісній взаємодії розглядається В. Зарицькою як прояв незалежності, а також як можливість їх виявляти відкрито, самостверджуватися у стосунках, відстоювати власну точку зору. Завдяки розвиненому самоконтролю особа може налагоджувати міжособистісні взаємини з іншими людьми, не піддаватись негативному впливу інших людей [2, с. 102].

Самоконтроль включає такі компоненти:

- вміння контролювати емоції – здатність зберігати спокій у будь-якій ситуації;
- воля до перемоги – якість особистості, яка проявляється за рахунок самовдосконалення;
- адаптивність – здатність пристосовуватись до обставин;
- оптимізм – здатність знайти можливість вирішення проблеми, звертаючи увагу на не негативні, а на позитивні моменти;
- ініціативність – здатність генерувати нові ідеї, спрямовані на покращення роботи чи вирішення питань [2, с. 103].

Важливим чинником впливу на якість інтерактивної міжособистісної взаємодії студентів в освітньому процесі є стан розвитку їх морально-комунікативних якостей, вміння приймати і дотримуватися соціально-моральних норм поведінки, здатність конструктивно аналізувати виникаючі проблеми та вирішувати конфлікти з опорою на мораль, справедливість, гуманізм.

В юнацькому віці загострюється інтерес до моральної сфери життєдіяльності і здійснюється певний перегляд моральних норм, що є головним регулятором людських взаємин [1, с. 35].

За даними О. Корніяки, у процесі інтерактивної взаємодії активізується становлення особистості: її мотивації, ціннісних орієнтацій, емоційно-вольових проявів, а також етико-комунікативних якостей (наприклад, доброзичливості, толерантності, відкритості і щирості, товариськості), які визначають можливості спілкування, психологічні особливості розвитку комунікативної культури [3, с. 34].

За даними Н. Сердюк, до важливих позитивних моральних якостей, що сприятливо впливають на встановлення інтерактивної взаємодії є щирість та чуйність. «Щирість є необхідним чинником для формуванні симпатії один до одного, адже виступає одним з аспектів чесності, правдивості для всіх. Відсутність протиріч між реальними емоціями, почуттями і намірами щодо співрозмовника і тим, які це висловлюється у спілкуванні, є одним з важливих чинників щирого спілкування» [7, с. 455].

Чуйність як моральна якість також викликає симпатію між співрозмовниками.

І водночас, як вказує Н. Сердюк, антипатію у взаємодії викликають такі морально-комунікативні якості особистості та її риси характеру, як: егоїзм, заздрість, скритність, схильність до маніпуляцій і брехні, конфліктність [7, с. 455-456].

За даними Н. Сердюк, «скритність – це схильність приховувати інформацію про себе, що буває особистим проявом замкнутості, інтроверсії, або ж вказувати на корисливі мотиви. Скритність не сприяє міжособистісній взаємодії, оскільки дійсно ефективні інтерактивні взаємини передбачають, що один з партнерів, будуючи стосунки з іншим, розкривається перед ними, ділиться своїми думками. Іноді таємницями, і того ж очікує від іншого. Юнаки прагнуть до відвертості і щирості у взаєминах, а скритність вважають неприйнятною для спілкування у колі однодумців та друзів. Скритні особи викликають напруження в колективі, а їх поведінка може викликати вияви антипатії у ставленні до них» [7, с. 456].

Серед морально-комунікативних якостей, які негативно впливають на спілкування, виділяється егоїзм, як прагнення досягти тільки своїх інтересів. Такі люди, які готові маніпулювати іншими, намагаються задовольнити тільки свої інтереси і прагнення, часто застосовують диктаторські методи взаємодії з іншими, і звісно не користуються повагою у будь-якому колективі, студентському зокрема.

Причинами для заздрості можуть бути вміння іншого легко спілкуватися з оточуючими, здатність завойовувати авторитет і симпатію в колективі тощо [7, с. 456]. При цьому найчастіше заздять ті люди, хто не впевнений в собі, відчуває власне безсилля у тій справі, яка подобається, і до рівня значимості якої прагне особа.

На якість міжособистісної взаємодії студентів впливає толерантність та схильність до конфліктності як дві протилежні риси. Конфліктність начебто дає змогу відстояти свої інтереси і межі, однак вона провокує негативні прояви поведінки в опонентів (агресію чи відчуття применшення їх інтересів), загострює відносини між юнаками. Також брехня як спосіб привласнити певні якості, прикрасити свої можливості та здібності, привернути до себе позитивну увагу інших, у випадку розкриття, негативно впливає на ставлення до такої людини, зумовлює напруження в колективі, негативно впливає на загальний клімат взаємодії в колективі [7, с. 457].

Толерантність учасників спілкування навпаки позитивно впливає на інтерактивну взаємодію в колективі. На думку В. Нечерди, ця морально-комунікативна риса сприяє встановленню гармонійної атмосфери взаємодії між всіма учасниками освітнього процесу, допомагає поставити себе на місце іншого, виявити співчуття і милосердя до кожного. При цьому дослідженні В. Нечерди зазначено, що негативно на якість спілкування в колективі впливають такі показники не толерантності, як: категоричність у судженнях і висновках, не терпимість до індивідуальних особливостей інших людей, невміння та явне небажання адаптуватися до інтересів та потреб співрозмовників, невміння

слухати і розуміти співрозмовника, не вміння підтримувати діалоги. А «саму якість толерантності юнаки розуміють як здатність до співпереживання, доброзичливість, терплячість до несхожості, і вміння не засуджувати інших» [5, с. 74].

Зважаючи на вказане, у психологічній роботі із студентами слід приділяти увагу розвитку їх моральних якостей, комунікативних навичок і вмінь, сприяти формуванню міжособистісної толерантності, створювати атмосферу для розвитку емпатії, довіри, співчуття один до одного.

Список використаних джерел

1. Гельбак А. М. Становлення підлітка в динамічно змінному суспільстві: науково-методичний посібник. Кіровоград: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2014. 68 с.
2. Зарицька В. В. Самоконтроль емоцій як детермінанта стресостійкості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 50. С. 101-113.
3. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.
4. Лосева Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи: Навч. посібник. Донецьк: ДонНУ, 2003. 336 с.
5. Нечерда В. Б. Виховання толерантності у підлітків у контексті формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2012. Вип. 7. С. 72-77.
6. Проскурняк О. І. Конструкт методик діагностики комунікативної діяльності підлітків з легким ступенем розумової відсталості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2012. № 1032. Вип. 50. С. 103-106.
7. Сердюк Н. І. Критерії прояву феномена дружби в підлітковому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 9. С. 449-457.

ПОНЯТТЯ БАТЬКІВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ

Марисик Л. П.

*студентка 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

Проблема батьківської компетентності є однією з визначальних у питаннях функціонування не тільки конкретної родини, але й розвитку суспільства в цілому. Тому перебуває у полі зору багатьох науковців, в тому числі різних наукових напрямків. Зважаючи на те, що сьогодні в нашій державі спостерігається демографічна криза, обумовлена не тільки війною, а й важким соціально-економічним становищем, відтоком молодого населення за кордон, тотальною невизначеністю, поширенням тенденцій «чайлд-фрі» тощо, важливим завданням

на рівні суспільства є заохочення до батьківства, але свідомого та побудованого на компетентісному підході.

Відтак, вважаємо за необхідне розглянути сутність та структуру батьківської компетентності.

Батьківська компетентність розглядається з різних позицій. Так, згідно системного підходу батьківська компетентність є системним явищем, що входить до структури батьківства, яке є підсистемою в системі сім'ї (В. Шадріков).

З позиції особистісного підходу батьківська компетентність є інтегративною особистісною характеристикою батька або матері, яка ґрунтується на особистісній зрілості й батьківському потенціалі (А. Співаковська, Р. Овчарова).

Згідно діяльнісного підходу формування батьківської компетентності можливе за умови спеціально організованої діяльності, яка включає: усвідомлення потреби в розвитку батьківської компетентності, формування мотиву, способи здійснення діяльності, її планування та дії по виконанню (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн).

У компетентісному підході батьківська компетентність розглядалася як результат неперервної освіти (психолого-педагогічний потенціал), що характеризується певними компетенціями (розвинуте почуття відповідальності; потреба в піклуванні про інших людей; здібності: до активної участі в житті суспільства і до ефективного використання своїх знань і умінь; до психологічної близькості з іншою людиною; до конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху самоактуалізації та самореалізації особистості, ціннісні орієнтації, батьківські позиції, стиль виховання, комунікативні уміння тощо) (компетентісний підхід) [2].

Відтак, батьківська компетентність – це комплексна характеристика пари щодо їхньої готовності та здібності до народження та виховання дітей. У структурі батьківської компетентності виділяють такі компоненти:

1. Любов і сприйняття: Батькам слід виявляти свою незмінну любов і підтримку дітей. Сприймати дітей такими, які вони є, і підтримувати їх у всіх сферах життя.

2. Виховання: Здатність встановлювати правила, ставити межі і вчити дітей відповідальності та соціальних навичок.

3. Емоційний інтелект: Розуміння та вміння керувати власними емоціями і впливати на емоційний розвиток дітей.

4. Комунікація: Вміння слухати дітей, розмовляти з ними відверто і ефективно, виявляти інтерес до їхніх думок і почуттів.

5. Безпека і здоров'я: Забезпечення безпеки та здорового розвитку дітей, включаючи фізичне, емоційне і психологічне здоров'я.

6. Навчання і розвиток: Підтримка навчання та розвитку дітей, стимулювання їхньої цікавості до навчання та розвитку навичок.

7. Вміння вирішувати конфлікти: Здатність вирішувати конфлікти в сім'ї

та навчання дітей конструктивному способу вирішення проблем.

8. Самопідвищення: Готовність до постійного самовдосконалення в якості батьків і вдосконалення своїх навичок.

9. Співпраця з іншими дорослими: Здатність співпрацювати з іншими родичами, вчителями, лікарями і іншими професіоналами для забезпечення найкращого догляду та виховання для дітей.

У загальному, наведені вище структурні компоненти можна згрупувати в наступні сфери: особистісна, когнітивна, соціальна та педагогічна. Кожна із сфер компонентів виконує специфічну функцію у формуванні батьківської компетентності молодого подружжя. Так, особистісний компонент відображає психологічну характеристику особистості, її цілісність та здатність інтегрувати своє ставлення до оточуючої дійсності у власній картині світу, проявляється у різноманітних емоційних станах, задоволеності/незадоволеності партнером, собою, емоційній чутливості до іншої людини, емпатії, готовності вступати в особистісні, діалогічні взаємини.

Когнітивний компонент характеризує психічні процеси, пов'язані з пізнанням оточуючого світу і самого себе; виконує функцію накопичення специфічних знань та умінь стосовно сфери батьківства.

Соціальний компонент відображає поведінку, способи та стилі оволодіння соціокультурним простором (соціальним середовищем), проявляється у невербальній та вербальній комунікації; включає загальні та специфічні комунікативні уміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із співрозмовником, адекватно пізнавати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях (соціальний інтелект).

Педагогічний компонент відображає єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної та виховної діяльності. Включає оволодіння знаннями та уміннями для створення розвиваючого середовища (сенсорно насичене, психологічно комфортне, ігрове), в умовах якого відбуватимуться максимально можливі позитивні зміни в розвитку дитини [1].

Отже, батьківська компетентність – складне поняття, яке потребує детального вивчення, а для майбутніх батьків – це мистецтво, яке потребує розвитку та постійного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Нагула О. Батьківська компетентність молодого подружжя: зміст та структура. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія*. Ялта : РВВ КГУ, 2012. Вип. 36. С. 263–269.
2. Нагула О. Л. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 5. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/vnadps/2012_5/12_nolprd.pdf (дата звернення: 06.10.2023).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сатановський О. О.

*студент 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

Сучасний світ, насичений інформацією та високими вимогами до спілкування, вимагає від нас не лише знань і навичок у своїй галузі, але й вміння ефективно взаємодіяти з аудиторією. Публічні виступи завжди відігравали ключову роль у важливих історичних подіях та перетвореннях у суспільстві. Однак, коли мова йде про періоди війни, їхнє значення набуває особливого важливості та впливу. Війна, незалежно від її форми чи масштабів, завжди ставить перед суспільством виклик, вимагаючи єдності, рішучості та величезного психологічного зусилля. У цьому контексті, публічні виступи стають не лише інструментом комунікації та інформаційним засобом, але й важливим психологічним фактором, який може визначити ставлення суспільства до військових конфліктів, мотивацію до дій, збереження моралі та віру у перемогу.

Психологічні аспекти публічних виступів в періоди війни стають темою зацікавлення не лише для вчених, але і для політиків, військових лідерів, та громадськості загалом. У цій тезі ми розглянемо важливість психологічних аспектів публічних виступів в умовах війни, їхній вплив на мотивацію та мораль суспільства в періоди війни.

У цій тезі ми розглянемо широкий спектр психологічних аспектів, пов'язаних із публічними виступами. Ми проведемо дослідження щодо психології аудиторії, аналізу впливу емоційної інтелігентності на виступ, а також розглянемо техніки зменшення стресу та підвищення впевненості під час публічних виступів. Наша мета - допомогти розуміти психологічні аспекти публічних виступів та надати рекомендації, які допоможуть покращити навички комунікації та стати успішним публічним спікером.

У цій роботі ми вивчимо та проаналізуємо важливі аспекти психології публічних виступів, що допоможе розширити наше розуміння цієї теми та надати цінні рекомендації для тих, хто прагне стати впевненим та впливовим спікером. Метою даного дослідження є ретельний аналіз та розгляд психологічних аспектів, які впливають на якість та результати публічних виступів. Ми прагнемо визначити, які саме психологічні фактори впливають на спікера під час виступів та як ці фактори можуть бути оптимізовані для досягнення більшого успіху в цій сфері. Ключовими аспектами нашого дослідження будуть емоційний інтелект, стрес та самопрезентація під час публічних виступів.

Основні результати.

1. Емоційний інтелект та публічні виступи: Дослідження показали, що

високий рівень емоційного інтелекту спікера сприяє збільшенню впливу на аудиторію. Наприклад, вивчення професійних спікерів, таких як Деніел Големан, автор концепції емоційного інтелекту, показало, що вони мають здатність ефективно взаємодіяти з аудиторією, враховуючи її емоційний стан та потреби.

2. Стрес та його вплив: Дослідження Генрі М. Глассбергера та інших дослідників в області стресу показали, що спікери, які мають розвинуті стресоустойчивість та використовують стрес як джерело енергії, досягають кращих результатів у публічних виступах. Наприклад, відомі громадські діячі, такі як Мішель Обама, розвивають стратегії релаксації та психологічної підготовки, щоб керувати стресом та впевнено виступати перед аудиторією.

3. Самопрезентація та впевненість: Дослідження, проведені Шарон Гелман і Річардом Харрісоном, вказують на важливість впевненої самопрезентації для успішних виступів. Спікери, які володіють навичками ефективної самопрезентації, такими як використання мови тіла, голосової інтонації та контроль над власною присутністю на сцені, здатні краще утримувати увагу аудиторії та вражати слухачів. Наприклад, Саймон Сінек відомий своєю впевненою самопрезентацією, що допомагає йому залучати аудиторію до своїх ідей.

Ці результати досліджень свідчать про те, що психологічні аспекти грають важливу роль у публічних виступах і можуть бути успішно використані для досягнення більшого впливу та ефективності спілкування з аудиторією.

Успішні публічні виступи можуть мати надзвичайно важливий і сильний вплив на формування патріотизму в суспільстві, особливо під час війни або в період загрози національній безпеці. Ось декілька способів, як це може відбуватися:

Мотивація та об'єднання: Успішні публічні виступи лідерів і визначних особистостей можуть мотивувати громадян долати труднощі і об'єднувати їх навколо спільної мети - захисту країни. Спікери можуть закликати до єдності, солідарності та відданості нації.

Сприяння духу жертвності: Публічні виступи можуть підкреслити важливість жертвності та відданості в ім'я країни. Вони можуть відзначити героїчні дії і жертви, зроблені громадянами для захисту країни, та надихати інших на подібні вчинки.

1. Підвищення гордості за країну: Виступи можуть акцентувати увагу на досягненнях та цінностях країни, підсилюючи відчуття гордості за свою націю. Це може посилити патріотичний настрій серед громадян.

2. Подолання страху та невпевненості: Виступи можуть допомогти подолати страхи та невпевненість, які можуть виникати в умовах війни або конфлікту. Спікери можуть надихати громадян на відвагу та впевненість у своїх силах.

3. Заклик до дії та волонтерства: Успішні виступи можуть закликати громадян до дії, волонтерства та підтримки зусиль для захисту країни. Це може включати в себе як вступ до армії, так і допомогу добровольцями, а також активну участь у громадських ініціативах.

4. Відчуття єдності і національної ідентичності: Публічні виступи можуть

підсилити відчуття єдності та національної ідентичності. Вони можуть нагадати громадянам про їхню спільну приналежність до країни і важливість захисту її цінностей.

Успішні публічні виступи можуть відігравати важливу роль у формуванні патріотизму в суспільстві в умовах війни або загрози національній безпеці, стимулюючи громадян до активної участі у захисті своєї країни та підтримки національних цінностей.

У висновках можна відзначити, що успішні публічні виступи мають потужний вплив на формування патріотизму в суспільстві, особливо в періоди війни або загрози національній безпеці. Публічні виступи можуть стати інструментом для об'єднання громадян, мотивації до дії та вияву гордості за свою країну.

Спікери та лідери мають здатність надихати людей на жертвність та відданість ім'ям нації. Вони можуть підкреслювати важливість національних цінностей, відзначати героїчні досягнення та жертви, зроблені громадянами для захисту країни. В результаті ці виступи можуть сприяти національній єдності та підвищити рівень патріотизму серед населення.

Публічні виступи також можуть акцентувати увагу на досягненнях та унікальності країни, збільшуючи гордість за свою націю. Вони можуть закликати до волонтерства та підтримки зусиль для захисту країни. Ці виступи можуть бути механізмом для піднесення моралі та підсилення відчуття національної ідентичності.

Успішні публічні виступи під час війни можуть надати громадянам надзвичайно важливий інструмент для мотивації, об'єднання та підтримки дій в ім'я країни. Вони можуть стати силою для подолання страху та невпевненості, які можуть виникнути в умовах військового конфлікту.

Отже, успішні публічні виступи мають великий потенціал стимулювати патріотизм та підтримувати духовну єдність в суспільстві в періоди важких випробувань, що допомагає зміцнювати національну об'єднаність та сприяє успішному подоланню труднощів, але публічні виступи вимагають від спікера ряду психологічних навичок та якостей, і їх вивчення допомагає покращити якість спілкування, впливати на аудиторію та досягати поставлених цілей.

Основні висновки можуть бути наступними:

1. Важливість емоційного інтелекту: Емоційний інтелект виявився ключовим для успішних публічних виступів. Здатність розпізнавати, розуміти і керувати своїми емоціями та емоціями аудиторії допомагає створити позитивне сприйняття спікера та покращити комунікацію.

2. Ефективна самопрезентація: Навички самопрезентації, включаючи мову тіла, голосову інтонацію, гестікуляцію і вираз обличчя, важливі для збереження уваги аудиторії та підсилення впливу. Добре розроблені навички виступу можуть підвищити впевненість спікера та покращити сприйняття його ідеї.

3. Управління стресом і тривогою: Психологічна підготовка до виступу, включаючи методи зниження стресу та тривоги, допомагає покращити якість

виступу. Контроль над емоціями та стресом є ключовим для забезпечення спокійного та впевненого виступу.

4. Адаптація до аудиторії: Успішні спікери вміють адаптувати свій стиль та повідомлення до потреб та очікувань аудиторії. Розуміння психологічних особливостей аудиторії допомагає досягати кращого зв'язку та впливу.

5. Важливість підготовки та практики: Підготовка та практика є основними складовими успіху в публічних виступах. Впевненість та професіоналізм збільшуються з кожним виступом.

Загалом, розуміння психологічних аспектів публічних виступів є критичним для досягнення успіху в цій сфері, а вдосконалення відповідних навичок і якостей може покращити якість спілкування, зробити виступи більш впливовими та ефективними.

Список використаних джерел

1. Гриньова, О. М., & Бондаренко, О. О. (2015). «Ефективність комунікаційних технологій в сучасному суспільстві.» - Книга досліджує психологічні аспекти комунікації та виступів.
2. Кірпи́ченко, В. (2016). «Публічне виступи під час війни: виклики та можливості.» - Дослідження впливу публічних виступів на суспільство під час конфліктів.
3. Бойко, Г. П. (2015). «Емоційний інтелект: психологічні аспекти розвитку.» - Книга розглядає роль емоційного інтелекту у виступах та спілкуванні.
4. Ковалев, Ю. І. (2012). «Публічні виступи: від психології до успіху.» - Книга надає поради щодо психологічного підготовки до виступів перед аудиторією.
5. Грінченко, О. (2018). «Психологія спілкування: основи та приклади.» - Книга включає розділи про публічні виступи та комунікацію.
6. Клименко, О. М. (2017). «Психологічні аспекти публічних виступів лідера.» - Дослідження ролі психології у виступах лідерів.
7. Слободянюк, О. І. (2014). «Психологія виступів перед аудиторією: теорія та практика.» - Книга розглядає психологічні аспекти публічних виступів.
8. Коломі́ць, В. В. (2013). «Психологічні аспекти комунікації та впливу.» - Дослідження психологічних аспектів комунікації та виступів.
9. Гуцол, В. (2018). «Психологія виступів: вплив на аудиторію.» - Книга досліджує, як психологія може впливати на реакцію аудиторії на виступи.
10. Горбач, О. В. (2017). «Ефективність публічних виступів: психологічні аспекти.» - Дослідження психологічних факторів, які впливають на результативність виступів.
11. Zarefsky, D. (2014). «Public Speaking: Strategies for Success.» - Посібник з публічних виступів, який охоплює психологічні та комунікативні аспекти.
12. Heath, C., & Heath, D. (2007). «Made to Stick: Why Some Ideas Survive and Others Die.» - Книга досліджує, як психологічні принципи можуть допомогти зробити ідеї більш запам'ятовуваними у виступах.

СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Пупченко О. І.

*студентка 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

Проблема емоційної залежності є досить новою і малодослідженою. Так, у психологічних напрацюваннях більшою мірою розкрито різного роду хімічні адикції, але такому явищу, як емоційна, або психологічна, або міжособистісна (зустрічаються відповідні синоніми досліджуваного феномену) залежність присвячено досить небагато праць. На наше переконання, однією із причин може бути те, що на відміну від хімічних адикцій, емоційна залежність є майже не помітною і в цьому її небезпечність. Хоча, треба відмітити, що міжособистісну емоційну залежність внесено до Міжнародної класифікації хвороб як розлад поведінки та стосунків і яка є проявом розладу особистості залежного типу (рубрикація МКХ10: F60.7), або залежної особистості.

Відтак, вважаємо за доцільне зосередитися на визначенні поняття емоційної залежності, ознаках та причинах її виникнення.

Б. Уайнхольд та Дж. Уайнхольд зазначають, що емоційна залежність – це набута дисфункціональна поведінка, що виникає внаслідок незавершеності вирішення одного або більше завдань розвитку особистості в ранньому дитинстві [5].

А. Шиліна, Аяз Азер оглу Гусейнов підкреслюють, що міжособистісна залежність – це залежність із фіксацією на оточуючих або на конкретній людині. В основі такої залежності лежить сильна потреба в певній особі з метою отримання її підтримки і допомоги та нездатність індивіда до самостійної поведінки [6, с. 121].

Ю. Курова та Н. Греса визначають міжособистісну залежність які соціально-психологічне явище, коли емоційний стан людини пов'язаний з потребою в підтримці, присутності та ухваленні з боку інших та значущих людей [2, с. 93].

Емоційна залежність – це стійкі прояви емоційних потреб, які людина прагне задовольнити у близьких міжособистісних стосунках [7].

Як хворобливе бажання керувати поведінкою, контролювати життя, опікати і виховувати іншу дорослу людину визначає емоційну залежність М. Мілушина [4, с. 147].

На думку О. Коваленко, О. Самара, емоційна залежність – це поведінка, що характеризується непереборною підпорядкованістю власних інтересів іншим особам, неможливістю бути самостійним і вільним у виборі поведінки [1, с. 179].

На наше переконання, у тій чи іншій мірі будь-які відносини

характеризуються емоційною залежністю. Тому постає питання нормативності та надмірності емоційної залежності. Так, У. Михайлишин, І. Шмідзен, І. Юхименко розмежовують залежність як нормативне явище, та надмірну залежність, яка викликає деструктивні особистісні зміни. Надмірна залежність являє собою стан, в основі якого лежить потреба в емоційній близькості, в прийнятті значимими особами, ригідне прагнення отримати допомогу та підтримку на фоні постійного відчуття безпорадності й слабкості незалежно від конкретної ситуації [3, с. 104-109].

На сьогодні не існує вичерпного переліку ознак емоційної залежності. Так, науковці часто виділяють такі: почуття своєї залежності від інших, завищений рівень відповідальності та піклування про інших, низька самооцінка, високий рівень самокритики, часте перебування у стані жертви, потреба у постійному схваленні та підтримці інших, неможливість відмовити на прохання інших, виражене почуття провини, високий рівень тривоги, постійна напруженість, відчуття своєї неспроможності щось змінити, ригідність, невизначеність психологічних меж, низький рівень довіри, ігнорування проблем, відсутність власних захоплень та інтересів, неспроможність вступити в близькі стосунки, придушений гнів, комбінування пасивної та агресивної поведінки, страх покинутості, проблеми сексуального характеру тощо.

Серед причин виникнення емоційної залежності у наукових джерелах знаходимо такі, як:

- низька самооцінка (применшують свої значення та здібності);
- гіперопіка (у дітей зникає стимул для розвитку своїх власних механізмів для забезпечення та задоволення своїх потреб);
- відсутність любові до себе (людина намагається не лише відповідати взаємністю, а повністю розтворюється в людині, за часту жертвуючи своїми інтересами).

Часто серед причин емоційної залежності називають несприятливий дитячий досвід – широкий перелік подій дитинства, які доведено можуть мати негативний вплив на все подальше психосоціальне функціонування особи [8]. Насамперед, це досвід фізичного, емоційного чи сексуального насильства, фізичного або емоційного ігнорування, втрата одного з батьків, спостереження насильства над батьками, ув'язнення, психічні розлади чи адиктивна поведінка батьків тощо.

Однак автори єдині в тому, що емоційна залежність виникає в дисфункціональній системі або дисфункціональних стосунках, у результаті яких людина не дозріває розумово або емоційно, тому в них не вистачає фізичного, психічного, емоційного й поведінкового ресурсів, що є необхідними для побудови здорових стосунків.

Загалом, можемо виділити такі групи чинників, які обумовлюють емоційну залежність (рис. 1).

Рис. 1. Групи чинників, які обумовлюють емоційну залежність

Отже, емоційна залежність є складним та малодослідженим феноменом, але однозначно вартим уваги для подальших розвідок. Адже розуміння її сутності, видів, передумов та механізмів виникнення, дозволить напрацювати валідні психокорекційні та психотерапевтичні методики, а також розробити заходи своєчасного виявлення та попередження емоційної залежності.

Список використаних джерел

1. Коваленко О.І., Самара О.Є. Емоційна залежність особистості як проблема сучасної психології. Габітус. 2022. Вип. 42. С. 178–181.
2. Курова Ю.І., Греса Н.В. Міжособистісна залежність у взаємозв'язках з рефлексивністю: гендерний аспект. Гендерна політика очима української молоді. 2016. С. 85–94.
3. Михайлишин У.Б., Шмідзен І.Ю., Юхименко І.В. Вплив конформізму на формування міжособистісної адикції студентів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. Ужгород. 2022. Вип. 1. С. 104–109.
4. Мілушина М.О. Феномен співзалежності в теорії сімейних систем М. Боуена. Особистісно орієнтований підхід у практичній психології. 2020. № 1. С. 145–157.
5. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости / пер. с англ. А. Г. Чеславская. Москва : Класс, 2002. 224 с.
6. Шиліна А.А., Гусейнов Аяз Азер оглу. Специфіка міжособистісної залежності чоловіків і жінок. Особистість, суспільство, закон: тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора С. П. Бочарової (м. Харків, 24 квіт. 2020 р.). Харків, 2020. С. 121–124.
7. Широка А.О. Брух І.І. Емоційна залежність у романтичних стосунках: роль несприятливого дитячого досвіду та ранніх дисфункційних схем. Психологія і особистість. 2021. № 2. С. 143–158.
8. Bellis M.A., Hughes K., Leckenby N., Perkins, C. & Lowey H. National household survey of adverse childhood experiences and their relationship with resilience to health-harming behaviors in England. BMC Med. 2014. №12. P. 72

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРИВОГИ ТА ДЕПРЕСІЇ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Тимошенко О. І.

д.ф.н., професор, ректор ПВНЗ «Європейський університет»

Сосюра О. В.

магістрантка кафедри практичної психології

та соціальних технологій

ПВНЗ «Європейський університет»

Війна, яку переживає українське суспільство з 24 лютого 2022 року, спричиняє катастрофічний негативний вплив на здоров'я громадян. Російська агресія принесла численні людські страждання та руйнування, призвела до смертей і травмування багатьох українців, зокрема через звірства російської армії. Агресивні військові дії, численні обстріли цивільної інфраструктури та житлового фонду спонукали громадян до вимушених міграцій. Рекордну кількість вимушених мігрантів у світі зафіксувало Управління верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) у 2018 році – близько 70,8 млн людей, серед них майже 41 млн є внутрішньо переміщеними особами [1].

Нажаль, Україна теж увійшла до країн, на території яких проходить вимушене переміщення населення. Станом на травень 2023 року в Україні кількість внутрішньо переміщених осіб склала 7,7 млн. До регіонів, з яких виїжджали найбільше увійшли Харківська, Київська, Донецька, Луганська області та м. Київ. Приймали ВПО найбільше Дніпропетровська, Київська, Львівська, Вінницька та Полтавська області [2].

Вимушені біженці стикнулися з новою кризовою реальністю, що призводить до психологічних порушень, втрати душевної рівноваги, зрушення самосприйняття та ідентичності постраждалих. За даними ВООЗ через збройні конфлікти близько 10% людей, які пережили означені події, матимуть в подальшому серйозні проблеми з психічним здоров'ям, ще у 10% спостерігатимуть поведінкові зміни, які заважатимуть раціональному і ефективному функціонуванню в соціумі. Встановлено, що найпоширенішими негативними психічними проявами є тривога, депресія та психосоматичні проблеми (безсоння, різноманітні болі) [3]. За даними Гальченко А.В. та Кидонь П.В. клінічна картина розладів адаптації у ВПО характеризується перевагою тривожно-депресивної симптоматики – $41,6 \pm 4,7\%$, тривожної симптоматики – $25,3 \pm 3,8\%$, депресивної симптоматики – $23,1 \pm 3,7\%$ [5].

Дослідження впливу військових конфліктів на психічне здоров'я населення проводиться к зарубіжними, так і українськими науковцями. Ряд досліджень здійснено в Ізраїлі, зокрема доктором Рут Пат Хоренчик Ізраїльського центру лікування психотравми. Х. Контесс, С. Пауелл, А. Сольдо провели тривале

одинадцятирічне дослідження серед боснійців, які пережили війну. Вчені Г. Вагнер, П. Глін, У. Хаммаш проводили дослідження у Палестині. Х. Махмуд, Х. Ібрагім, К. Госсманн досліджували розлади адаптації цивільного населення у Сирії.

В Україні питання виникнення психосоціальної дезадаптації та невротичних розладів під час військових дій у внутрішньо переміщених осіб широко висвітлюються у дослідженнях Чабана О.С., Хаустової О.О., Коваленко В.М., Марути Н.О.

Українське дослідження розладів у ВПО в порівнянні з контрольною групою показало результати, викладені в таблиця 1 [3].

Таблиця 1

Психологічні розлади у внутрішньо переміщених осіб

Психологічні розлади	ВПО	Контрольна група
Пригніченість настрою	83,3 $\pm$ 1,8%	71,2 $\pm$ 1,7%
Надмірна тривога	85,1 $\pm$ 1,8%	85,2 $\pm$ 1,8%
Внутрішнє напруження	79,2 $\pm$ 1,7%	71,2 $\pm$ 1,7%
Почуття небезпеки	72,1 $\pm$ 1,7%	53,2 $\pm$ 1,5%
Втрата контролю	82,2 $\pm$ 1,8%	35,6 $\pm$ 1,3%
Безнадія	45,8 $\pm$ 1,4%	35,9 $\pm$ 1,3%
Апатія	44,2 $\pm$ 1,4%	38,2 $\pm$ 1,3%

В іншому дослідженні відзначається, що серед основних симптомів у ВПО в м. Києві були такі: пригнічений настрій 60%, втома і знесилення 50%, дратівливість і тривога 30% [4].

По дослідженням О.О. Хаустової та Н.В. Коваленко порушення психічного здоров'я у вимушених мігрантів різноманітні і зачіпають всі сфери психіки. Найпоширенішими з них є психогенна депресія, тривожні та соматоформні розлади [5]. Зокрема О.О. Хаустова зазначає, що у ВПО з соматичною патологією ризик виникнення депресії та тривожних розладів вищий, ніж в «умовно здорових» осіб. Тривожний синдром 51,4% у «хворих» проти 25% у «здорових»; депресивний синдром 42,8% у «хворих» проти 31,3% у «здорових»; ризик суїциду 25,07% у «хворих» проти 12,5% у «здорових» [6]. Крім того, рівень тривожності у 60% відсотків ВПО визначається як високий і ще у 30% як середній [7].

І хоча проблема медико-психологічних наслідків дистресу війни стосується в першу чергу вимушених мігрантів, на яких тисне максимальна кількість несприятливих факторів та вона стосується і осіб, які залишилися в зоні конфлікту, як власне і всіх громадян України як на її території, так і за межами. Крім того, під час війни значущими стають міжпоколінні дистресові наслідки воєнних дій. Також відбувається паралельне формування не лише індивідуальної, а й колективної травматизації.

На сьогодні психопатологічні особливості розладів психіки і поведінки

у вимушених переселенців вивчені недостатньо повно. Мало досліджень, які пояснюють фактори виникнення розладів адаптації, які висвітлюють перебіг цих розладів, їх наслідків для окремих осіб і соціума в цілому. Майже немає довготривалих досліджень стосовно відстрочених у часі наслідків розладів адаптації у вимушених мігрантів. На превеликий жаль, Україна продовжує «набирати матеріал» для вивчення наслідків дистресу війни як серед цивільного населення, так і серед військових.

Список використаних джерел:

1. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. Наукові записки національного університету «Острозька академія», серія «Психологія», №9, серпень, 2019 р., с. 73-76
2. Гальченко А. В., Кидонь П. В. Клініко-психопатологічні та патофизиологічні закономірності формування психосоціальної дезадаптації у внутрішньо переміщених осіб з розладами адаптації. ВІСНИК Українська медична стоматологічна академія, Том 20, Випуск 1 (69), с.86-91
3. Пінчук І.Я., Степанова Н.М., Суховій О.О., Сулімовська Г.С. Вплив психосоціальних факторів на психічне здоров'я. За результатами анкетування осіб, які постраждали в зоні АТО в Україні, внутрішньо переміщених осіб та працівників, задіяних в допомозі. <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2015/1%2865%29/article-1461/vpliv-psihsocialnih-faktoriv-na-psihihne-zdorov-ya#gsc.tab=0>
4. Путінцев А.В., Пащенко Ю.Є Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики, 2018, №9 с.110-121
5. Стан здоров'я народу України в умовах війни. Посібник. Під редакцією Коваленка В.М. Нац. Акад. мед. наук України; Державна установа «Національний науковий центр Інституту кардіології імені акад. М.Д.Стражеска» - Київ, 2022, 220 с.
6. Толстая Т.Ю. Клінічна феноменологія тривожних розладів у вимушених переселенців. Український вісник психоневрології.2021. Том 29, випуск 4 (109) с.33-35
7. Хаустова О.О., Коваленко Н.В. Аналіз психопатологічних особливостей розладів психіки та поведінки у вимушених переселенців Журнал Архів Психіатрії. Том 22 №1 (84) '2016 с.17-21

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Розгон Н.О.

студентка магістратури

ПВНЗ «Європейський університет»

Керівник: д.псих.н., проф. Блінов О.А.

У юнацькому віці відбуваються істотні морфофункціональні зміни, завершуються процеси фізичного дозрівання людини. Життєдіяльність в юності ускладнюється: розширюється діапазон соціальних ролей та інтересів, з'являється все більше дорослих ролей з відповідною їм мірою самостійності

і відповідальності. На цей вік припадає багато критичних соціальних подій: одержання паспорта, настання кримінальної відповідальності, можливість реалізації активного виборчого права, можливість вступу до шлюбу. Перед кожним постає задача вибору професії і подальшого життєвого шляху. Але поряд з елементами дорослого статусу юнак все більше зберігає певну міру залежності, яка йде з дитинства: це і матеріальна залежність, й інерція батьківських настанов, пов'язаних з керівництвом і підпорядкуванням. Неоднозначність положення юнацтва в сім'ї і суспільстві та різнорівневість вимог до нього зближує цей період з підлітковим й знаходить відображення в своєрідності психіки.

Актуальність теми полягає в тому, що психологічним критерієм переходу від підліткового до юнацького віку є різка зміна внутрішньої позиції, зміна ставлення до майбутнього. Якщо підліток, на думку Л.І. Божович, дивиться на майбутнє з позиції нинішнього, то юнак (старший школяр) дивиться на нинішнє з позиції майбутнього. В юності відбувається розширення часового горизонту – майбутнє стає головним виміром. Змінюється основна спрямованість особистості, яка тепер може позначатися як прагнення до майбутнього, визначення подальшого життєвого шляху, вибір професії.

Дослідження цієї теми бере початок цього процесу і відноситься до підліткового віку, коли підліток замислюється про майбутнє, намагається його передбачити, створює образи (малює картини) майбутнього, не замислюючись при цьому про засоби його досягнення. Суспільство, в свою чергу, ставить перед молодого людиною конкретну і життєво важливу задачу професійного самовизначення, і таким чином створюється характерна соціальна ситуація розвитку. В 9-му класі середньої школи і ще раз у 11-му класі школяр неминуче потрапляє в ситуацію вибору – завершення чи продовження освіти в одній з його конкретних форм, вступу до трудового життя тощо. Соціальна ситуація розвитку в ранній юності – «поріг» самостійного життя.

Дослідження впливу розвитку інтелекту юнаків протікає в юності їх сприйняття. Відбувається принципово важлива зміна в поглядах на майбутнє, тепер предметом обмірковувань стає не тільки кінцевий результат, але й способи та шляхи його досягнення. Особливої складності набула задача професійного орієнтування в сучасних соціокультурних умовах, коли старші (батьки і вчителі) часто самі невпевнені в правильності своїх порад.

Період юності складає частину розгорнутого перехідного етапу від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Разом з тим, це відносно самостійний період, який має власну цінність. Його необхідність диктується ускладненням соціального життя і тих вимог, які сучасне розвинене суспільство ставить до рівня професійної освіти і особистісної зрілості дорослих представників. У вітчизняній психології юність розглядається як психологічний вік переходу до самостійності, період самовизначення, набуття психічної, ідейної та громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості

і самосвідомості. Виділяють ранню юність (від 15 до 17 років) – це старші класи середньої школи і пізню юність (від 17 до 21 року) – вища школа. Інтелект — це розумова здібність певної особистості, отриманий в результаті функціонування свідомості, мислення та розуму людини. Він містить в собі досвід, отримані знання та навички і здатність Швидко й доречно використовувати їх у нових ситуаціях, а також у процесі розв’язання певних задач. Людина застосовує інтелект для обробки наявної інформації, наприклад, для побудови або вдосконалення Розуміння, позиції, стратегії, методу, правила, комбінації, відношення, Пояснення, рішення, плану чи цілі. Існують такі види інтелекту: вербальний, логічний, просторовий, Фізичний, соціальний, емоційний, духовний, творчий.

Об’єкт дослідження: інтелектуальний розвиток інтелектуального потенціалу юнаків
Предмет дослідження: вплив психологічного стимулювання інтелектуального розвитку у юнацькому віці.

Методи та джерела дослідження (загальні питання дослідження, вказують на методи та джерела).

Основні методи дослідження психіки юнаків: спостереження, експеримент, діагностичний метод, опитування. База проведення дослідницько-експериментальної роботи : Коледж на базі Європейського Університету «Євроленд» у місті Київ.

Мета і завдання роботи виявлення та вивчення особливостей психологічного розвитку і стимулювання інтелектуальних здібностей у юнацькому віці.

- Провести теоретичний аналіз психологічних теорій з проблеми засобів стимулювання інтелектуального розвитку юнаків

- Емпірично дослідити взаємозв’язок психологічних засобів стимулювання інтелектуального розвитку

- Здійснити порівняльний аналіз психологічних засобів інтелектуального розвитку у юнацькому віці

- Розробити програму розвитку психологічних засобів стимулювання інтелектуального розвитку у юнацькому віці. Теоретичне і практичне значення Збагачення інтелекту яскраво виявляється в роботі уяви юнаків. Даний період взагалі сприятливий для розвитку уяви, так як формування подальшого життєвого плану втілюється у мріях. Мрії юнаків набувають особливо конкретного та дієвого характеру. Фантазія через образи себе в майбутньому спонукає молоду людину до реальних дій, стає фактором саморегуляції діяльності. Під час навчання юнак, оволодіваючи складним навчальним матеріалом, вдосконалює репродуктивну уяву. Водночас розвивається творча уява, що виразно виявляється в навчальній, дослідницькій, художній та інших видах діяльності. Старшокласники значно краще, ніж підлітки, схильні критично ставитись до витворів своєї уяви, співвідносити мрії з реальною дійсністю. Практичне значення. Отримані результати досліджень та надані рекомендації можуть бути використані психологами закладів освіти з метою визначення рівня психологічного розвитку у юнацькому віці та вдосконалення їх емоційної компетентності.

Список використаних джерел

1. Вікова психологія – Сергєєнкова О.П. – Розумовий розвиток юнаків. С. 20, 55, 79
2. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ann-e-knudsen.dk/uf/80000_89999/80327/e8622207f7bf2239c7766d384850c943.pdf&ved=2ahUKEwjpuaiLmOeBAxUruqQKHeWFDkcQFnoECCgQAQ&usg=AOvVaw3aBnqOEZvOkDnGbjsuzUOP.
3. Психологічні науки - Віра Мелешко . м. Київ. 2019р. С. 7
4. Т. В. Дуткевич – ДИТЯЧА ПСИХОЛОГІЯ. Київ. 2012р. С. 386 – 396.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО СТИЛЮ КЕРІВНИКА

Гринь М.

студентка 2 курсу магістратури

ПВНЗ «Європейський університет»

керівник: д.псих.н., проф. Максимов М.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства кожен намагається жити і працювати на благо держави, тримаючи і захищаючи військовий та економічний фронт. Саме тому підвищеної уваги потребують чинники, які допомагають організаціям втриматися на продуктивному, працездатному рівні чи й навіть підвищити свою ефективність. І, звичайно, за таких умов першими, хто приймає виклики сьогодення, є керівники.

Від ефективності роботи керівника організації, забезпечення ним належного впливу на підлеглих працівників, залежать продуктивність виробничого процесу, швидкість впровадження інновацій, підтримання нововведень, а також загальна задоволеність роботою та собою, колективом серед персоналу. Значною мірою на продуктивність всієї організації, працю підлеглих впливає стиль управління, що визначається у психологічній науці як певна система засобів і способів спілкування керівника з підлеглими для мотивування їх до праці, організації їх виробничого процесу з метою отримання прибутку, досягнення запланованих цілей підприємства та ін. Від стилю управління залежить характер взаємовідносин керівництва і підлеглих, якість виконання ними наказів та розпоряджень, швидкість вирішення виникаючих питань, успіх всієї організації. Тому вважаємо за доцільне зупинитися на психологічних чинниках формування управлінського стилю керівників.

Як відомо, згідно традиційної класифікації виділяють авторитарний, демократичний і ліберальний стилі керівництва. На формування кожного з цих стилів впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. Зокрема, як вказує Н. Тверезовська, «суб'єктивні чинники формування стилю керівництва залежать від особистості керівника, а об'єктивні фактори формуються під впливом навколишнього середовища. Насамперед, стиль управління визначається свідомою

метою керівника, яка й визначає спосіб та характер його дій для ефективного здійснення діяльності» [5, с. 362]. Іншими словами, стиль керівництва залежить як від соціально-економічних чинників та поставлених цілей організації, так і від моральних норм, сформованої системи відносин, й особистісних рис керівника.

Як наголошує Т. Мостенська, стиль управління залежить від багатьох чинників, серед яких найвагоміші такі:

- характер взаємовідносин між підлеглими та керівництвом;
- структурованість задач, поставлених перед колективом;
- ступінь повноваження керівника;
- особисті якості керівника та підлеглих;
- вплив зовнішнього середовища; значення якості рішень, повнота інформації;
- якість інформаційних потоків;
- узгодженість цілей підлеглих і загальноорганізаційних цілей;
- ступінь мотивованості підлеглих тощо [2, с. 131].

Основними рисами керівника, які визначають стиль його керівництва, Т. Мостенська називає:

- стан загального розуміння діяльності організації в цілому;
- розуміння можливих змін зовнішнього середовища і можливість використання цих змін на користь організації;
- розуміння ситуації всередині організації;
- творчий підхід до вирішення проблем;
- вміння мотивувати себе і персонал організації;
- бажання та здатність до співробітництва;
- розуміння результатів діяльності структурних підрозділів та оцінювання їх впливу на результативність діяльності організації в цілому;
- вміння ставити досяжні цілі;
- здатність до ризику;
- здатність приймати рішення та приймати на себе відповідальність за їх реалізацію тощо [2, с. 132].

У працях Л. Моїсеєнко, Т. Монстенської виявлено особистісні чинники, які дають можливість керівникові справляти ефективний управлінський вплив на підлеглих [1; 2]. На їх думку, в перелік цих особистісних чинників входять: впевненість у собі, емоційна стійкість, врівноваженість, комунікабельність, самоконтроль, вміння саморегуляції емоцій і поведінки, відсутність роздратованості, фрустрованості, підозрливості, дотримання демократичного стилю управління, схильності до співробітництва та компромісу в конфліктних ситуаціях.

Серед особистісних чинників, які визначально впливають на ефективність стилю управління, важливе місце займає мотивація досягнення успіху. Сьогодні існує два діаметрально протилежних підходи до вивчення мотивації досягнення: динамічний (Дж. Аткинсон, Д.МакКлеланд та ін.) і когнітивний (Х. Хекхаузен,

Б. Вайнер та ін.) (інколи робляться спроби їх об'єднати) [4, с. 249].

Перша формалізована динамічна модель мотивації досягнення була розвинена Дж. Аткинсоном. Вона з'явилася базисною для всіх подальших моделей у цій галузі. Модель ризикового вибору Дж. Аткинсона була сформульована на основі теорії поля К. Левіна, який пояснював детермінацію поведінки на основі взаємодії особистості та оточення в актуальній ситуації. У рамках теорії поля Левіна була створена перша модель «очікування х цінність», яка здійснила вплив на розробку як моделі Аткинсона, так і інших моделей.

Однією з сучасних когнітивних моделей у сфері мотивації досягнення, є модель Х. Хекхаузена. В цій моделі основними змінними є поняття «очікування» (суб'єктивна ймовірність) і «спонукальна цінність». Трактуювання понять «мотив» і мотивація в цій моделі базується на поглядах Дж. Аткинсона про мотив, як цілісну, узагальнену диспозицію і мотивацію, як стан, який виникає при взаємодії мотиву і релевантних йому аспектів ситуації (цит. за [3, с.180]).

Вважаємо, що серед особистісних чинників, які допомагають управлінцю досягати високих успіхів у професійній діяльності та мотивувати працівників до якомога кращого виконання виробничих завдань, мотивація досягнення є досить важливою. Адже мотивовані на досягнення успіху керівники свідомо обирають середні за складністю завдання, і намагаються докласти всіх зусиль для досягнення високих результатів, вони відповідально і наполегливо працюють. Однак також вони не засмучуються, коли зазнають невдач, а продовжують намагатися їх вирішити. Вони здатні надихати працівників, мотивувати їх до якісного виконання завдань професійної діяльності.

Мотивовані на уникнення невдач особистості, навпаки, обирають або легкі (щоб точно досягти успіху) або занадто складні завдання, де неуспіх не буде завдавати їм болю. Вони орієнтовані на зовнішній локус контролю, схильні звинувачувати обставини та інших людей у тому, що самі не досягли успіху. У випадку керівників з такою мотивацією вони будуть перекладати відповідальність за виробничі невдачі на підлеглих та можуть застосовувати до них різні дисциплінарні стягнення та штрафи, що звісно ж не принесе задоволення працівникам та знижуватиме якість виробничого процесу й продуктивність роботи організації.

Отже, за стилем кожного керівника стоять досить багато передумов. І досить важливо розуміти, що рухає керівником і який стиль є превалюючим, аби досягти якомога кращих результатів діяльності організації і при цьому не втратити повагу та авторитет з боку співробітників.

Список використаних джерел

1. Моїсєєнко Л. М. Психологія управління: навч. посібник. Красноармійськ : КІДонНТУ, 2013. 175 с.
2. Мостенська Т. Л. Ефективний стиль керівництва в управлінні організації. Харчова промисловість. 2008. Вип. 6. С. 131–134.

3. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління: Посібник. Київ: Академвидав, 2003. 568 с.
4. Свистун В. Мотивація досягнення як важливий чинник успіху в управлінській діяльності. Науковий вісник Національного аграрного університету. 2008. Вип. 121. С. 248–253.
5. Тверезовська Н. Т. Взаємовплив професійно-важливих якостей керівника навчального закладу та стилю його керівництва. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2012. Вип. 175(3). С. 358–364.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ

Бережна С.

Факультет психології та соціальних технологій

2 курс магістратури

Пирятинська філія ПВНЗ «Європейський університет»

м. Пирятин, вул. Абаканська, 102

sb225541@gmail.com

керівник: к.псих.н., доц. Абрамян Н.

Під час формування сучасної наукової картини світу феномен творчої діяльності посідає значну роль майже в кожній філософсько-освітній та психологічній системі. Це одне з найцікавіших наукових явищ, але водночас і проблематичне. Це зумовлено насамперед різноманітністю підходів до класифікації творчої діяльності, різноманітністю її теоретичних і практичних застосувань у науці та практиці, наявністю численних, часом суперечливих, алгоритмів аналізу закономірностей розвитку.

Актуальним завданням гуманістично орієнтованої освіти є створення освітнього простору, що сприяє створенню максимально сприятливих умов для розвитку як особистості, так і творчих здібностей, а також соціального замовлення, необхідних для розвитку інтелектуального потенціалу дитини. суспільства. Останньому насамперед сприяє створення в освітньому просторі умов, що сприяють персоніфікованому навчанню через соціально орієнтовану систему організації наукової діяльності студентів у позаурочний час. Визначення, природа та значення креативності в теоретичній літературі неправильно трактуються [3, с. 83].

Узагальнюючи результати цього дослідження (С.Л. Рубінштейн, В.І. Шинкарук, В.О. Моляко, С.Д. Максименко, Д. Гілфорд, Ф. Баррон, Е. Торренс та ін) ми дотримуємося визначення творчості як цілеспрямованого акту, який виробляє в даній культурі нові, значимі соціальні цінності та духовні цінності. Саме через творчість здійснюється особистісна реалізація людини. Характеристика

творчої особистості висвітлена у працях З. Фрейда, А. Танненбаума, А. Адлера, А. Маслоу, Г. Олпорта, Р. Ассаджіолі, К. Тейлор та ін.

Ідея наявності творчих здібностей є складною. Дослідники виокремлюють різнийогокомпоненти(ентузіастичний,логічний,евристичний,самоорганізуючий), які всі пов'язані з ним і відіграють певну роль у творчій особистості також вважаються такими, що мають інтелектуальні здібності, які є евристичними (здатність генерувати ідеї, висувати гіпотези, фантазувати, бачити проблеми тощо). Важливо визнати, що в психології творчості є принаймні три первинні підходи до питання творчих здібностей. Інтелектуальні здібності є важливими, але недостатніми для творчої поведінки. Первинним компонентом її детермінації є вмотивованість, цінність та володіння особистісними характеристиками.

Високий ступінь інтелектуального розвитку пов'язаний з високим ступенем творчих здібностей і навпаки. Зведення проблеми людських талантів до творчої особистості є найбільш вигідним з виховної точки зору.

Якщо інтелектуальна майстерність людини безпосередньо не сприяє її творчому успіху, якщо в процесі розвитку творчих здібностей (креативності) до творчого самовираження формується специфічна мотивація та особистісні характеристики, то можна сказати, що індивід має особливий тип особистості – «творча особистість», і як наслідок, про можливість та необхідність створення особливого типу мікросередовища, яке б сприяло вивільненню дитиною свої творчі здібності, розкрити творчу індивідуальність. Важливо також визнати, що існують різноманітні методи психолого-педагогічного поєднання, які покликані сприяти розвитку творчих якостей особистості [2, с. 75].

Як свідчить аналіз різних підходів до організації та проведення творчої діяльності в позаурочний час, акцент на цінності використання різноманітних форм є особливо актуальним для цілеспрямованого розвитку творчих здібностей дітей у навчальний час [5, с. 48].

Проте, на нашу думку, слід особливо пропагувати те, що урізноманітнення творчих здібностей учнів у позаурочний час має найбільше значення в підлітковому та ранньому юнацькому віці, коли особистість розвивається, навчається, стає. Це тому, що на цьому етапі людина вже усвідомлює свій розвиток, свої потреби та бажання.

Психологічний аналіз особистісних особливостей старшокласників з різним рівнем творчої активності є важливим для розуміння та підтримки їхнього розвитку. Дослідження показують, що творча активність у підлітків може бути дуже різноманітною.

Старшокласники з високим рівнем творчої активності часто мають такі риси, як [1, с. 73]:

1. Широкий кругозір: Вони цікавляться багатьма сферами життя та мають намагнічений розум.

2. Нестандартний підхід до завдань: Вони шукають нетрадиційні шляхи вирішення проблем та завдань.

3. Високий рівень уяви та креативності: Вони здатні до асоціативного мислення та створення нових ідей.

4. Гнучкість у вирішенні завдань: Вони можуть швидко адаптуватися до нових ситуацій та змін.

З іншого боку, старшокласники з низьким рівнем творчої активності можуть виявляти наступні особливості:

1. Бажання виконувати завдання за визначеними правилами: Вони можуть віддавати перевагу традиційному підходу.

2. Обмежений кругозір: Їхні інтереси можуть бути зосереджені в певних областях.

3. Низький рівень експериментування: Вони можуть бути боязкими перед новими ідеями та ситуаціями.

4. Більша схильність до стабільності: Вони можуть шукати надійність та сталість у своїх діях та рішеннях.

Важливо пам'ятати, що кожна особистість унікальна, і творчість може розкриватися по-різному у кожного. Психологічний аналіз допомагає виявити потенціал та потреби кожного старшокласника, щоб надати їм підтримку та можливості для розвитку відповідно до їхніх потреб.

Крім того, психологічний аналіз особистісних особливостей старшокласників з різним рівнем творчої активності дозволяє виявити індивідуальні сильні та слабкі сторони кожного учня.

Для старшокласників з високим рівнем творчої активності важливо створити стимулююче навчальне середовище, що сприяє розвитку їхнього потенціалу. Це може включати участь у творчих групах, конкурсах, майстер-класах та можливість самовираження через різноманітні форми мистецької діяльності [4, с. 137].

Для учнів з меншим рівнем творчої активності важливо створити сприятливу атмосферу для пошуку та розвитку їхніх індивідуальних талантів. Це може бути здійснено шляхом надання можливостей для експериментації, підтримки в розширенні інтересів та виявленні нових можливостей.

Загалом, психологічний аналіз творчої активності старшокласників є важливим інструментом для розуміння їхнього потенціалу та розвитку, а також для створення умов, що сприяють максимальному виявленню їхніх талантів і можливостей.

Список використаних джерел

1. Вінник Н.Д. Психологічні особливості особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал*. № 12 (43). К., 2015. С. 73-77.
2. Гончарова Л.А. Основні психологічні підходи до дослідження творчої активності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Випуск 25. С. 73- 82.
3. Губенко О.В. Психологічна діагностика й активізація у старшокласників й молоді творчих науково-технічних здібностей: науковометодичний посібник. К.: Педагогічна думка, 2016. 228 с

4. Житник Т. С. Етимологія та смислові ознаки терміну «художньо-творча активність» в контексті розвитку особистості. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2018. Випуск 72. 137-145.
5. Заброцька С.Г. «Обдарованість» - риса тільки обдарованих. *Обдарована дитина*. 2007. № 5. С. 48-54.

РОЗУМІННЯ «Я-ДУХОВНОГО» В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Павлов В.
*студент магістратури,
ПВНЗ «Європейський університет»
керівник: д.псих.н., проф. Максимов М.*

Лише подібне уявлення може привести людину до правильного висновку про своє походження та генезу всього сущого у Всесвіті, оскільки вона є живою ланкою між Небесним та Земним. Без такої психологічної ланки та її усвідомленням неможливий прогрес жодної науки, тому область знання буде обмежуватися аналізом лише фізичної матерії. Свідомість людини є самосвідомістю світу. Світ усвідомлює себе через людей – інсайт, що вирвався ще за 200 років із духовних надр генія Г.Сковороди: «Одними і тими ж очима, якими людина дивиться на Бога, Бог дивиться на людину» [8].

З 1994 року проводиться (раз на два роки) серія конференцій «Назустріч науці про свідомість», тепер «Наука про свідомість», що є орієнтиром міжнародних міждисциплінарних заходів, спонсорованих Університетом Арізони, які повністю присвячені розкриттю таємниць свідомості. Мета конференції полягає в тому, щоб закласти міцну наукову основу для майбутніх досліджень та підійти з усіх можливих підходів до глибоких та фундаментальних питань про те, як мозок створює свідомий досвід, хто ми є, яка природа реальності та про наше місце у Всесвіті. Сьогодні розробляються багатовимірні концептуальні моделі свідомості людини.

Відомо, що в 203 році в Олександрії починається оформлення неоплатонізму зі створення в Олександрії Амонієм Саккасом християнської теософської школи. Метою філософської системи Амонія Саккаса був синтез відомих релігій, ствердження єдиного універсального принципу та загальної системи етики. Пізніше в цій школі працював Плотін, який ввів принцип абсолютної нематеріальності душі. У нього психологія стає наукою про свідомість у сенсі «самосвідомості». Як теософ, систематизатор неоплатонізму Плотін виділив зверненість на себе, на незримі дії і споглядання. Самосвідомість як би стежить за своєю роботою та є її «дзеркалом». Саме рефлексія стала вихідним поняттям інтроспективної психології свідомості.

Перший редактор журналу «Питання філософії і психології» Микола

Якович Грот (1852 - 1899), який спочатку викладав психологію, логіку та історію філософії в Ніжинському історико-філологічному інституті, а потім завідував кафедрою філософії університету в Одесі, писав, що «особистість є не тільки органічна індивідуальність, але і «надіндивідуальне», божественне, творче начало» в людині. «...Безпосереднє завдання кожної особистості є створити і підтримати, зберегти чи врятувати якомога більше інших життів, хоча б і з пожертвуванням свого власного одиничного життя... Любити, жаліти, пестити, зберігати і спасати від смерті все живе – ось загальна формула» [7].

Першим керівником психологічного семінару, що був створений 1897 р. при історико-філософському факультеті Київського університету св. Володимира, був Г.І.Челпанов (1862 – 1936), який визначав самостереження «єдиним джерелом пізнання психічних явищ». З особливою наполегливістю досліджував Г.Челпанов вищі психічні стани й процеси. Він робив спроби тісно поєднати експеримент і теорію, інтроспективну й експериментальну психологію. Г.І.Челпанов вважав, що завдання виховання «полягає у розвитку вищих духовних здібностей. Воля, моральні почуття, естетичне і релігійне почуття, вищі мислительні здібності становлять кінцеву мету виховання» [8]. Отже, Г.Челпанов продовжує велику традицію людської культури, пов'язану з проблемою самопізнання, що була головною у діячів Києво-Могилянської академії, Г.С.Сковороди та інших. Індивідуальна свідомість — це духовний світ кожної особистості. Відомий грузинський психолог, педагог Шалва Амонашвілі називає «духовність найвищим, четвертим виміром нашої свідомості» [1].

Один із засновників Української академії наук, її дійсний член та перший голова-президент В.І.Вернадський (1863 - 1945) зазначав, що «в ноосфері вирішальним і визначальним чинником є духовне життя особистості, в її спеціальному виявленні... Немає нічого більш цінного в світі та нічого, що вимагає більшого збереження і поваги, ніж вільна людська особистість» [7]. Коли він важко захворів на черевний тиф і перебував у гарячці, його свідомість перемістилася в іншу реальність, в якій за кілька днів хвороби він прожив довге і насичене наукою життя. Про це він зробив записи у своїх щоденниках. Те, чим В.І.Вернадський займався після хвороби, справді проживши довге життя (він навіть знав, скільки проживе), майже повністю співпало з тим, що він уже пережив, будучи тяжко хворим. Саме науку про живу речовину він і приніс людству.

Українські вчені Г.П.Васянович (1945) і В.Д.Онищенко (1939) говорять про безпосередній зв'язок духовного світу (універсуму) та самості (особистості) та пишуть, що «людська особистість проявляється через свій духовний світ (духовний універсум), який включає ідеали, мотиви, цінності; принципи, переконання; вірування; знання, погляди, ерудицію, вищі почуття (наприклад, морально-духовні або духовно-естетичні) тощо [4]. І.Д.Бех (1940) вважає, що «...Розвиненою особистістю може вважатися та, яка досягла найвищого рівня духовного освоєння навколишнього світу. Щоб це сталося, вона на тому ж рівні мусить освоїти і свій внутрішній світ, який часто для неї буває закритим. Тому

слід формувати у вихованця здатність до чимраз більшої відкритості самому собі, а також наближення до найсуттєвішого у собі» [3]. Е.О.Помиткін (1967) пише, що «особистість, як соціальне «Я», виступає посередником між «Я» духовним і «Я» біологічним, забезпечуючи гармонізацію й задоволення людських потреб, від нижчих, інстинктивних (виживання, самозабезпечення, продовження роду) – до вищих (самоудосконалення, служіння ближнім, примноження Добра, Краси та Істини)» [6].

Відомим українським вченим, психологом Валентином Рибалкою було запропоновано тривимірну, поетапно конкретизовану психологічну структуру особистості на III етапах її конкретизації, що передбачає використання трьох ортогонально взаємопов'язаних вимірів, як це робиться в математиці і фізиці. Мовиться про наступні виміри: I. Соціально-психолого-індивідуальний; II. Діяльнісний; III. Розвивальний. Але таких вимірів може бути більше, при цьому всі виміри взаємопов'язані і відкриті, що характеризує безмежний розвиток всієї особистості. В.В.Рибалка поступово усвідомив необхідність доповнення базових підструктур I виміру ще двома – підструктурою психогенетики унизу і підструктурою духовності зверху. Сьогодні вчений працює на шляху доповнення структури особистості п'ятим і шостим вимірами – ноосферним і феноменологічним.

«Я-концепція» є одним з центральних понять в сучасній психології і виражає єдність та цілісність особистості з її суб'єктивною внутрішньою стороною. Можна сказати, що «Я-концепція» є сукупністю установок людини щодо себе. Як вважає сучасна українська дослідниця Г.В.Католик, розвиток «Я-концепції» людини поетапно проходить певний первинний цикл, який постійно збагачується, взаємодоповнюється «Я-ставленням», «Я-вчинками», формуванням елементів «Я-духовного», а в підсумку виникає «Я-концепція» як феноменальна цілісність сфери самосвідомості. На думку Галини Католик, пізнання власної «Я-концепції» є ключем до становлення особистості, до духовного розвитку. Формування «Я-концепції» відбувається в динамічному ключі (в онтогенезі), на перетині двох просторів, динамічного і статичного, які з різних сторін впливають на формування ціннісних та поведінкових утворень особистості «тут і тепер». Духовна складова «Я-концепції» є явищем багатогранним. Процес планомірного сприяння формуванню «Я-духовного» є, у розумінні Г.В.Католик, трикомпонентним та містить дидактичний компонент, компонент активного моделювання або ідентифікації та психотехнічний компонент чи саморефлексії [5].

Г. В. Католик наголошує на розумінні «Я-концепції» як складного психологічного феномену, що є результатом інтеріоризації різних інтерперсональних взаємодій індивіда, обов'язкового та унікального результату його психодуховного розвитку, що набуває відносної внутрішньої самодостатності. В структурі «Я-концепції» особистості можна визначити когнітивний компонент (у «Я-образі»), емоційно-оцінковий компонент (у «Я-ставленні»), вчинково-креативний компонент (у «Я-вчинку») та духовний компонент (у «Я-духовному»).

Ці компоненти розвивально гармонізують та наповнюють внутрішній світ особистості відповідним позитивним соціальнокультурним та професійним досвідом. «Я-духовне» є ототожненням людини з вершинними цінностями, з їх Абсолютним носієм [5].

Згадаємо про систему духовного психосинтезу Роберто Ассаджолі, яка базується на ідеї, що людина складається з багатьох різних аспектів та рівнів свідомості, які можуть бути інтегровані та гармонізовані в цілісну особистість. Р.Ассаджолі зазначав, що на першому рівні психосинтезу здійснюється інтеграція особистості навколо особистісного «я». На вищому, трансперсональному рівні відбувається поєднання особистості з трансперсональним «Я», виводячи її за межі егоцентризму. Особистісне «я» є лише променем або відображенням трансперсонального «Я». Це нагадує про «потік», «річку» або місячне сяйво нашої вищої Свідомості у В.Джеймса. Одна з найголовніших ідей психосинтезу є те, що ми знаходимося у залежності від усього, з чим ідентифікована наша самість. Але ми можемо підпорядкувати все, з чим ми розототожнимося [2].

Едуард Помиткін виділяє Духовну «Я–концепцію», що пов'язана з вершинними цінностями та смислами людського життя, серед яких провідне місце посідають такі, як допомога потребуючим, відповідальність, безперечна цінність людського життя, самовіддача. Керуючись духовними принципами, та усвідомлюючи єдність з іншими, людина не покине напризволяще своїх товаришів у разі небезпеки і може ризикувати своїм життям для врятування інших [6]. Іван Дмитрович Бех пише про особливе місце «Я-духовного» у життєвих цілях і сенсі існування людини, де людина причетна до своєї духовності, що складає сутність її «Я», більше того – наповнює собою «Я». Власне, духовність як сукупність високосмислових цінностей (любов людини до людини, милосердя, безумовне піклування про людину, відповідальність тощо) і породжує «Я-духовне» особистості, яке визначає і спосіб її життя. З огляду на це формулюється «закон прогресу «Я-духовного», за яким чим більше особистість набуває духовних цінностей, тим більше впізнає себе її «Я». Така духовна ситуація особистості безпосередньо пов'язана з самосвідомістю у тому плані, що вона дає «Я» міру: чим більше самосвідомості, тим більше зростає «Я» [3].

Розвиток «Я-духовного», або духовного розвитку, є процесом, в результаті якого людина зближується зі своїм внутрішнім духовним потенціалом, збільшує свою свідомість та розуміння себе, свого місця в світі та свого призначення. Розвиток «Я-духовного» є цілком природнім процесом, який має на меті розвиток духовної свідомості та досягнення єдності з космічною свідомістю. Цей процес не обмежується певними релігійними віруваннями чи практиками, але передбачає розвиток духовності на основі власного досвіду та розуміння внутрішніх процесів. В будь-якому віці всім нам потрібно розуміти своє місце у світі. Якщо суспільство не робитиме все можливе для успішного переходу своїх членів через переломні моменти, це призводитиме не лише до психічних розладів, а й до втрати потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Амонашвили Ш.А. Балада о воспитании. – М., Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2010 – 241 с.
2. Ассаджоли Р. Психосинтез. Принципы и техники. – «Экмо-экспресс», 2002–450с.
3. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. – Київ, Чернівці: Букрек, 2018 – 320 с.
4. Васянович Г.П. Ноологія особистості: навчальний посібник для студентів і викладачів. Львів: Сполом, 2007 - 217 с.
5. Католик Г.В. Онтогенетичний підхід у контексті сучасного розуміння динаміки формування я-концепції практичного психолога. /Г.В.Католик //Психологія і особистість. - 2016 - № 1 - с. 174-181.
6. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. — К.: Наш час, 2007 — 280 с.
7. Рыбалка В.В. Теории личности в отечественной философии, психологии и педагогике: Пособие. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И.Франко, 2015 – 872 с.
8. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття. – К.: Либідь, 1998. –992 с.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ МАЛИХ ГРУП

Яковлева Ю.

студентка 2 курсу магістратури

ПВНЗ «Європейський університет»

керівник: д.псих.н., проф. Максимов М.

Людина – істота соціальна. Вислів, який дуже часто полюбують вживати психологи і не тільки. І з ним важко не погодитися. Однак, він має куди більше змістовне навантаження, ніж може здатися на перший погляд. Адже мала група – це живий, цілісний організм, це система, в якій кожен її структурний елемент виконує ту чи іншу роль, впливаючи один на одного. Тому, на наше переконання, вивчення сутності малих груп, їх ознак, особливостей формування та розвитку є досить важливим завданням, зокрема, в силу таких аспектів:

1. Вивчення малих груп допомагає розуміти, як формуються і розвиваються соціальні відносини між людьми, як вони впливають один на одного та як вони працюють разом для досягнення спільних цілей.

2. Участь у малих групах може впливати на розвиток особистості, включаючи вміння спілкуватися, приймати рішення, вирішувати конфлікти та інші навички.

3. Знання про те, як виникають та вирішуються конфлікти в малих групах, допомагає розвивати навички конфліктології та досягати більш конструктивних рішень.

4. Дослідження психологічного стану і задоволеності учасників малих груп може сприяти покращенню їхнього психологічного благополуччя та добробуту.

5. Малі групи можуть служити засобом соціальної інтеграції, особливо для новачків або індивідів, які потребують підтримки та позитивних соціальних відносин.

6. Розуміння динаміки малих груп допомагає лідерам і менеджерам ефективно управляти командами, сприяти їхньому спільному успіху та досягненню цілей.

Відтак, розглянемо поняття малої групи та її ознаки. Наголосимо, що єдиного визначення досліджуваного поняття на сьогодні не існує. Український науковець П. Горностай наводить досить узагальнене, на нашу думку, визначення поняття малої групи, пропонуючи під нею розуміти сукупність людей, між якими існують певні зв'язки (вони кількісно і якісно дуже різноманітні) [1, с. 115].

Л. Орбан-Лембрик пропонує розуміти під малою групою невелику за чисельністю спільність, в якій індивіди безпосередньо контактують між собою, об'єднані спільною метою та завданнями, що є передумовою їх взаємодії, взаємовпливу, спільних норм, процесів та інтересів, міжособистісних відносин і тривалості їх існування [3].

Схоже визначення знаходимо у праці А. Лісневської, яка малу групу визначає як нечисленну за складом групу, члени якої об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться в безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних взаємин, групових норм і групових процесів [2, с. 8].

Ми під малою групою пропонуємо розуміти соціальну групу, яка складається з невеликої кількості людей (зазвичай від 3 до 20 осіб), які взаємодіють між собою на регулярній основі.

Відзначимо, що при визначенні поняття малої групи наріжним каменем залишаються її ознаки. Класики закордонної соціальної психології Д. Анзье та Ж. Мартін виділяють такі характеристики малої групи:

- 1) відносна обмеженість числа членів, так, щоб кожний з них міг сформувати індивідуальне уявлення про інших і був відповідним чином сприйнятий;
- 2) спільні активні дії з досягнення загальної мети, що відповідає різним персональним інтересам;
- 3) емоційні стосунки між членами групи, можливість виникнення підгруп на основі вираженої симпатії чи антипатії;
- 4) стійка взаємозалежність осіб, що утворюють групу і пов'язані почуттями солідарності та моральної єдності навіть поза спільними діями;
- 5) диференціація ролей між членами групи;
- 6) спільні норми та специфіка групової культури [4].

П. Горностай, узагальнюючи поширені на сьогодні наукові підходи, виділяє такі характеристики малої групи:

- обмежена кількість та взаємодія всіх членів між собою;
- спільна для всіх мета та діяльність;

– емоційна близькість між членами групи;
– групова ідентичність; д) структурованість та групова диференціація [1, с. 115].

Відтак, можемо виділити такі особливості малих груп:

1. Розмір. Малі групи мають невелику кількість учасників, що дозволяє налагодити більш особисту взаємодію між ними. Це допомагає підтримувати стабільні відносини та взаємодіяти значно тісніше.

2. Взаємодія. У малих групах взаємодія між учасниками є більш особистою та інтенсивною, оскільки кожен учасник має більше можливостей для спілкування та впливу на інших.

3. Структура. Малі групи можуть мати різні структури, включаючи лідера, підлеглих, ролі та норми. Структура може бути фіксованою або динамічною та змінюватися з часом.

4. Вплив. Учасники малих груп можуть впливати один на одного, вирішувати питання колективно, виробляти спільні рішення та спільно виконувати завдання.

5. Спільні цілі. Малі групи можуть мати спільні цілі, завдання або інтереси, які об'єднують їх учасників та роблять взаємодію більш цілеспрямованою.

6. Розвиток. Малі групи можуть пройти через різні етапи розвитку, які включають в себе формування, конфлікти, нормативну уніфікацію та вирішення завдань. Цей процес може бути неоднаковим для кожної групи.

7. Соціальна ідентичність. Учасники малої групи можуть розвивати спільну ідентичність, що стає важливим елементом їхньої взаємодії та спільних дій.

Отже, феномен малої групи безпосередньо стосується кожного індивіда. Саме в малій групі відбувається формування людини як особистості, індивідуальності, набуття нею досвіду соціальної взаємодії, реалізується її вплив на процеси в різних ситуаціях соціуму. Тому важливо продовжувати наукові розвідки у даній царині, вивчати особливості їх формування, розвитку, відмирання, взаємовпливу тощо.

Список використаних джерел

1. Горностай П. П. Психологія малих груп: структура, динаміка, ідентичність. *Педагогічна і психологічна наука в Україні*. Т. 2. Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. - К.: Педагогічна думка, 2012. С. 115-125.
2. Лісневська А. О. Соціальна психологія малих груп: методичні рекомендації з вивчення спецкурсу «Соціальна психологія малих груп» для студентів 3-го курсу спеціальності «Психологія». Чернігів, 2012. 72 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. К. : Академвидав, 2003. 446с.
4. Anzieu D., Martin J.-Y. La dynamique des groupes restraints. Paris, 1976. 397p.

РОЛЬ МОВНИХ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ

Гараган К. О.

аспірантка

ПВНЗ «Європейський університет»

Керівник : д.філос.н., проф. Ягодзінський С. М.

У сучасному політичному ландшафті політична риторика здійснює значний вплив на формування суспільних уявлень, переконань та наративів. Специфіка політичних повідомлень і стратегій мовної комунікації вимагає уваги до мовних та соціокультурних аспектів, які формують політичний дискурс [2]. Питання вибору лексики, вживання риторичних прийомів, та адаптації політичної риторики до різних культурних контекстів мають суттєве значення для впливу на громадську думку [5,6].

В контексті попередніх досліджень (Lakoff, J. (2004). Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate), варто відзначити роботи, що аналізують політичну риторичку в різних соціокультурних середовищах. Проте, зосередження на вивченні ролі мовних та соціокультурних факторів у формуванні політичної риторички в умовах постмодерну заслуговує на окрему увагу.

На основі викладених у вступі припущень, стаття спрямована на подальший розгляд важливих аспектів політичної риторички в сучасних умовах. Дослідження має на меті поглибити розуміння ролі мовних та соціокультурних чинників у впливі на формування суспільних наративів.

Починаючи з огляду релевантної літератури, було обрано наукові статті, роботи та політичні документи з області політичної риторички [8,9,10]. Особлива увага була приділена роботам, що зосереджуються на вивченні впливу мовних та соціокультурних аспектів на політичний дискурс.

Для вивчення впливу мовних засобів на політичну риторичку було проведено докладний аналіз вибраних текстів [8,9,10]. Здійснювалася ідентифікація риторичних фігур, вибір лексики та синтаксичних конструкцій, що використовуються для створення переконливих політичних повідомлень.

Для вивчення різниць у використанні політичної риторички в англосаксонському та континентально-європейському контекстах був проведений порівняльний аналіз. Зіставлення риторичних стратегій у різних культурних середовищах дало можливість з'ясувати, які аспекти мовної комунікації є ключовими для формування політичних наративів.

Для формулювання припущень та гіпотез була використана логічна аргументація, що базувалася на результатах аналізу попередніх досліджень та добре обґрунтованій базі емпіричних даних.

Ці методи допомогли ретельно дослідити взаємозв'язок між мовними та соціокультурними особливостями та політичною риторикою в умовах сучасного постмодерну.

1. Вплив мовних засобів на риторiku: Результати дослідження вказують на те, що вибір мовних засобів в політичному дискурсі має значний вплив на сприйняття повідомлень аудиторією. Виявлено, що використання риторичних фігур, таких як алегорії та гіперболи, сприяє зміцненню емоційного зв'язку з аудиторією.

2. Роль соціокультурного контексту: Дослідження показало, що соціокультурний контекст має великий вплив на вибір риторичних стратегій. В англосаксонському контексті акцент може бути зроблений на індивідуальних правах та свободі висловлювання, тоді як у континентально-європейському контексті – на колективному добробуті та соціальній відповідальності [2].

3. Вплив візуалізації на риторiku: Впровадження візуалізаційних елементів, таких як графіки та таблиці, дозволило покращити сприйняття політичних повідомлень. Результати показали, що використання візуальних засобів допомагає створити наратив, що залишає більш глибокий слід в свідомості аудиторії.

В цьому розділі надається відповідь на ключові дослідницькі питання та представляються важливі відомості з урахуванням принципу небагатослівності та репрезентативності. Додатково, розділ доповнюється візуальними матеріалами, таблицею, яка сприяє більш детальному розумінню результатів дослідження.

Компаративний аналіз промов політичних діячів різних історичних епох та та течій (США, Німеччина, Італія). Психолінгвістичний аспект [6].

Таблиця 1.

Політичний діяч	Мартін Лютер Кінг (США)	Ангела Меркель (Німеччина)	Беніто Муссоліні (Італія)
Назва промови, рік	«В мене є мрія», 1963 рік [8]	«Європа більше не може покладатися на США і Британію», 2017 рік [10]	«Промова перед мітингом у Мілані» (Discorso della Ventotene), 1943 рік [9]
Стилістичні прийоми	повтор (повторення), антитеза, гіпербола, метафора	градація, антитеза, гіпербола, метафора	апофазія, градація, гіпербола, порівняння
Психолінгвістичний вплив на аудиторію (процентне співвідношення)	100% абсолютний максимум	100% абсолютний максимум	100% абсолютний максимум
Локальний та міжнародний рівні впливу (масштабність)	Міжнародний рівень	Міжнародний рівень	Міжнародний рівень

Отже, результати дослідження показали, що не залежно від того якою мовою здійснюється мовленнєвий акт (промова) [1]., історичний період, стилістичні засоби відіграють найсуттєвішу роль, являють собою ефективний інструмент впливу на аудиторію як локально так і на інтернаціональному рівні. Було виявлено, що повторення, гіпербола та градація впливають на підсвідомість людини та формують її тісний взаємозв'язок з оратором.

Ця стаття висвітлює значущий вплив мовних та соціокультурних особливостей на формування політичної риторики в умовах постмодерну. Результати дослідження свідчать, що вибір мовних засобів та риторичних стратегій має прямий вплив на сприйняття політичних повідомлень аудиторією. Виявлено, що застосування риторичних фігур, таких метафори, гіперболи, допомагає збільшити емоційну залученість та зміцнити зв'язок з громадськістю.

Специфіка соціокультурного контексту відображається у виборі риторичних стратегій. В англосаксонському контексті, де важливим є індивідуальний досвід та свобода висловлювання, акцент робиться на особистісних аспектах. Натомість у континентально-європейському контексті, де домінує соціальна відповідальність та колективна свідомість, більша увага приділяється загальному благополуччю.

Важливим виявилось використання візуалізаційних елементів, таких як таблиця, яка покращує сприйняття політичних повідомлень. Вона допомагає створити наратив, що зберігається в пам'яті аудиторії на довший час.

Загальним висновком дослідження є необхідність адаптації риторичних стратегій до конкретного соціокультурного контексту для ефективного впливу на громадську думку. Розуміння важливості цих аспектів дозволить політичним лідерам та комунікаторам більш ефективно спілкуватися з різноманітною аудиторією в умовах сучасного постмодерну.

Список використаних джерел

1. Blommaert, J. (2010). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge University Press.
2. Smith, J. A. (2010). Political Rhetoric and Postmodern Society: Analyzing Anglo-Saxon and Continental European Models. *Journal of Political Communication*, 45(2), 201-218.
3. Lakoff, J. (2004). *Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate*
4. Fairclough, N. (2001). *Language and Power* (2nd ed.). Longman.
5. Holmes, J. (2000). *An Introduction to Sociolinguistics*. Longman.
6. Scollon, R., & Wong Scollon, S. (2001). *Intercultural Communication: A Discourse Approach* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
7. Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis* (2nd ed.). Sage Publications.
8. Центр громадських свобод (2018, 15 січня) *I have a dream! – Мартін Лютер Кінг* <https://ccl.org.ua/posts/2018/01/i-have-a-dream-martin-lyuter-kinh/>
9. Павло Гай-Нижник доктор історичних наук особистий сайт Архівні документи *Світова історія Муссоліні Б. Доктрина фашизму* <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1932.Mussolini.php>
10. *Сьогодні* (2017, 3 лютого) *Меркель озвучила позицію Європи щодо відносин з Трампом* <https://world.segodnya.ua/ua/world/merkel-ozvuchila-poziciyu-evropy-po-otnosheniyam-s-trampom-794683.html>

ОСВІТНІЙ СЕКТОР В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЇ, ЯКІСТЬ ТА РОЛЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мовчан О.

*викладач кафедри
інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»*

Освітній сектор України перебуває в стані постійної трансформації, спрямованої на вдосконалення системи навчання та відповідь на виклики сучасного світу. Розглядаючи значущість отримання якісної освіти, варто визнати цю проблему як національний пріоритет. Освіта і наука, впливаючи на всі аспекти макросоціальної системи, на її всі структурні складові, виступають універсальним фактором модернізації країни. Не випадково показники освітньої та науково-інноваційної політики вже давно стали частиною системи параметрів національної безпеки. Якість освіти є багатовимірною моделлю соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, в якому відбувається розвиток, а також системи освіти, що реалізує їх на всіх етапах навчання людини [2].

Неперервна трансформація в освітньому секторі України відповідає на швидкі зміни в суспільстві, технології та економіці. Реформи спрямовані не лише на покращення якості навчання, але й на пристосування освіти до викликів глобальної конкуренції та потреб інноваційного розвитку.

«Одним із ключових напрямків трансформації є розвиток вищої освіти. Впровадження сучасних педагогічних методик, акцент на дослідницькі програми та міждисциплінарні підходи стали необхідністю у формуванні гнучких та креативних мислителів, готових до викликів XXI століття. Головною тенденцією в сучасній освіті є впровадження освітньої моделі «освіта протягом життя» (life long learning), яка дозволяє людині адаптувати і розвивати свої компетенції і професійні навички у відповідності до швидких змін в економіці, технологіях та ринків праці. Ця модель включає в себе такі підсистеми: неформальна та інформальна освіта (за ступенем інституціоналізації), дистанційна освіта (за способом організації навчального процесу), онлайн освіта (за засобами реалізації), змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн-засобів навчання)» [1, ст.4].

«Розвиток освіти із використанням сучасних технологій в Україні поки що не набув відчутного поширення. Проте певні досягнення у цій сфері вже можна відзначити. Вельми успішним є громадський проект масових відкритих онлайн-курсів «Prometheus» з власною онлайн-платформою. Від старту у 2014 р. сьогодні «Prometheus» налічує аудиторію у сотні тисяч слухачів, пропонує десятки безкоштовних онлайн-курсів, представлені різноманітними напрямками: громадянська освіта, історія України, підприємництво, основи державної

політики, аналіз даних, ІТ технології, основи інформаційної безпеки та багато інших. До співпраці залучені як фахівці-практики, представники відомих компаній (IBM, Microsoft, VideoGorillas, EPAM тощо), так і викладачі провідних ЗВО (КНУ ім. Тараса Шевченка, НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Києво-Могилянська академія, Університет Торонто тощо).

Існує також проєкт EdEra (Educational Era), який створює онлайн-курси та освітній контент широкого спектра. Понад 25 тисяч старшокласників зареєструвались на онлайн-курсах EdEra. У 2016 р. EdEra працювала над оновленням навчальних програм для початкової спільно з Міністерством освіти та науки України, залучивши експертів з усієї країни. Були розроблені відеорекомендації для вчителів, вже переглянуті понад 200 тис. разів. У співпраці з ПРООН створено інтерактивний урок, присвячений темі антикорупції, доступний для всіх шкіл» [1, ст.7-8].

Дистанційна освіта в Україні визначає нову реальність навчання, що відзначається високою актуальністю та важливістю в сучасному освітньому контексті. Якість дистанційного навчання стала ключовим аспектом, який визначає його ефективність та впливає на роль цієї форми освіти в системі вивчення. Дистанційна освіта набула визнання завдяки своїй гнучкості та можливостям доступу до знань для різних верств населення. Висока якість дистанційного навчання обумовлюється не лише наявністю сучасних технологій, а й якістю викладацького персоналу. Забезпечення високих стандартів викладання, інтерактивність та персоналізація процесу навчання є важливими компонентами, що визначають успішність дистанційного освітнього середовища.

Дистанційний формат освіти виконує ряд ключових функцій у сучасному освітньому середовищі. По-перше, вона розширює доступ до освіти, особливо для тих, хто мешкає в віддалених, важкодоступних або окупованих регіонах. По-друге, дистанційне навчання розвиває навички саморегуляції та самостійності учнів, що є важливими в контексті сучасних вимог до працівників. Окрім того, дистанційна освіта стає інструментом адаптації до викликів сучасного світу, зокрема, до впровадження новітніх технологій та змін у ринку праці. Вона забезпечує можливість отримання нових знань і навичок у будь-якому місці та часі, сприяючи неперервному професійному розвитку.

Таким чином дистанційна освіта в Україні та її освітній сектор відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до якісної освіти, а її якість є визначальним чинником для успішного впровадження цієї форми навчання в освітню систему нашої держави.

Список використаних джерел

1. Карпенко М., “Перспективи впровадження інноваційних форм освіти в Україні”, URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/karpenko-2ce3f.pdf> (дата звернення 02.10.20. 23)
2. Саух П., “Якість освіти – індикатор рівня життя інноваційного суспільства”, URL: <https://core.ac.uk/download/12084927.pdf> (дата звернення 02.10.20. 23)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ЕМОЦІЙНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Михайленко О.

студентка 2 курсу магістратури

ПВНЗ «Європейський університет»

керівник: д.псих.н., проф. Максимов М.

Вивчення феномену професійного вигорання розпочато у другій половині ХХ століття. Так, вважається, що термін «синдром вигорання» (burnout – згорання, вигоряння) вперше був введений в 1974 р. американським психіатром Х. Фрейденбергером. Він вивчав характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають у постійному спілкуванні з клієнтами або пацієнтами в емоційно напруженій атмосфері при наданні професійної допомоги.

Водночас, до сьогодні питання тлумачення даного синдрому залишається відкритим. Більше того, спостерігається термінологічний плюралізм та плутанина у вживанні понять. Так, у науковому обігу розповсюдженими є такі дефініції, як емоційне вигорання, психоемоційне вигорання, емоційне згорання, психічне вигорання, професійне вигорання, вигорання душі.

Якщо говорити про особливості вивчення цих феноменів, то слід зауважити, що в процесі використання термінів «емоційне вигорання» та «психоемоційне вигорання» йдеться, насамперед, про втрату емоційних ресурсів, про емоційне виснаження. На наше переконання, це дещо вузьке тлумачення і звужує зміст досліджуваного феномену.

Вживаючи терміни «психічне вигорання», «психологічне вигорання», науковці підкреслюють інтегральну природу цього феномену, який включає емоційні, когнітивні, поведінкові та соматичні зміни.

Термін «вигорання душі» використовується метафорично і трапляється у науковій літературі досить рідко.

Оперуючи терміном «професійне вигорання», автори підкреслюють саме роль професійної діяльності у виникненні цього феномену та його негативний вплив на показники працездатності особистості, задоволеності персоналу роботою та взаємостосунками в колективі.

Насправді, часто наведені вище терміни взагалі ототожнюються й вживаються у якості синонімів. Так, феномен вигорання найчастіше розглядається крізь призму професійної діяльності, тому Т. Комар, Г. Вахрушева узагальнюють, що професійне вигорання та емоційне вигорання є тотожними [5, с. 53].

Такий підхід не поділяє Л. Карамушка та Г. Гнускіна, відмічаючи, що термін «професійне вигорання» є найбільш адекватним, відображає особливості дослідження такого феномену в контексті організаційної психології, оскільки в рамках цього напрямку психології професійна діяльність, разом із організацією та

особистістю, є головними предметами для вивчення [4, с. 13].

Загалом, можна виділити такі підходи до розуміння сутності професійного вигорання (рис. 1):

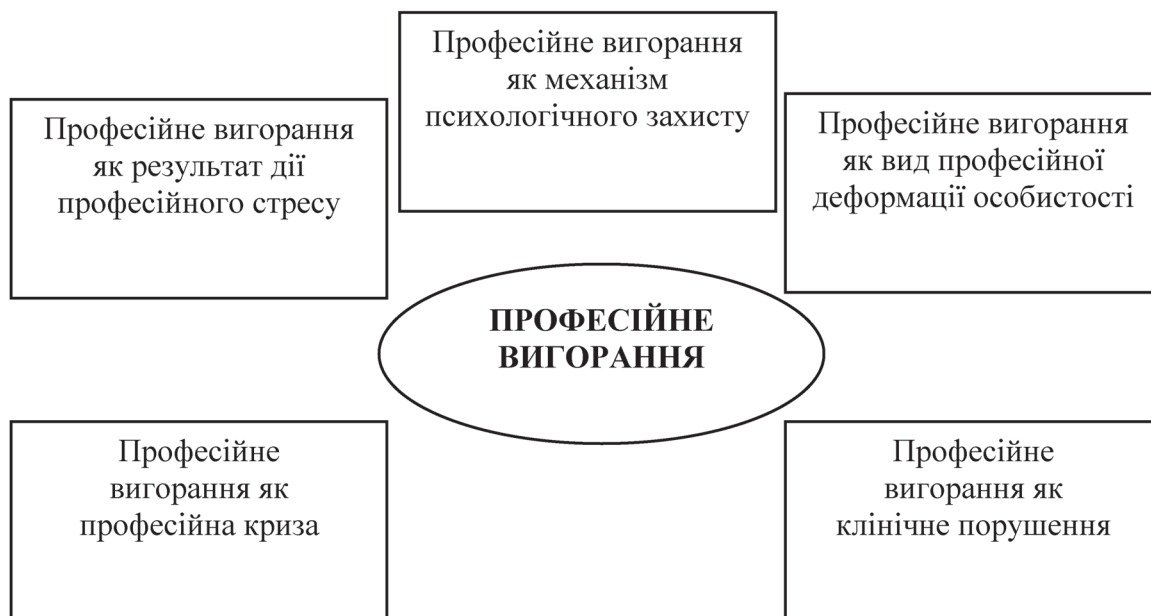

Рис. 1. Основні підходи до розуміння сутності професійного вигорання

Згідно першого підходу професійне вигорання розглядається як результат дії професійного стресу (впливу комплексу стресогенних чинників, довготривалого впливу професійних стресорів, некерованого професійного стресу та ін.). Такий підхід знайшов досить широку підтримку серед українських науковців. Так, Т. Зайчикова [3], Л. Карамушка [4], розглядають професійне вигорання як наслідок некерованого стресу, психофізіологічну реакцію, зумовлену частковими, іноді надмірними, але, як правило, малоефективними зусиллями, направленими на задоволення трудових потреб, яка супроводжується психологічним, емоційним, інколи фізичним відходом від активності у відповідь на надмірний стрес або незадоволеність [4, с. 15].

Цікавим та менш поширеним є підхід, згідно якого професійне вигорання розглядається як механізм психологічного захисту. Такого підходу дотримувався В. Бойко, а серед українських науковців – Л. Добровольська та О. Фурсова. Останні відмічають, що вигорання – це частково функціональний стереотип, оскільки дозволяє людині дозувати і економічно витратити енергетичні ресурси. Водночас можуть виникнути дисфункціональні наслідки, коли «вигорання» негативно позначається на виконанні професійної діяльності, стосунках з людьми та на психологічному здоров'ї особистості [2, с. 235].

Згідно з наступним підходом професійне вигорання розглядається як вид професійної деформації. Ф. Сторлі у цьому контексті тлумачить професійне вигорання як професійний аутизм, який виникає у результаті конфронтації з реальністю, коли працівник виснажується в боротьбі з обставинами і професійна

діяльність здійснюється без емоційного компоненту, що зменшує її творчу спрямованість та інші показники [6].

Представники четвертого підходу розглядають професійне вигорання як професійну кризу не лише у контексті міжособистісних взаємовідносин, а пов'язану в цілому з роботою [4, с. 16].

І, нарешті, п'ятий підхід розуміє професійне вигорання як клінічне порушення. А. Висоцький, М. Пересадін, В. Фролов відмічають, що професійне вигорання є клінічним порушенням не лише центральної нервової системи, а й усього організму; вимагає належної уваги, адекватного і правильного лікування, яке полягає в необхідному співвідношенні часу сну та відпочинку, аеробних навантажень, застосуванні ентеросорбентів, імунопротекторів, вітамінів й адаптогенів [1].

На наше переконання, професійне вигорання є одним із видів вигорання, яке обумовлено саме професійною діяльністю. Але і професійне, і емоційне вигорання мають схожу структуру, ознаки, стадії, а відтак, науковці схильні вважати їх синонімами. Окрім того, чинники виникнення в переважній більшості теж однакові, за виключенням, що професійне вигорання може виникати і під дією стресових ситуацій саме на робочому місці.

Водночас, хочемо висловити й іншу позицію. Так, емоційне вигорання є більш ширшим поняттям, ніж професійне. Воно характеризується загальною втомою, підвищеною дратівливістю та агресією, а також втратою інтересів. Це явище викликає у людини втрату відчуття сенсу у власних діях, і негативно впливає на всі сфери життя. Псується стосунки із іншими людьми, знижується самоефективність та спроможність приймати адекватні рішення. Водночас професійне вигорання – це прояв емоційного виснаження в роботі. Відтак, розвиток емоційного вигорання не обмежується професійним середовищем та проявляється у різних життєвих ситуаціях людини. Звісно, межу визначити досить важко, адже часто емоційне вигорання супроводжує професійне, і навпаки.

Список використаних джерел

1. Висоцький А. А., Фролов В. М., Пересадін М. О. Динаміка циклічних нуклеотидів (цАМ0 та цМ0) у хворих із синдромом психоемоційного вигорання при лікуванні артіхолом та галавітом. Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології. Київ; Луганськ; Харків, 2009. Вип. 1–2 (88–89). С. 313–322.
2. Добровольська Л., Фурсова О. Умови та чинники збереження психологічного здоров'я майбутніх педагогів. Освіта регіону. 2013. Вип. 2. С. 235.
3. Зайчикова Т. В. Соціально-психологічні детермінанти синдрому «професійного вигорання» у вчителів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05. К., 2005. 20 с.
4. Карамушка Л. М., Гнускіна Г. В. Психологія професійного вигорання підприємців: монографія. Київ: Логос, 2018. 198 с.
5. Комар Т. О., Вахрушева Г. Г. Синдром вигорання психологів системи освіти. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 51–55.
6. Storlie F. Burnout: The elaboration of a concept. American Journal of Nursing. 1979. December 79. P. 2108–2111.

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ, МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА НАСЛІДКІВ ЗАГАРБНИЦЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ ЗА 2022-2023 РОКИ.

Гладков В. С

*магістр Харківського Національного університету
Військово-Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

Хіжнюк О. А.

*викладач Харківського Національного університету
Військово-Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

Шигун Д. Ю.

*старший офіцер юридичного відділу
претезійно-позовної роботи ЗСУ Міністерство Оборони України*

Напередодні масштабного вторгнення ворожих збройних формувань на територію України у 2022 році саме ряд подій, що були наявними ознаками дестабілізації світового балансу сил, нагадали людству про необхідність дотримання міжнародних угод та домовленостей. На жаль, ці фактори не були сприйняті до уваги в повній мірі, що призвело до руйнівних подій та наслідків.

Дестабілізація влади, довга та кропітка робота спеціальних агентів, внутрішніх та зовнішніх, по впровадженню проросійських настроїв в українському суспільстві, штучно створена роль України в якості “молодшого брата” слов’янських держав, в комплексі з потужними фінансовими потоками, спрямованими на створення осередків “адептів росії” мали свої наслідки. Підміною національних цінностей ворог намагався створити благодатні умови для паростків “російського миру” в середині самої нашої держави. Неабияку роль також зіграла негативна діяльність релігійних діячів та адептів УПЦ МП [1].

Внутрішньополітичні кризи у векторі правління Великої Британії призвели до низки політичних скандалів та зростання інфляції на фоні початкового етапу економічної кризи як в середині державі, так і в зовнішньополітичному секторі. Це значно послабило спілку антиросійські налаштованих держав, та призвело до швидкоплинних змін в керівництві, зокрема, британських прем’єр-міністрів [2].

Багатокомпонентна “Пакистанська криза”, яка мала ознаки кліматичної катастрофи, фінансового дефолту за рахунок зовнішніх боргів та загальної неповаги до влади, що була виражена через вотум недовіри до прем’єр-міністра, була частково скомпенсована сумісними зусиллями Міжнародного валютного фонду. Логічно, що це віщує не надто добре майбутнє для цього регіону. Латинська Америка перебуває під впливом лівоцентристських сил, що впродовж останніх двох років набули значного впливу на суспільну думку. Але завдяки відомим популістським трюкам та звичці кандидатів від “лівих” партій давати нереальні обіцянки, очікується зростання економічної та соціальної нестабільності не лише в цьому регіоні, але і в найближчих сферах його впливу.

Прагнення політичної влади Ірану до економічної інтеграції з впливовими країнами нівелюється зростанням невдоволення загальним рівнем життя мешканців цього регіону. Міжнародна торгівля в обхід санкцій, та зростання внутрішніх фінансових впливів в сектор створення озброєння різного типу унеможливорює стабільність політичного росту та міжнародних відносин. Світове зростання невдоволеності сектором охорони здоров'я, на фоні карантинних обмежень, призводить до послаблення антиковідних заходів. Азійській сектор дотримується притаманної цьому регіону політики обмежень в комплексі з самодисципліною мешканців, але для країн європейського регіону послаблення карантинних обмежень стало можливо лише за умови широкого застосування вакцин різних типів, з різноплановими побічними ефектами. Легко зрозуміти, що для стабілізації ситуації та зміцненню суспільної думки щодо ефективності механізму охорони здоров'я громадян необхідно впровадити локальний комплекс мір, фінансово важких, але вкрай необхідних.

В свою чергу, економічна нестабільність завдяки скороченню торгових зв'язків та кризі виробництва, спричиненої всесвітньою пандемією та російською війною в Україні, не матиме швидкоплинний характер. Побудова нових торговельно-економічних зв'язків та відносин між країнами потребують наявності стабілізованої ситуації в країні, відсутності зовнішньої агресії та наявності запоруки світового суспільства щодо безпеки України та всього європейського регіону [3].

Міграційна криза та економічний занепад являють собою саме ті складові, завдяки яким зростатиме загальний вплив коаліції країн НАТО, як протидія зміцненню торговельно-економічних відносин та військовій співпраці країн азійського сектору.

Натомість, загальна співпраця в американо-китайському секторі в сфері політичних відносин, з комплексною економічною стабілізацією всіх нестабільних регіонів, дасть змогу унеможливити в майбутньому ризики виникнення військової агресії як з боку політично нереалізованих країн, так і з сторони войовничо налаштованих тоталітарних держав. Але на сьогодні це занадто складна для реалізації ідея.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України № 66/ “Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань” від 24 лютого 2022 року {Указ схвалено Законом № 2106-IX від 03.03.2022 }
2. *National Technical University of Ukraine Journal Political science Sociology Law* DOI: 10.20535/2308-5053.2022.3(55).269546 License CC BY 4.0 December 2022
3. Наказ головнокомандувача збройних сил України від 3 березня 2022 року N 73 “Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану”

СЕКЦІЯ II.

ТРЕКЕР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ.

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНКЛЮЗІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Бреус С. В.,

д.е.н., професор,

професор кафедри менеджменту та інноваційного провайдингу,

ПВНЗ Європейський університет,

Омельченко А. А.,

магістр, ПВНЗ Європейський університет,

магістр Академія WSB,

м. Домброва-Гурнича, Польща

Яніцький О. В.,

здобувач вищої освіти, ПВНЗ Європейський університет,

Забезпечення економічного зростання України з урахуванням значною мірою складних (в економічному, соціальному сенсі тощо) наслідків війни росії проти України в сучасних умовах набуває особливої актуальності й розглядається через призму геопросторових підходів до процесу імплементації парадигми сталого розвитку [1, с. 241; 2, с. 28]. Нарощування глобалізаційних тенденцій, що наряду з наслідками повномасштабної війни росії проти України, супроводжуються невідворотними еволюційними процесами, переходом від Індустрії 4.0 до Індустрії 5.0, потребує значною мірою збільшення обсягу відповідальності перед українським суспільством за економічні та соціальні наслідки діяльності чи бездіяльності в умовах Великої війни. Закономірно підставою для чого має бути має бути мобілізація та активізація зусиль усіх верств населення й членів світової спільноти (як обов'язку перед прийдешніми поколіннями) щодо розроблення адекватних заходів задля зменшення негативного впливу таких наслідків на життєдіяльність держави й забезпечення розвитку інклюзивної економіки у межах концепції інклюзивного суспільства.

У 2015 році під час Саміту зі сталого розвитку в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї у Нью-Йорку, ООН визначила нові орієнтири та задекларувала інклюзивну трансформаційну економіку, яка базується на стійких структурах виробництва та споживання і є важливим чинником забезпечення нової динаміки розвитку [1, с. 241].

Економічна діяльність є важливою складовою життєдіяльності держави загалом, вона тісно пов'язана із соціальною сферою та є базою для функціонування інших складових [1, с. 241]. Інклюзія є процесом «стимулювання та збільшення рівня участі суспільних агентів у процесах розвитку, управління та розподілу

суспільних благ, базованого на принципах справедливості та рівності», вона розглядається як один з чотирьох підходів до соціально-економічного розвитку (наряду з такими як: сегрегація – «результативно негативний процес сегментації суспільства за ознакою відмінності в соціальних статусах»; інтеграція – «процес адаптації суспільних агентів до визначеної соціально-економічної системи»; екстракція – «сегментація суспільства згідно визначених критеріїв, що створює умови нерівномірного розподілу суспільних благ» [2, с. 28].

Сутність інклюзії є поняттям, близьким за значенням до інтеграції та протилежним до сегрегації й екстракції у контексті її як одного із типів соціально-економічного розвитку [2, с. 28; 3]. Зважаючи на те, що інклюзія переважним чином розглядається через призму соціальної складової її економічна сутність ґрунтовно розглянута Голдбергом Е., який трактує розгортання інклюзивності в економічному середовищі через залучення усіх без винятку до розподілу суспільних благ [2, с. 29; 4].

У проєкті 3.0 «Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року» [2, с. 29; 5]: «інклюзивність (від лат. include – включаю, укладаю) – процес участі всіх людей в житті соціуму, коли всі зацікавлені сторони беруть активну участь у громадському житті. Інклюзивність передбачає залучення кожного в життя спільноти та відсутність будь-якої дискримінації».

Зважаючи на вищенаведене вважається за доцільне розглядати економічну інклюзію через призму активізації зусиль щодо спільної участі держави, бізнесу, закладів вищої освіти у формуванні суспільних благ та відповідного їх розподілу у результаті підвищення рівня економічного розвитку за рахунок забезпечення синергетичного ефекту від такої співпраці. У цьому контексті слід зазначити, що роль економічної інклюзії в сучасних умовах економічного розвитку України має важливе значення задля реалізації моделі інклюзивної економіки на рівні держави. У контексті такої моделі оптимальною, актуальною та такою, що здатна сприяти забезпеченню економічного зростання держави як фрагменту процесу розвитку у межах часових рамок, створенню доданої вартості, вбачається за доцільне вважати розвиток стартап-середовища як такої сфери прикладання зусиль, як майданчика, на якому усі бажаючі можуть себе реалізувати і як власники інтелектуального капіталу, і так званих «hard skills» та «soft skills», і як провідники інновацій у відповідних центрах знань та бізнес-середовищі. При цьому важливим є використання досвіду країн ЄС, зокрема країн Балтії та Польщі, задля практичного впровадження на теренах України кращих світових практик у цій сфері [6]. Реалізація зазначеного сприятиме пришвидшенню формуванню інтелектуальної еліти держави й економічного відновлення України у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Філіпська Н. О. Економічна інклюзія як складова інклюзивного суспільства <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/787a0775-3a74-40ca-a759-e81aa459da48/content>

2. Войчук М. В. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. 3-4'2021. С. 28-33.
3. Базиліук А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19-29.
4. Goldberg Edward *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* by Daron Acemoglu and James Robinson. *American Foreign Policy Interests*. 2012. №. 34. Vol. 6. P. 344-345. DOI: 10.1080/10803920.2012.742407.
5. *Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року*. URL: http://sd4ua.org/wpcontent/uploads/2016/11/Strategy_Sustainable_Development_UA.pdf
6. Бреус С.В., Омельченко А.А. Основні аспекти розвитку бізнес-середовища стартапів. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22-23 вересня 2023 р.)*. Одеса, 2023. 610 с. С. 339-341.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБКИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОСТАЧАЛЬНИКА ЕНЕРГОНОСІЇВ

Потанов В. Є.

аспірант, 051 «Економіка»

ПВНЗ «Європейський університет»

науковий керівник: д.е.н., доцент Гудзь Ю. Ф.

Основний фундамент поняття конкурентоспроможності був закладений у працях М. Портера [1]. Важливо відмітити вклад в теорію конкурентоспроможності наукових праць вітчизняних економістів: П. Алтухова [2], В. Базилевича [3], Р. Грецького [4].

Енергетичний сектор відіграє вирішальну роль в економіці кожної країни, будучи основою для функціонування всіх сфер господарства. Відповідно до цього, ринок енергоносіїв включає в себе цілеспрямоване управління також кінцевою вартістю різних продуктів для споживачів.

Стрімкий розвиток ринкового середовища після запусків повноцінних ринків природного газу та електричної енергії в Україні надав підприємствам у сфері постачання енергоносіїв можливість для вдосконалення, створення унікальних конкурентних переваг, які є особливими для кожного підприємства. Загальна сукупність цих конкурентних переваг визначає конкурентоспроможність підприємства, тобто здатність, яка проявляється тільки в порівнянні з аналогічними характеристиками інших підприємств постачальників енергоносіїв.

Можливість енергетичної компанії конкурувати на ринку постачання енергоносіїв залежить від її конкурентоспроможності в сфері енергетики та сукупності економічних стратегій для управління виробничо-господарською діяльністю, які впливають на фінансові результати та місце на ринку.

Постачання енергоносіїв представляє собою специфічний напрямок операційної діяльності і управління конкурентоспроможністю цієї послуги не завжди піддається загальним методикам. Під час здійснення постачання енергоносіїв (електрична енергія, природний газ, теплова енергія) послуга включає не просто доставку товару, але і надання комплексного обслуговування клієнта, що передбачає послідовні та добре скоординовані дії, враховуючи індивідуальні потреби клієнтів, особливо для промислових підприємств.

Узагальнено, вимоги клієнтів (переважно споживачів та трейдерів) можна сформулювати таким чином: забезпечення гарантованої поставки товару вчасно, наявність моделі прогнозування ризиків, гнучка організація в просторі та часі, прийнятні та стабільні тарифи, забезпечення надійності, надання повної інформації щодо статусу походження енергоносіїв у разі потреби.

Управління показником конкурентоспроможності енергетичного підприємства слід розглядати, як діяльність спрямовану на формування, розвиток та реалізацію його конкурентних переваг для забезпечення життєздатності підприємства, як учасника енергетичного ринку.

Щодо класифікації показників, які впливають на конкурентоспроможність постачальника енергоносіїв, то їх можливо поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх показників можливо віднести операційні (якість та оперативність, обсяг постачання), фінансові (з урахуванням величини прибутку), інвестиційні), техніко-технологічні, організаційні, виробничого та фінансового потенціалу.

До зовнішніх показників відносяться загальноекономічні аспекти (наприклад ринкові механізми в енергетиці та кон'юнктура ринків), інфраструктурні фактори (включаючи логістику), науково-технологічні вдосконалення (пов'язані з розвитком техніки, обладнанням, інструментів і технологій), політичні умови (включаючи політичне становище та світові інтеграційні процеси), природні та кліматичні чинники, а також особливості функціонування системи постачання кожного типу енергоносіїв, платоспроможність і купівельна здатність споживачів та трейдерів, екологічні норми та можливі державні регуляторні обмеження.

Слід відмітити, що єдиною методики оцінки конкурентоспроможності енергетичного підприємства не існує. Для визначення оцінки використовують загальні методи, такі як PIMS, LOTS, «Мак-Кінзі», експертного оцінювання, фінансово-економічний, моделі Shell/DPM, ситуаційного аналізу, Хофера/Шенделя та інші.

З огляду на вищенаведене мета створення окремої методики, яка дозволить врахувати особливості конкурентної ситуації на ринку постачання енергоносіїв, визначити точне місцеположення кожного підприємства на даному ринку та ідентифікувати найсильніших конкурентів серед його учасників становиться актуальною.

Впровадження сучасних методологічних підходів у діяльність енергетичних

підприємств зокрема, які займаються постачанням енергоносіїв дозволить їм ефективно аналізувати свої сильні та слабкі сторони, оцінювати можливості та ресурси, забезпечувати високий стандарт якості послуг, підвищувати прибутковість операцій та, таким чином, розвивати свої конкурентні переваги та управляти рівнем конкурентоспроможності.

Список використаної літератури

1. Портер М. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – Київ : Основи, 1997. – 390 с.
2. Алтухов П.Л. Процесний підхід забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Вісник економічної науки України. 2005. № 2. С. 3.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія. Політекономія. Практикум: навч. посіб. К.: Знання, 2010. – 494 с
4. Грецький Р. Теоретичні підходи до визначення природи та сутності конкуренції. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 2. С. 35.

СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА ДО УМОВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Головченко Б.

*аспірант кафедри менеджменту та інноваційного провайдингу
ПВНЗ «Європейський університет»*

Війна в Україні, будучи масштабною гуманітарною катастрофою, також принесла численні негативні наслідки для підприємств країни.

Війни приносять багато прямих і непрямих наслідків, зокрема: втрата населення, брак трудових ресурсів, збільшення державних витрат, зниження рівня життя та падіння ВВП, а також неповне використання власних виробничих потужностей [1].

Початок війни на території України серйозно вплинув на ланцюги постачання, логістику, і, насамперед, на ринок товарів, зокрема продовольства та енергії [2].

Майже всі регіони України зазнали ракетних ударів. На початку війни було закрито кожне третє українське підприємство, а близько 60% знизили виробництво через втрату ринків збуту, матеріально-технічні проблеми, відтік кадрів, збільшення витрат тощо [3].

Таким чином, щоб адаптуватись до таких кардинальних змін, більшість українських підприємств змушені змінювати спосіб організації, що вимагає значної гнучкості.

Сьогодні існує велика кількість підходів до управління підприємством. Одним із найбільш поширених є процесний. Він базується на детальному описі

бізнес-процесів, який є основою для стандартизації, що має наступні переваги:

1. Допомогає компаніям обрати найоптимальніший спосіб виконання процесу з точки зору якості, продуктивності, витрат тощо, роблячи компанію більш прибутковою.

2. Зменшує мінливість процесу, таким чином, продукти та послуги компанії отримують більш передбачувані характеристики (якість, терміни доставки тощо), що допомагає встановити довірчі відносини з клієнтами та зберегти їх лояльність.

3. Стандартизовані бізнес-процеси простіше автоматизувати.

Ще однією перевагою процесного підходу є те, що він дозволяє інтегрувати різні функціональні сфери діяльності компанії, усуваючи перешкоди між відділами та переходячи від локальної до загальної оптимізації діяльності компанії. [4]

Процесний підхід допомагає виявити та усунути зайві процеси, їх дублювання та підвищити продуктивність.

Управління бізнес-процесами створює умови для їх постійного вдосконалення в організації та полегшує можливість впровадження.

Існує точка зору, що стандартизація робить процеси менш гнучкими [5]. Можна припустити, що компанії, які використовують або впроваджують управління бізнес-процесами повинні відмовитися від цього в умовах війни, оскільки це знижує гнучкість.

Проте управління бізнес-процесами може забезпечити гнучкість процесів, оскільки вона є однією з характеристик будь-якого бізнес-процесу, і в залежності від вимог, рівень гнучкості процесу може бути адаптований [6]. Гнучкість бізнес-процесу залежить від двох характеристик: кількості сценаріїв і часу переходу від одного до іншого.

Альтернативні сценарії бізнес-процесу можна розробити заздалегідь, поки процес проектується. Чим більше сценаріїв - тим вища ймовірність відповідності умовам середовища, а також менший час переходу до такого сценарію бізнес-процесу.

Отже, управління бізнес-процесами підвищить гнучкість бізнесу за рахунок здатності відчувати потенційні можливості чи загрози та допоможе визначити пріоритети стратегії реагування.

Рекомендації, якими підприємства можуть керуватися в процесі адаптації бізнес-процесів до умов війни:

1. Визначення ключових орієнтирів діяльності підприємства. У разі різких змін, викликаних війною, підприємство може змінити свої пріоритети. Наприклад, наразі багато підприємств зосереджені на безпеці своїх співробітників і потужностей. Також важливо зазначити, що війна може вплинути на зацікавлені сторони, включаючи власників, клієнтів, постачальників тощо, навіть якщо вони знаходяться за кордоном. Безпосередній контакт із ключовими сторонами може надати керівництву необхідну інформацію про їхні пріоритети та проблеми, що може допомогти

повторно актуалізувати поточні цілі, контракти, зобов'язання тощо.

2. Оптимізація взаємозалежності процесів. Проблеми в одному бізнес-процесі можуть порушити діяльність всього підприємства. Рекомендовано визначити найбільш проблемні бізнес-процеси, та зосередитися на їх адаптації до умов війни.

3. Створити опис бізнес-процесів. Рівень деталізації бізнес-процесу залежить від кількох факторів:

а) рівень в ієрархії: чим вищий рівень, тим менш детального опису вимагає бізнес-процес;

б) рівень невизначеності: чим вищий рівень невизначеності, тим менш детального опису вимагає бізнес-процес;

в) технологічна мінливість бізнес-процесу: чим більш мінливий процес (наприклад, пов'язаний із творчою діяльністю, специфічні процеси тощо), тим менш детальним має бути його опис.

4. Переглянути вимоги до вихідних і вхідних даних бізнес-процесів. Актуалізуючи цілі, клієнтів, контракти та зобов'язання, компанія може побачити, що вимоги до її продукції змінилися.

Відповідно вимоги до вхідних даних процесу можуть бути змінені, але вони повинні бути чітко сформульовані, щоб керувати виконавцями процесу та тими, хто контролює його результати, особливо у випадку, якщо деякі бізнес-процеси будуть передані аутсорсингу.

5. Бізнес-правила також повинні бути переглянуті, особливо пов'язані із впровадженням змін у бізнес-процеси та переходом між сценаріями.

Навіть в умовах війни українські компанії повинні прагнути дотримуватися наукового підходу до управління, в тому числі процесного підходу як одного з найбільш широко використовуваних. Для того, щоб зробити це ефективно, рекомендується актуалізувати ключові орієнтири в діяльності підприємства, визначити найбільш проблемні процеси, переглянути вимоги та правила, пов'язані з їх змінами.

Список використаних джерел:

1. Schönfelder B. (2005), The Impact of the War 1991 - 1995 on the Croatian Economy - A Contribution to the Analysis of War Economies. Freiberg Working Papers.
2. Ruta M. (2022), The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. World Bank Group. Washington, DC.
3. Макроекономічний та монетарний огляд, травень 2022 року : Звіт Національного банку України [Травень 2022]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniyoglyad-traven-2022-roku>.
4. Куліш Н.В., Давидюк Ю.В. Процесний підхід як основа управління бізнес-процесами підприємства. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/133.pdf>
5. Boehm B., Turner R. (2003) Balancing Agility and Discipline: A Guide for the Perplexed. NY : Addison Wesley.
6. Лепейко Т. І., Котлик А. В. (2012) Процесний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства : монографія. Харків: Вид-во ХНЕУ, 316 с.

ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА»

Комарянський О.,

*магістр кафедри економіки, фінансів та обліку ПВНЗ «Європейський
Університет»*

Михайлов В.,

*магістр кафедри економіки, фінансів та обліку ПВНЗ «Європейський
Університет»*

Науковий керівник:

Рибак М.І., старший викладач

Проведений аналіз наукових підходів до поняття «ділова активність» засвідчує, що у посткризових умовах господарювання до ділової активності висуваються нові вимоги. Взагалі аналіз зазначених вище літературних джерел та багатьох інших наукових матеріалів з проблем дослідження економічної сутності ділової активності довів, що дане поняття розглядається з різних позицій, які автором роботи згруповано і у вигляді схеми подано нижче (рис. 1.1) [1, с.107].

Рис. 1.1. Підходи до трактування поняття «ділова активність підприємства» [1, с.107]

З рис. 1.1 випливає наступний висновок, що на основі узагальнення поглядів науковців можна виділити п'ять основних підходів щодо тлумачення поняття «ділова активність підприємства»: як процес; діяльність; певна сукупність дій чи зусиль; характеристика та певна здатність. Крім того, потрібно враховувати той факт, що ділова активність досліджується не тільки на мікрорівні як внутрішня

активність підприємства, але й на рівні держави — макrorівні (зовнішня ділова активність), а також на міждержавному рівні.

На макrorівні термін «ділова активність» використовується:

- для опису економічного стану в країні, фази економічного циклу;
- як характеристика ринків збуту (розмір замовлень, стан розрахунків);
- для оцінки корпорацій: відкриття філій, відділень.

Отже, поняття «ділова активність» досить широко застосовується в економічних дослідженнях. Деякі з них зосереджуються на ринковій його спрямованості, характеризуючи в такому разі «ринкову активність». У той же час дослідження інших науковців спрямоване на вивчення внутрішніх фінансових факторів, що впливають на рівень ділової активності. Узагальнюючи думки науковців та опираючись на ґрунтовні дослідження М. О. Годящева [19], доцільно виділити п'ять основних властивостей ділової активності підприємств. Серед них можна відокремити ті, що впливають на потенціал господарюючих суб'єктів, допомагають проаналізувати їх фінансовий стан, визначити ринкову позицію, проаналізувати сильні та слабкі сторони та, на підставі вищезазначеного, приймати ефективні управлінські рішення (рис. 1.2) [19, с. 68-69].

Рис.1.2. Ключові властивості ділової активності підприємства [19,с.69]

Досліджені підходи до трактування поняття «ділова активність підприємства» та властивості дефініції, на наше переконання дозволять більш обґрунтовано сформулювати напрями оцінки ділової активності суб'єктів господарювання при здійсненні основного виду діяльності суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1. Мешкова Н.Л. Економічна сутність ділової активності промислового підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2013. № 1. С. 105–108.
2. Годящев М. О. Ключові властивості ділової активності підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13(2). С. 66-70. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_13%282%29_14.

ЯКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сенечко С. В.

аспірант, 051 «Економіка»

ПВНЗ «Європейський університет»

науковий керівник: д.е.н., доцент Гудзь Ю. Ф.

Конкурентоспроможність підприємства - це здатність підприємства займати вигідні позиції на ринку. За визначенням Майкла Портера, відомого американського економіста, конкурентоспроможність підприємства залежить від п'яти факторів: загрози нових учасників на ринку, потужності постачальників, потужності покупців, загрози заміни та інтенсивності конкуренції [1,6].

Можна виділити певні базові фактори конкурентоспроможності підприємств

1. Фактор, що визначає ступінь загрози, яку можуть створити нові компанії, які вступають на ринок і конкурують з існуючими підприємствами. Якщо нові учасники можуть легко входити на ринок, це може призвести до падіння цін та зниження прибутків.

2. Фактор, що визначає вплив постачальників на підприємство. Якщо постачальники є монополістами або мають значний вплив на ринку, можуть збільшити ціни або знизити якість продукту.

3. Фактор, що визначає вплив покупців на підприємство. Якщо покупці мають значний вплив на ринку, вони можуть вимагати зниження цін або покращення якості продукту чи послуг.

4. Фактор, що визначає ступінь, до якого підприємство може бути замінено іншим продуктом. Якщо заміни на ринку є доступні та привабливі, це може знизити попит на продукт підприємства.

5. Фактор, що визначає ступінь конкуренції на ринку. За умови коли на ринку є багато конкурентів, це може призвести до зниження цін та прибутків. Враховуючи ці п'ять факторів, підприємство може розробити стратегію, що дозволить йому досягти конкурентоспроможності та збільшити свою частку на ринку.

Кузьмін О. Є. і Горбаль Н. І. характеризують конкурентоспроможність підприємства як: «Здатність досягти конкурентних переваг над іншими підприємствами на конкретному ринку» [2, с. 34]. Цитована характеристика конкурентоспроможності підприємства демонструє важливі аспекти його успіху у сфері господарювання. У першу чергу конкурентоспроможне підприємство повинно мати ефективну стратегію, яка дозволяє йому ефективно працювати в обраній галузі. Підприємство повинно мати чітке бачення своєї місії, а також розуміння цільової аудиторії, що дозволяє виробляти продукти і послуги, які співпадають з потребами його клієнтів. Другим аспектом конкурентоспроможності є здатність підприємства захистити свої інвестиції. Це означає, що підприємство

повинно мати грамотну фінансову стратегію, яка дозволяє управляти ризиками і забезпечувати фінансову стійкість.

Третій важливий аспект відбувається у здатності підприємства отримувати доходи від своїх інвестицій. Це може бути досягнуто завдяки розвитку, ефективних маркетингових стратегій та реалізації інновацій. Четвертий важливий аспект стане у здатності підприємства забезпечити робочі місця в майбутньому. Це можливо тільки за умови створення стабільного та зростання бізнесу, що забезпечує прибуток і можливості для розвитку. Отже, для досягнення конкурентоспроможності підприємство має бути готовим до конкуренції на ринку, забезпечувати якість своєї продукції або послуг, ефективно використовувати свої ресурси та мати стратегію розвитку.

Таким чином, конкурентоспроможність є ключовим елементом успіху підприємства та лідером розвитку економіки країни в цілому. В сучасній літературі науковці управління конкурентоспроможності підприємства розглядають за допомогою трьох напрямів сприйняття терміну. По-перше, управління конкурентоспроможністю розуміють як функцію управління. Галелюк М. М. стверджує: «Управління конкурентоспроможністю це конкретна функція менеджменту, що реалізується через здійснення загальних функцій з метою підтримання колективних сільськогосподарських підприємств та його товарів, що є складовими єдиної системи» [3, с. 15].

По-друге, розглядають як сукупність певних дій, важелів та способів впливу. Тарнавська Н. В. визначає: «Здатність у реальному масштабі часу та у перспективі формувати і використовувати систему знань, умінь і навичок спільного зі споживачем творення принадливого для нього продукту, випереджаючи за часом теперішніх і можливих конкурентів» [4, с. 131].

По-третє, управління конкурентоспроможністю визначають як процес управління. Учені Нємцов В. О. та Довгань Л. І. зазначають: «Конкурентоспроможність підприємства - комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оцінюючих показників його діяльності, що визначає успіх підприємства на визначеному ринку за визначений проміжок часу стосовно сукупності показників конкурентів» [5, с. 254].

Узагальнюючи, управління конкурентоспроможністю підприємства - це комплексний процес, що включає в себе здійснення аналізу, планування та реалізації дій, спрямованих на забезпечення конкурентних переваг в умовах ринкової конкуренції. Першою складовою є аналіз підприємства та конкурентів. Необхідно дізнатися, які товари та послуги пропонуються конкурентами, який рівень ціни, які переваги та недоліки у них є. Потрібно застосувати свої переваги та недоліки, а також розробити стратегію для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Другою складовою є розробка маркетингової стратегії. Потрібно проаналізувати свою цільову аудиторію, розробити пропозиції, які будуть привабливі для клієнтів, розмістити рекламні пропозиції продукту чи послуг на

ринку. Третьою складовою є організаційна структура підприємства. Вона повинна бути пристосована для реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності, забезпечення ефективної взаємодії між підрозділами та підтримки високого рівня мотивації усіх працівників. Четвертою складовою є забезпечення якості продукту чи послуги. Це включає в себе відповідність стандартам якості, контроль якості на всіх етапах виробництва та надання послуг, а також постійне удосконалення продукту чи послуги. П'ятою складовою є фінансовий розрахунок.

Підприємство повинне забезпечити ефективне використання ресурсів, вести рахунок доходів та витрат, а також забезпечити достатній рівень прибутку для забезпечення розвитку. Конкурентоспроможність є порівняльною характеристикою підприємства, яка відображає різницю між рівнем ефективності використання на ньому всіх видів ресурсів порівняно до аналогічних показників інших підприємств певної однорідної групи. Здатність підприємств безперервно формувати, постійно оновлювати і розвивати свій стратегічний конкурентний потенціал служить важливим і основним показником ефективності управління конкурентоспроможністю. В умовах фінансово-економічної кризи, що триває, підприємства повинні не лише вміти ефективно використовувати свій ресурсний і конкурентний потенціал, але і створювати умови для формування нових конкурентних переваг.

Список використаних джерел:

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review Press, 1990. 426 p.
2. Кузьмін О.Є., Горбаль Н.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: навч. посібник. Львів: Компакт-ЛВ, 2015. 304 с.
3. Галелюк М.М. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. Вісник економічної науки України. 2018. № 2. С. 14–27.
4. Тарнавська Н.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2018. 570 с.
5. Нємцов В.О., Довгань Л.І. Стратегічний менеджмент: навч. посібник. Київ: Експрес-Поліграф, 2022. 562 с.
6. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press, 2019. 592 p.

ПРОЦЕСИ ЛОГІСТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Шелест О. Г.

аспірант, 073 «Менеджмент»

ПВНЗ «Європейський університет»

Розмаїття існуючих зв'язків і каналів взаємодії транспортного ринку видозмінило комплекс маркетингових комунікацій. Через поєднання реклами, методів стимулювання продаж, персональних продажів значно розширилися

можливості комплексного охоплення цільової аудиторії, максимального впливу на поведінку споживачів, інформування учасників ринкових відносин тощо [1, 2, 3, 4].

На сьогодні маркетингові комунікації транспортно-логістичних компаній розглядають як управлінський процес, що передбачає суцільну взаємодію з клієнтом на всіх етапах реалізації послуг, а саме:

- встановлення зв'язків й взаємодія на довгострокову перспективу, що передбачає розповсюдження інформації про компанію через власний сайт, соціальні мережі, довідково-інформаційні платформи, галузеві он-лайн каталоги; створення переконливого контенту та доведення ціннісної пропозиції; формування позитивного іміджу;

- довідково-інформаційний супровід та налаштування зв'язків під час реалізації послуг: забезпечення клієнтів актуальною інформацією, створення максимально відкритих відомостей; наповнення власного сайту корисною інформацією (розв'язання форс-мажорних ситуацій, умови оплати); додавання інформації на маркет-плейсах та інформаційно-довідкових платформах;

- закріплення та підтримка взаємовідносин після реалізації послуг: створення додаткових вигід для клієнтів через сталі відносини; регулярне інформування про ринкові зміни, надання можливості відслідковувати вигідні пропозиції та новинки транспортно-логістичного ринку через каталоги, професійні веб-сайти, розсилки, комунікації через Інтернет-мережу тощо.

Транспортно-логістичні компанії, як правило, суміщають комунікації в оф-лайн та он-лайн режимах, що дозволяє максимально підтримувати зв'язок з клієнтами на всіх етапах взаємодії:

- приймання вантажу від власника вантажу;
- підготовка вантажу до транспортування;
- завантаження вантажу до транспортного засобу;
- перевантаження з одного виду транспорту на інший (у разі потреби);
- зберігається вантажу у належному місці;
- вивантаження вантажу з транспортного засобу;
- здавання вантажу одержувачу

Наведені процеси передбачають обмін великою кількістю інформації між різними учасниками транспортного ринку, це може бути:

- визначення строків та умов поставки;
- вимоги та строки зберігання вантажів;
- маршрути слідування та варіанти довантаження транспортних засобів;
- умови та строки оплати послуг;
- перелік консигнаторів та супутніх учасників тощо.

Після виявлення потреби клієнта актуальні запити підлягають детальному обговоренню, у разі відмови клієнт помічається у базі як потенційний та може бути ідентифікованим при повторних контактах. У разі виникнення заперечень з'ясовуються причини та обговорюються виявлені протиріччя, це може бути: відсутність інформації про вантаж; помилки брокера щодо коректності

оформлення документів; складності митного оформлення тощо. Особлива увага приділяється комунікаціям після надання послуги. Подальше спілкування з клієнтом відбувається за домовленістю та залежить від наявності вантажів.

Удосконалені інструменти маркетингових комунікацій мають використовувати інтерактивні форми взаємодії - CRM-системи, чат-боти з навігаційними системами, месенджери, інтернет-розсилки, соціальні мережі, професійні бізнес-канали, які здатні мінімізувати втрачання інформації та зміцнити позиції транспортно-логістичних компаній.

Враховуючи вищенаведене, слід зробити висновок, що широке застосування інтерактивних маркетингових комунікацій транспортно-логістичними компаніями в умовах невизначеності полегшує процес взаємодії.

Вагома роль в цих процесах має належати гнучким uber-підходам, які передбачають використання онлайн-платформ, що оптимізують витрати часу та інших важливих ресурсів. Саме через поєднання різних інструментів маркетингових комунікацій досягається максимальний ефект, а саме:

по-перше, транспортні компанії мінімізують можливі втрати - зберігаються бізнес-зв'язки, посилюється інформаційна база учасників ринкових відносин; оцінюються ймовірні ризики та небезпеки у ланцюгах поставок;

по-друге, бізнес-процеси стають більш налагоджені та зрозумілі при формуванні ланцюгів поставок – прискорюється оновлення графіків доставки; оперативні зведення про аварії, перекриття доріг та ін.;

по-третє, маркетингові процеси стають більш ефективними через накопичення актуальної клієнтської бази, запитів; оновлення аналітичних зведень; слідкування за експертними думками галузі; доступ до зворотного зв'язку стейкхолдерів;

по-четверте, створюються умови для інноваційного розвитку – органічно створюються ідеї, формується новий досвід для подальшого вдосконалення бізнес-процесів, маркетингових інструментів, новітніх рішень при обслуговуванні клієнтів;

по-п'яте, формуються нові партнерські відносини з вітчизняними та закордонними компаніями, розширюються ринкові можливості.

Отже, в умовах нестабільності та негативних зрушень транспортно-логістичного ринку, компаніям необхідно активно впроваджувати інтерактивні інструменти комунікацій, які дозволять зберегти сталі відносини з клієнтами, розширити клієнтську базу, зміцнити лояльність цільової аудиторії та підвищити ефективність функціонування транспортної галузі.

Список використаних джерел

1. *Стан та потреби бізнесу в Україні: секторальний розріз, вересень 2022.* URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-ukraini-sektoralnij-rozriz-veresen-2022>.
2. *Старостин В.С.* Клієнтоорієнтований підхід у маркетингових Інтернет-комунікаціях / В. С. Старостин *Маркетинг.* 2012. № 3 (124). – С. 66-70.
3. *Хмарська І. А.* Сутність та значення комплексу маркетингових комунікацій підприємств.

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Патлай В. І.

*аспірант, 073 «Менеджмент»
ПВНЗ «Європейський університет»*

Формування стратегії розвитку підприємства дає змогу визначити як підприємство буде функціонувати на ринку та виробити модель поведінки з врахуванням умов підприємницького середовища та економічного потенціалу підприємства, що включає в себе технічне оснащення, технологію, якість продукту, ціну, фінансування, ресурси, персонал, характер змін, а також визначити мету діяльності та оцінити стратегічні переваги.

У значній мірі економічний потенціал підприємства та можливості його подальшого розвитку залежить від такого об'єкта, як витрати. Вони є основним показником діяльності підприємства, який обмежує обсяг прибутку. Витрати визначають мінімальну ціну продукції, впливають на конкурентоспроможність підприємства. Але, як свідчать статистичні дані, на багатьох підприємствах спостерігається невинновдане збільшення витрат на виробництво продукції, що призводить до зменшення прибутковості або навіть до їх збитковості.

Дослідження розвитку управління витратами свідчить про те, що на всіх історичних етапах науковців цікавила проблема зменшення собівартості продукції. Хоча витрати є одним із основних показників функціонування підприємства, однак єдиного підходу до процесу управління витратами в діяльності підприємства поки що не вироблено [4].

Системи управління витратами характеризуються двома основними ознаками, які можна покласти в основу їх класифікації: повнотою включення витрат у собівартість виробництва і рівнем нормування витрат. За рівнем нормування витрат розрізняють:

- систему обліку фактичних витрат, яка передбачає відображення господарських процесів та витрат, які сталися протягом звітного періоду;
- систему нормативно-планового обліку витрат, яка передбачає планування майбутніх витрат на підприємстві на підставі діючих норм та фіксацію відхилень фактичних витрат від запланованих.

Повнота включення витрат у собівартість виробництва дозволяє використати:

– систему обліку повних витрат, згідно з якою весь обсяг витрат, що були у звітному періоді, відноситься на об'єкти калькулювання і таким чином визначається їх повна собівартість;

– систему обліку неповних витрат, що дозволяє на об'єкти калькулювання відносити лише частку загальних витрат за певною ознакою.

На даний час на підприємствах України широко використовуються два основних підходи, що стосуються принципу розподілу накладних витрат між реалізованими товарами та залишками продукції: метод повних витрат та метод прямих витрат.

Метод повних витрат (Absorption Costing) полягає в їх калькулюванні з розподілом усіх виробничих витрат між реалізованою продукцією і залишками продукції. Це найбільш розповсюджений підхід до калькулювання, що застосовується. Передбачається, що в розрахунку собівартості беруть участь прямі матеріальні витрати, пряма праця, загальновиробничі витрати, а до витрат періоду відносяться адміністративні витрати та витрати на збут.

Метод прямих витрат (Direct Costing) є більш збалансованим методом. Суть полягає в тому, що тільки перемінні витрати беруть участь у розрахунку планової і фактичної собівартості продукції. Постійні витрати, до яких віднесена постійна частина загальновиробничих витрат, адміністративні витрати і витрати на збут у калькуляцію не включають і періодично списують на фінансові результати, тобто враховують при розрахунку прибутку і збитків за розглянутий період. Система повних витрат за деякими винятками вже є присутньою в управлінському обліку підприємств, оскільки вона використовується в бухгалтерському обліку.

Розвиток економіки на сучасному етапі спричинив появу нових умов для адаптації теорії управління витратами до прискорення темпів економічного розвитку, впливу невизначеності, скорочення життєвого циклу товару, ускладнення бізнес-процесів, зростання інновацій. Вирішення зазначеної проблеми потребує узгодженого поєднання економічних і технічних рішень, що, у свою чергу, вимагає нових методів управління витрат для прийняття техніко-економічних рішень.

Одним з найпопулярніших на Заході методів розрахунку собівартості продукції є функціональний облік витрат (ABC- «activity based costing»). Функціональний облік витрат – це такий підхід віднесення непрямих витрат до об'єктів калькулювання, який забезпечує максимальне віднесення таких витрат до об'єкта безпосередньо, а не завдяки визначеним правилам [2].

На початку 90-х років Е. Голдрат розробив «теорію обмежень» - універсальну філософію управління складними системами, яка дає змогу підвищити ефективність роботи підприємств без додаткових інвестицій. Головна ідея обмежень полягає в дослідженні підприємств як цілісної системи, в якій є елементи, що визначають її кінцеві можливості. Ці елементи називаються обмеженнями. Системний підхід «теорії обмежень» дає змогу їх виявити і шляхом управління ними досягнути швидких і стійких результатів. Кожне підприємство має хоча б одне обмеження, яке перешкоджає системі досягати вищої мети. Теоретично обмеження можуть знаходитися в будь-якій функціональній зоні підприємства, але найчастіше

починати доцільно з виробництва. Усунення обмежень передбачає п'ять кроків: визначення обмежень системи, розробку максимального використання обмежень системи, підпорядкування розробці роботи решти елементів, розвиток обмежень системи та повернення до першого кроку після усунення обмежень [3,с.81].

У кінці 90-х років Дж. Крафчік увів у теорію управління витратами термін «бережливе виробництво». Це концепція управління витратами, яка базується на стійкому прагненні усунення всіх видів втрат. Концепція передбачає залучення у процес оптимізації бізнесу кожного працівника з максимальною орієнтацією на споживача. Головною ідеєю концепції є створення цінності для споживача. Концепція являє собою систему управління виробництвом, при якій продукція виробляється без дефектів відповідно до вимог споживачів. Система передбачає усунення витрат, пов'язаних з перевиробництвом, простоюванням, зайвими етапами обробки, дефектами, переміщенням та запасами. Скорочення витрат здійснюється за рахунок скорочення часу виконання замовлень, ліквідації прихованих втрат, безперервного поліпшення виробництва та усунення дій, що не створюють цінності [1].

Формування стратегії зростання економічного потенціалу підприємства базується на визначенні оптимальної величини витрат. Удосконалення методів управління витратами спрямовано насамперед на організацію економічних стимулів зниження витрат на рівні підприємства. Тому актуальним є застосування на вітчизняних підприємствах нетрадиційних методів управління витратами для розрахунку реальної собівартості продукції і мінімізації витрат.

Список використаних джерел

1. Вумек Дж. П. Бережливе виробництво: Як позбутися втрат і добитися процвітання вашої компанії. Альпіна Бізнес Букс, 2014. 473с.
2. Карпенко О. Можливості методу ABC – калькулювання. Регіональні перспективи. 2021. С.121-123.
3. Карпов А. Сила простоти та логіки. Управлінський облік. Управлінський облік та бюджетування 2018. - №5. – С.81-83
4. Турило А. М. Уточнення сутності поняття «витрати» і їхньої економічної оцінки на підприємстві. Актуальні проблеми економіки. 2014. №11(41). С.85-88.

УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Донець О. В.

*аспірант, 073 «Менеджмент»
ПВНЗ «Європейський університет»*

Однією з важливих функцій стратегічного управління на підприємствах є розробка стратегії зростання економічного потенціалу з метою зайняття на ринку сильних позицій та створення підходів щодо її успішної реалізації в умовах невизначеності зовнішнього

середовища, потужної конкуренції та внутрішніх проблем. Розробка стратегії зростання економічного потенціалу передбачає: визначення цілей і довгострокових перспектив розвитку інвестиційної діяльності на підприємстві; перетворення загальних цілей на конкретні напрями здійснення інвестиційної діяльності; ефективну реалізацію розробленої стратегії з метою досягнення поставлених цілей і перспектив розвитку; аналіз ситуації на ринку, внесення коректив у довгострокові напрями інвестиційної діяльності, стратегію з урахуванням накопиченого досвіду, умов, що змінюються, нових ідей і можливостей підприємства.

Економічне зростання в інноваційній економіці вимагає потужного диверсифікованого фінансового забезпечення. Капітал підприємства як інституційна форма фінансового забезпечення інноваційного розвитку формується з коштів суб'єкта господарювання, кредитів інноваційних банків, інвестиційних фондів, страхових та пенсійних фондів, венчурного фінансування, коштів фізичних та громадських організацій.

Однак, при зростанні кількісних показників фінансування ефективність внутрішніх джерел є мінімальною та неякісною через неефективність механізмів управління грошовими потоками підприємства. В сучасних умовах реалізації стратегії зростання економічного потенціалу підприємства залучені джерела: банківські кредити, венчурне фінансування, прямі іноземні інвестиції також не мають суттєвої питомої ваги у фінансуванні та має місце неефективність управління цими грошовими потоками.

Принцип співвідношення надходжень і витрат грошових коштів є рушійною силою зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства, оскільки дозволяє керівникам робити висновки про результати діяльності бізнесу і його перспективи.

Надходження грошових коштів здійснюється за рахунок виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інших надходжень від продажу майна, збільшення статутного капіталу шляхом додаткової емісії акцій, отримання кредитів і позичок, цільового фінансування тощо. Рух грошових коштів на підприємстві виникає внаслідок покриття поточних витрат; інвестиційних витрат, платежів у бюджет і позабюджетні фонди; виплат дивідендів і відсотків власникам емісійних цінних паперів тощо.

Як відзначають автори [3, с. 60], грошовий потік – аналог англійського cash flow (потік готівки) – показник, що відбиває рух грошових коштів на підприємстві за певний період часу, основними елементами якого є їх надходження і виплати.

Грошовий потік є одним з найпоширеніших показників, що застосовується при аналізі діяльності підприємств. Сучасна міжнародна практика здійснення господарської діяльності підтверджує той факт, що наявність чи відсутність прибутку не завжди свідчить про ефективність використання ресурсів підприємства.

А.М.Поддєрьогін визначає грошовий потік як сукупність послідовно розподілених у часі подій, які пов'язані з відокремленим та логічно завершеним фактом зміни власника грошових ресурсів через виконання зобов'язань між економічними агентами [2, с.42]. Грошові потоки безпосередньо пов'язані з

рухом коштів на підприємстві, який відображає надходження в розпорядження суб'єкта господарювання грошових ресурсів та їх використання.

Управління грошовими потоками є основою будь-якої підприємницької діяльності підприємства. Раціональне управління грошовими потоками дозволяє підприємству отримати додатковий прибуток, зменшити витрати за рахунок автоматизації процесів та знизити операційні ризики.

Під процесом управління грошовими потоками на підприємстві розуміють «систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням грошових коштів підприємства та організацією його обороту» [1, с.51].

До основних етапів управління грошовими потоками відносять:

- визначення мети, завдань, об'єктів управління грошовими потоками;
- складання прогнозу грошових потоків підприємства;
- виділення чинників, які впливають на формування грошових потоків підприємства;
- планування та прогнозування грошових потоків і складання відповідних фінансових документів;
- створення на підприємстві ефективної інформаційної системи управління грошовими потоками;
- організація і ведення фінансового і управлінського обліку грошових потоків підприємства та забезпечення необхідних форм звітності;
- проведення аналізу бюджету грошових потоків;
- оптимізація грошових потоків підприємства;
- забезпечення ефективного контролю за грошовими потоками підприємства;
- корегування планових величин відповідно до зміни умов реалізації бюджету грошових потоків.

Загалом управління грошовими потоками є цілісною системою. Метою управління грошовими потоками є забезпечення фінансової рівноваги та стійкого економічного зростання підприємства.

Мета аналізу грошових потоків – виявлення причин дефіциту грошових коштів і визначення джерел їх надходження та напрямків використання для контролю за поточною ліквідністю і платоспроможністю підприємства.

Таким чином, підприємства потребують якісного управління грошовими потоками для більш ефективного фінансування своєї діяльності та реалізації стратегії зростання економічного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Лігоненко Л.О., Ситник Г.В. Управління грошовими потоками: Навч. посіб. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 255с.
2. Поддєрьогін А.М., Невмежицький Я.І. Ефективність управління грошовими потоками. Фінанси України. №11. 2017. С. 119-127.
3. Семенов Г.А. Фінансове планування і управління на підприємствах Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2017. 432 с.

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ ПРИ УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Махомет О. А.

*аспірант, 073 «Менеджмент»
ПВНЗ «Європейський університет»*

Фінансовий ризик характеризує відносини, що виникають між двома контрагентами - кредитором і позичальником з приводу перерозподілу фінансових активів. Між кожною парою контрагентів складаються особисті відносини, які не повторюються і не можуть бути виміряні, тобто кредитний ризик має певні особливості, які потрібно враховувати в процесі управління ним: визначення оцінки, вибору методів аналізу.

«По-перше, оцінка фінансового ризику містить більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, зокрема ціновими. Адже ризик зміни валютного курсу чи відсоткової ставки оцінюють усі учасники ринку, а не один банк. Це дає змогу в процесі аналізу цих ризиків брати до уваги сигнали, що надходять з ринку. Щодо фінансового ризику такої можливості немає, тому що він має індивідуальний характер, пов'язаний з кожним конкретним позичальником. Крім того, елемент суб'єктивізму містить і оцінка фінансового стану позичальника, що здійснюється кредитором» [1, с.42].

Друга особливість є наслідком попередньої і полягає в тому, що для аналізу фінансового ризику не можуть бути застосовані методи статистики чи теорії ймовірності, що широко використовуються під час оцінки інших ризиків.

«Однак кредитний ризик внаслідок переважання індивідуального складника погано описується поняттям статистичної сукупності. Тому в процесі оцінювання фінансового ризику перевагу потрібно надавати індивідуальній роботі з позичальником, про що свідчить і досвід закордонних банкірів, які під час визначення фінансового ризику широко користуються такими прийомами, як індивідуальні бесіди з потенційним позичальником, відвідування підприємства» [1, с.42].

Отже, теоретично для оцінки кожного окремого фінансового ризику має бути застосована спеціально створена для цього методика, яка б давала змогу врахувати всі особливості конкретного позичальника.

«Крім того, певні характеристики позичальника, наприклад, його моральні якості або репутація, які визначають наміри щодо повернення кредиту, не можуть бути виміряні кількісно. Тому в процесі аналізу застосовують певні методики, які дають змогу оцінити основні параметри платоспроможності позичальника, абстрагуючись від другорядних. Хоча інколи саме другорядні з погляду кредитора чинники, на які він своєчасно не звернув увагу, стають причиною підвищення фінансового ризику» [2, с.48].

«По-третє, кредитні ризики супроводжують всі активні кредитні операції. Крім того, власне кредитні операції супроводжуються не лише кредитним, а й іншими ризиками: відсотковим, інфляційним, валютним. Отже, у процесі аналізу потрібно чітко відрізнити кредитний ризик, пов'язаний з неповерненням суми боргу та відсотків, від інших видів ризику, оскільки до них застосовуються різні методи управління» [3, с.62].

Проблема зниження фінансового ризику великою мірою залежить від досконалості застосовуваних методів його оцінювання. Обрані ФКУ методи мають максимально врахувати ці особливості і втілювати диференційований підхід до оцінки ризику, адже показники, за якими оцінюється діяльність одних позичальників, можуть бути зовсім неприйнятними для інших.

«Водночас мінімальний рівень уніфікації методики аналізу фінансового ризику необхідний, адже це допомагає банкам розробити власну систему підтримки управлінських рішень щодо надання позичок і забезпечує заданий рівень якості кредитного портфеля ФКУ» [4, с.42]..

Система управління кредитним ризиком має включати наступне:

а) політику та положення про управління кредитним ризиком, що мають бути розглянуті та затверджені відповідно до принципів корпоративного управління. Ці політика та положення підлягають періодичному перегляду;

б) положення про кредитування, які враховують як балансові, так і позабалансові операції.

Крім того, для ефективнішого управління кредитним ризиком кредитної спілки рекомендується:

- створити, запровадити в експлуатацію та постійно актуалізувати систему внутрішніх фінансових рейтингів;

- на основі реальних спостережень щоквартально обчислювати матрицю ймовірностей міграції фінансових рейтингів та оцінювати на її основі величину необхідних резервів під кредитні збитки у наступних періодах;

- проводити бек-тестування міграції внутрішніх фінансових рейтингів на реальних даних за максимально можливий період часу.

Управління кредитним ризиком ФКУ здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення - на рівні кожної окремої позички та на рівні кредитного портфеля в цілому. До методів управління ризиком кредитного портфеля ФКУ належать диверсифікація; лімітування; створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями; сек'юритизація.

«Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від рівня ризиковості кредитів, які його формують, а тому для визначення портфельного ризику потрібно проаналізувати ризик всіх його складників» [5, с.19].

Ризик кредитного портфеля пов'язаний головним чином з його недосконалою структурою, а також з якістю його складників.

Основні причини виникнення ризику на рівні окремого кредиту:

- неспроможність позичальника до створення адекватного грошового потоку;

- ризик ліквідності застави;
- моральні й етичні характеристики позичальника.

До методів управління ризиком окремого кредиту належать: аналіз кредитоспроможності позичальника; оцінка кредиту; структурування позики; документування операцій; контроль за наданим кредитом і станом застави. «Диверсифікація полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняють один від одного як за індивідуальними характеристиками. Застосування портфельної диверсифікації означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників, починаючи з окремої фізичної особи і до компаній. Найвигіднішими в плані прибутковості є кредити, надані у сферу МБ, бо вони обмежені у виборі кредитів, і тому можна їм диктувати правила, але вони є ризикованими» [6, с.42].

Установлення лімітів - це встановлення максимально допустимих розмірів наданих позик, що дозволяє обмежити кредитний ризик. Завдяки застосуванню цього методу вдається уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрації будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель ФКУ та забезпечити стабільні прибутки.

До вимог ФКУ щодо клієнтів і фізичних осіб включаються:

- заборгованість за кредитами;
- сумнівна, пролонгована та прострочена заборгованість за кредитами та заборгованість за простроченими та сумнівними до погашення доходами;
- дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи;
- заборгованість за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, урахованими векселями, борговими цінними паперами місцевих органів виконавчої влади та нефінансово-фінансових установ;

Загалом забезпечення позики знижує кредитний ризик ФКУ, але на практиці ситуація набагато складніша. Приймаючи забезпечення у формі застави, ФКУ оцінює її ліквідність як можливість швидкої реалізації за ринковою ціною. У цьому разі, знижуючи кредитний ризик, ФКУ бере на себе ризик ліквідності застави. Якщо заставу надано у формі нерухомості, обладнання, виробничих фондів, якими користується позичальник, то ФКУ несе витрати, пов'язані з постійним контролем за станом застави.

Список використаних джерел

1. Лук'янов В. С. Суть і проблеми наукових трактовок фінансового ринку на сучасному етапі. Актуальні проблеми економіки. 2022. №5(131). С. 255-261
2. Іноземні компанії на Варшавській фондовій біржі. URL: <http://wseinternational.eu/?page=2294>
3. Офіційний сайт: Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Захарченко П. В. Еволюційна модель поведінки фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки. Бізнес Інформ. 2021. №12. С. 42-45
5. Кириченко В. Є. Земельні банки двох імперій : хто був першим. Право і безпека. 2021. №4. С. 6-11

РОЗУМІННЯ РИЗИКІВ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Вронський І. М.

аспірант, 051 «Економіка»

ПВНЗ «Європейський університет»

Розуміння суті ризиків, правильне оцінювання й управління ними дає змогу уникнути або значно зменшити неминучі втрати, які виникають у фінансово-кредитній діяльності, тому спочатку розглянемо сутність ризиків. «Здійснення будь-якої господарської діяльності сьогодні неможливе без ризиків. Як правило, ризик пов'язується з невпевненістю в можливому результаті. Тобто, існує фактор невизначеності, необхідності приймати рішення, що направлені на усунення, запобігання та максимального обмеження дії негативних наслідків ризику» [1, с.14]. Незважаючи на давню історію ризику та його вивчення, в науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення цього поняття та єдиного підходу щодо концепцій в теорії ризику.

«В теорії ризику переважаючою є думка, яка ототожнює ризик і непевність. Наукові дискусії з цього приводу тривають вже близько століття. Спробою поєднати економічний зміст ризику з непевністю є концепція деяких вчених, що ґрунтується на принципах загального детермінізму, в основі якої лежить погляд, що ризик є випадковістю, а внаслідок цього у людей існує стан непевності в прийнятті рішень[2, с. 33].

Фінансова діяльність за своєю природою пов'язана з ризиками, тобто ризик є притаманною складовою у функціонуванні підприємства, які створюється для залучення грошових ресурсів і розміщення їх від свого імені на умовах повернення і платності.

«Спираючись на цю концепцію можна зробити висновки: наявність зовнішніх факторів, які завжди супроводжують будь-яку діяльність, формує об'єктивну сторону ризиків, а суб'єктивний фактор - формує непевність. Але непевність формується за рахунок об'єктивних причин, таких як наявність засобів досягнення мети, та суб'єктивних - психологічний фактор, ступень віри, переконання, наявність вмінь, знань, досвіду. І, як відомо, суб'єктивний фактор важко оцінити та практично неможливо виміряти» [3, с.17].

Дуже важливою для загальноекономічного розуміння ризику є теорія американського економіста Ф. Кнайта, згідно якої ризик - це результат будь-якої діяльності, який можна виміряти за допомогою методів теорії ймовірності

й закону великих чисел. Якщо подібних розрахунків виконати неможливо, то даний результат діяльності є непевністю «За концепцією цього економіста ризик пов'язується з невизначеністю, яка є джерелом виникнення прибутку, і яку можна технічно виміряти й оцінити за допомогою методу ймовірнісних розрахунків. Крім того, ризик може бути представлений через логічну ймовірність, яка базується на пізнанні законів природи та суспільства, через статистичну ймовірність, яка відображає збір, накопичення, аналіз та систематизацію статистичних даних» [3, с.17].

«В господарській діяльності суб'єкта, під ризиком розуміють усвідомлену можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами. Вимірюють частотою, ймовірністю виникнення того чи іншого рівня втрат» [3, с.17].

Під ризиком слід розуміти можливість виникнення збитку внаслідок дії в переважній більшості зовнішніх факторів, які при оцінці ситуації перед прийняттям рішення були невідомі та вплив яких може змінити ймовірність досягнення бажаного результату.

Якщо перевести поняття ризику в площину фінансових категорій, до яких належить господарська діяльність, можна сказати, що ризик - це ймовірність виникнення збитків, втрат або недоотримання прибутку порівняно з прогностичним варіантом. Ризикованість пов'язана з характером їх діяльності, тому що вони працюють, в основному, з чужими коштами, тобто жодна операція не може вважатися вільною від ризику. «Ризик - це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження» [4, с.24].

У наукових працях, які присвячені проблемам ризиків, наведено різноманітні підходи щодо їх класифікації «кредитний ризик; процентний ризик; валютний ризик; ризик ринку цінних паперів; ризик при формуванні депозитів; ризик при нових видах діяльності, ризик лізингових угод» [5, с. 417].

Існують класифікації ризиків за сферами виникнення таким чином: зовнішні ризики та внутрішні ризики. «Зовнішні складаються з ризику щодо країни, валютного ризику, відсоткового ризику, системного та інші, а до внутрішніх відносять ризики, пов'язані з особливостями клієнта, ризики банківських операцій» [6 с. 380].

Як бачимо, більшість підходів вчених зведено до висновку, що у фінансово-кредитній діяльності виникають дві основні групи ризиків:

а) зовнішні - ризики, які виникають у зовнішньому щодо підприємства середовищі, не пов'язані з діяльністю конкретного клієнта, проте вплив їх може бути вирішальним і суттєво погіршить фінансовий стан. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи вкрай високий, управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе;

б) внутрішні, або суто ризики, це - ризики, які безпосередньо пов'язані з

функціонуванням. Що ширше коло клієнтів, партнерів, зв'язків, операцій, послуг, то більше внутрішніх ризиків супроводжує його роботу. Порівняно із зовнішніми внутрішні ризики краще піддаються ідентифікації та квантифікації.

Список використаних джерел

1. Плиса В. Й. Державне регулювання фондового ринку в Україні: монографія. Львів, 2017. 168 с.
2. Кушнір Т.М. Інституційні інвестори в економічній системі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2018. 20 с.
3. Офіційний сайт: Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний сайт: Лондонської фондової біржі: веб-сайт. URL: <http://www.londonstockexchange.com/home/homepage.htm>
5. Баюра Д.О. Аудит у системі корпоративного управління акціонерних товариств. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2019. Вип. 20. С. 124-129.
6. Пантелєєв В. П. Фінансові операції з цінними паперами: здійснення та облік: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. 334 с.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

Охрущак А. В.

*аспірант, 073 «Менеджмент»
ПВНЗ «Європейський університет»*

Значні інституціональні перетворення в інфраструктурі телекомунікацій призвели до створення нових сучасних форм підприємств. При цьому якщо у високорозвинених країнах ці процеси являють собою науково обґрунтовану ринкову маркетингову стратегію, то в умовах української економіки ці процеси проходять в основному стихійно. Важливе місце в ряду різних каналів реалізації належить також ринкам, які відіграють провідну роль у формуванні цін і є своєрідним орієнтиром при реалізації продукції через інші канали збуту.

Економічні проблеми підприємств та конкуренцію досліджували у своїх працях: Р. Х. Грін [1], К. Ейхер і Дж. Штаац[2], В. Б. Ейде [3]. Проте, незважаючи на значне коло практичних, методичних, теоретичних досліджень із цієї проблематики, аналіз літератури з даної теми виявив відсутність єдиного підходу до оцінки економічного та інтелектуального потенціалу підприємств, залишаючи дискусійні моменти для подальшого дослідження.

Метою здійснення дослідження економічної конкуренції на ринку підприємств є розрахувати основні показники ринкової концентрації, що в свою чергу дасть змогу визначити стан економічної конкуренції на досліджуваному ринку.

Коефіцієнт концентрації вимірює суму часток k найбільших підприємств у галузі (при цьому $k < n < ik < n < i$, n – число підприємств у галузі). Ринкова частка вимірюється у відносних частках $(0 < Y) k = n$ очевидно $Y_k = 1$ $(0 < Y) k = n$ очевидно $Y_k = 1$. Для того самого числа найбільших фірм чим більше ступінь концентрації, тим менш конкурентною є галузь:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k Y_i CR_k = \sum_{i=1}^k Y_i \quad (1)$$

де Y_i – ринкова частка i – го підприємства;

k – число фірм, для яких вираховується цей показник.

Коефіцієнт концентрації не вказує, який розмір підприємства, що не потрапили у вибірку k , а також не вказує відносну величину підприємства із вибірки. Він характеризує тільки суму часток підприємства, але розриви між підприємствами можуть бути різними.

Недостатність коефіцієнту концентрації для характеристики потенціалу ринку підприємств полягає у тому, що він не відбиває розподіл часток як усередині групи найбільших підприємств, так і за її межами – між підприємствами – аутсайдерами.

Herfindal – Hirshman index визначається як сума квадратів ринкових часток усіх підприємств що діють на ринку:

$$I_h = \sum_{i=1}^n Y_i^2 \quad (2)$$

Індекс приймає значення від 0 (за досконалої конкуренції, коли на ринку велика кількість продавців, кожний з яких контролює незначну частку ринку) до 1 (коли на ринку діє тільки одна фірма, якій належать 100% випуску). Якщо розрахувати ринкові частки у відсотках, індекс буде приймати значення від 0 до 100000. Чим більше значення індексу, там вище концентрація продавців на ринку. Його основна перевага – здатність чутливо реагувати на перерозподіл часток між фірмами, що діють на ринку. Herfindal – Hirshman index завдяки чутливості до зміни ринкової частки фірми набуває здатності побічно свідчити про величину економічного прибутку, отриманого в результаті здійснення монопольної влади. Монопольним ринок буде вважатись якщо значення Herfindal – Hirshman index становить більше 2000.

I_h – показник комплексний, він характеризує всю сукупність діючих на ринку підприємств, визнаючи ступінь концентрації ринку з точки зору його структури. Зі збільшенням концентрації ринку величина індексу теж збільшується, досягаючи максимального значення 10000 для повної монополії.

Індекс ентропії показує середнє значення логарифма величина, оберненої ринковій частці, зважене по ринкових частках фірм:

$$IE = \sum_{i=1}^n Y_i \ln \frac{1}{Y_i} \quad (3)$$

Ентропія – це прагнення фірми отримати монопольну владу.

Індекс ентропії являє собою показник, зворотній концентрації: чим вище його значення, тим нижча концентрація підприємців на ринку. Ентропія вимірює невпорядкованість розподілу ринкових часток між фірмами: чим вищий показник ентропії, тим нижча можливість підприємств впливати на ринкову ціну.

Дисперсія ринкових часток дозволяє розмежувати вплив на Herfindal – Hirshman index кількості фірми розподілу ринків між ними. Вимірює рівень неоднорідності розмірів фірм, що діють на ринку:

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(Y_i - \bar{Y})^2}{n} \sigma^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(Y_i - \bar{Y})^2}{n} \quad (4)$$

де Y_i - частка фірми на ринку;

$\bar{Y}$ - середня частка фірми на ринку. рівна $1/n$;

n - число фірм на ринку.

Якщо ж кількість фірм на ринку є незмінною, тоді чим більш відрізняються їх ринкові частини, тим вищим буде значення даного показника. Близьким до даного показника є дисперсія логарифмів ринкових часток, розрахунок показника якого здійснюється за формулою:

$$\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\ln Y_i - \ln \bar{Y})^2 \sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\ln Y_i - \ln \bar{Y})^2 \quad (5)$$

Дисперсія застосовується в якості додаткового інструменту аналізу, оскільки не дає характеристики відносного розміру фірм, при чому скоріше для оцінки нерівності фірм, чим для рівня концентрації.

Індекс Джині є статистичним показником, який розраховується згідно наступної формули:

$$IG = \frac{1}{2(n-1)} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j| IG = \frac{1}{2(n-1)} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j| \quad (6)$$

де Y_i - обсяг виробництва і-го підприємства фірми;

Y_j - обсяг виробництва j-го підприємства фірми;

n - загальна кількість підприємств.

Щоб провести детальний аналіз та мати можливість порівняти значення показників між собою, доцільно буде звести отримані дані до одного стандарту.

Комплексний показник може бути використаний для визначення загальної тенденції зміни ринкової концентрації – чим більше значення показника тим більша концентрація ринку. Розрахунок може бути доповнений і іншими показниками, зведеними до визначеного стандарту тому що зростання показника повинне характеризувати зростання монополізації на ринку і розрахунок повинен бути проведений в коефіцієнтах. В даному випадку комплексний показник може набувати значення від 0 до 1, оскільки саме в таких межах перебувають усі часткові показники, включені у розрахунок. Таким чином для встановлення типу ринку, що характеризує визначений комплексний показник відповідного року

дослідного періоду, можна скористатись загальною методикою, що була отримана шляхом рівномірного розподілу.

Список використаних джерел

1. Benson C. Food Security in Sub-Saharan Africa, IDS / C. Benson, E. J. Clay, R. H. Green. – Brighton : University of Sussex, 1986. – P. 2–6.
2. Eicher C. K. Agricultural Development in the Third World / Carl K. Eicher, John M. Staatz (Eds.). – Baltimore: John Hopkins University Press, 1990. – P.118.
3. Eide W. B. Proceedings of the Agriculture / W. B. Eide // Nutrition Linkage Workshop, Virginia. – 1990. – Vol. 1. – P. 3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Якименко Ю. Л.

аспірант, 051 «Економіка»

ПВНЗ «Європейський університет»

У процесі господарської діяльності кожне підприємство використовує наявні ресурси, перетворюючи їх на корисні для споживача товари і послуги. Це призводить до об'єктивної необхідності понесення певних витрат, що є важливим індикатором ефективності роботи підприємства.

Тому виникає об'єктивна необхідність вивчення категорії «витрати» з точки зору теорії та практики управління. Варто наголосити на тому, що єдиного визначення етимологічного змісту категорії «витрати» в економічній літературі не сформувалося. Вчені різних наукових шкіл у багатьох країнах світу по-різному підходять до тлумачення змісту даного поняття. Зокрема, більшість науковців наголошують на тому, що витрати є ключовим економічним показником, який узагальнено відображає фінансові витрати підприємства на виробництво товарів і послуг.

Ряд вітчизняних економістів зауважують, що витрати – це вартісне вираження абсолютної величини застосовано-споживаних ресурсів, необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства і досягнення ним поставленої мети [3, с. 9-10].

Ми вважаємо, що витрати – це зменшення обсягу матеріальних цінностей та грошових коштів, що відбувається у процесі свідомої людської діяльності; це зменшення певних ресурсів у фізичних процесах. Існує думка, що витрати – це економічний показник роботи підприємства, фірми тощо, який характеризує суму витрат, понесених у процесі його господарської діяльності [1, с. 11]. Витрати – це вартість ресурсів, що використовуються в подальшому для отримання прибутку або досягнення інших цілей організації. До складу витрат належать

вартість матеріальних та трудових ресурсів, необхідних для виробництва тієї чи іншої продукції чи послуг. Економія витрат є одним з критеріїв підвищення ефективності діяльності підприємства.

При всьому розмаїтті трактувань економічної сутності категорії «витрати» їх можна згрупувати у дві великі групи – трактування витрат із точки зору економічної теорії та бухгалтерського обліку, які суттєво розрізняються між собою.

Діяльність підприємства пов'язана із певними витратами, які за їх економічною сутністю на базі діючого бухгалтерського обліку розподіляють на поточні та капітальні [1, с. 91]. До поточних витрат відносять витрати виробничих ресурсів, які споживаються протягом одного виробничого циклу. До капітальних – витрати на придбання необоротних активів, що використовуються у декількох циклах виробництва та вартість яких включається до поточних витрат виробництва (оборотних) шляхом нарахування зносу. Залежно від сфери діяльності поточні витрати мають назву: на підприємствах, що здійснюють матеріально-технічний збут, торговельну, посередницьку діяльність – витрати обігу, на підприємствах виробничого профілю – витрати виробництва чи собівартість.

Витрати на виробництво – це витрати, що обґрунтовані умовами виробництва і спрямовані на створення корисних цінностей або надання послуг шляхом споживання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Підприємства можуть здійснювати не тільки виробництво і збут продукції (робіт, послуг), але й ряд інших видів діяльності: підготовку персоналу, науково-дослідні роботи, забезпечення соціальних потреб працюючих тощо.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це виражені в грошовій формі витрати матеріально-технічних, трудових та фінансових ресурсів, здійснювані у зв'язку з підготовкою, організацією, веденням виробництва та реалізацією продукції (виконання робіт, надання послуг) [2, с. 24].

Склад витрат регулюється законодавством з метою визначення оподаткованого прибутку. Відмінність між валовими витратами та собівартістю полягає в тому, що вони характеризують витрати підприємства, пов'язані з усіма видами діяльності підприємства, а собівартість – з виробничою діяльністю.

Таким чином, практичне застосування поняття «витрати» не відмінє поняття «собівартість» та необхідність її визначення, тому що без розрахунку собівартості продукції неможливо оцінити ефективність виробничої діяльності і розробити цінову політику підприємства. Крім того, розрахунок собівартості потрібен для оцінки ефективності та обсягу використання ресурсів підприємства, оскільки собівартість являє собою вартісну оцінку ресурсів, що були застосовані на виробництво та реалізацію продукції.

Витрати на виробництво як об'єкт пізнання добре вивчені в теорії обліку та аналізу виробничої діяльності. Класифікація витрат має практичне значення. Групування витрат за окремими ознаками є основою обліку, аналізу та калькулювання собівартості продукції. До того ж, групування витрат допомагає

знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, у нових сферах діяльності.

Розглянемо класифікацію витрат за основними ознаками більш детально. У типовому положенні з планування, обліку та калькулювання собівартості у промисловості наводяться п'ять економічних елементів:

1) матеріальні витрати – це сировина, матеріали, комплектуючі, напівфабрикати, паливо, енергія, тара; віднімається вартість повернутих відходів;

2) витрати на оплату праці – включають всі форми основної заробітної плати штатного і позаштатного виробничого персоналу підприємства;

3) відрахування на соціальні заходи – включають відрахування на пенсійне забезпечення, на соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, на індивідуальне страхування; величина відрахувань встановлюється у відсотках від витрат на оплату праці;

4) амортизація – це амортизаційні відрахування на повне відтворення основних засобів за нормами від балансової вартості, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів;

5) інші витрати – включають вартість робіт, послуг сторонніх підприємств, сума податків, зборів, крім податків на прибуток, втрати від курсових різниць, знецінення запасів, псування цінностей.

У фінансовій звітності витрати за економічними елементами відображаються як сума операційних витрат підприємства [3, с. 83].

Класифікація за економічними елементами є єдиною для всіх галузей промисловості. Вона має практичне значення. На її основі складаються форми звітності підприємства. Таке групування дозволяє визначати та аналізувати структуру витрат підприємства, оцінювати їх динаміку.

Список використаних джерел

1. *Ілишева Н.Н.* Аналіз фінансової звітності. Харків. 2019. 432 с. 21.
2. *Каверзін О.О.* Функції власного капіталу в умовах ринкової економіки. Вісник КПП. 2018. № 5. 138-139 с.
3. *Марченко А.* Аналіз джерел формування фінансових ресурсів. Фінанси України. 2022. № 9. 102-109 с

НЕОБХІДНІСТЬ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Новицький В. В.,
аспірант ПВНЗ «СУ»
Керівник: Котвицька Н. М. д.е.н., доц.

Найпоширенішими енергетичними ресурсами у світі є викопне паливо, таке як вугілля, нафта та природний газ, ядерне паливо та відновлювальні природні

ресурси – сонячна енергія, енергія вітру, гідроенергія, біоенергія, тощо.

В ході дослідження було здійснено пошук та ґрунтовний аналіз вітчизняних та закордонних джерел щодо викопних енергетичних ресурсів. Було приведено статистичні дані та інформацію щодо шкоди навколишньому середовищу від видобування енергетичних природних ресурсів.

В основі глобальних енергетичних систем лежить викопне паливо – біоматеріали, що містять вуглеводні, які шляхом літифікації і деградації протягом мільйонів років перетворюються на вугілля, нафту та природний газ, і можуть бути видобуті шляхом буріння в земній корі. Сьогодні найбільшим використовуваним джерелом енергії є сира нафта, яка містить приблизно 39 % викопної енергії. На вугілля припадає 33 % використання викопної енергії, а на природний газ – 28 %. [1].

Вугілля – перше викопне паливо, яке коли-небудь використовувалось, характеризується легкістю видобутку та використання. За даними Global Energy Monitor всього у світі налічується 3232 вугільних шахт з яких в рік видобувається 7990 млн тон вугілля (20 млн тон виробляється Україною), 2435 електростанцій працюють використовуючи вугілля як основне джерело палива та сумарно виробляють 2 095 041 МВ електроенергії, 1 068 622 тон вугілля є в резерві [2]. Станом на 01.01.2021 р. обсяг балансових запасів кам'яного вугілля в Україні становив 41 185,36 млн тон, в основному запаси кам'яного вугілля поширені на території двох басейнів – Донецького та Львівсько-Волинського, найбільша частка запасів припадає на кам'яне вугілля марки Д (довгополум'яне) – 31,48% загального обсягу запасів, а також на вугілля марки Г (газове) – 18,71% та марки ДГ (довгополум'яно-газове) – 15,42%. Решта запасів належать до кам'яного вугілля марок А (антрацити), Ж (жирне), П (пісне), К (коксівне) та інших [3]. На частку України припадає 18 вугільних шахт [2], більша частина яких знаходиться під окупацією, що в свою чергу знижує кількість видобутку вугілля та наявних резервів на потреби країни і призводить до того, що вугілля імпортується з країн Європи [4].

В рік від видобутку вугілля в атмосферу викидається 91 590 млн кубічних метрів метану, з яких 578 млн м³ припадає на Україну. Окрім метану та інших парникових газів, спалювання вугілля призводить до викидів канцерогенів в повітря, воду та ґрунти, що негативно впливає на здоров'я населення та навколишнє середовище [5].

Вугілля, яке найбільше забруднює навколишнє середовище, користується особливо високим попитом у будівельній галузі, на частку якої припадає 80% світового попиту. За останніми оцінками, вугілля вистачить приблизно на 132 роки, але цей термін може змінитися залежно від того, чи призведе збільшення буріння, яке матиме руйнівний вплив на навколишнє середовище, до відкриття нових запасів, чи відбудуться зміни попиту. Наприклад, війна, що триває в Україні, призвела до різкого зростання залежності Європи від вугілля, і ця тенденція не має очевидного кінця [1].

Нафта – викопне паливо, що містить багато побічних продуктів, та вимагає буріння, закачування, тривалої переробки та очистки. Поблизу нафтових родовищ часто зустрічаються поклади природного газу, що вважається одним з найменш забруднюючих викопних видів палива в порівнянні з нафтою і вугіллям, адже більшість його запасів походить від давньо розкладеної органічної речовини – морських організмів [1].

За даними Global Energy Monitor на даний момент у світі налічується 660 нафтових, 766 газових та 3780 нафтогазових родовищ, та 4039 нафтогазових електростанцій (9 в Україні), які виробляють 2 042 856 МВ електроенергії (2652 МВ відповідно). В Україні зосереджено три нафтогазових регіони: Східний - розташований на території Дніпропетровської, Луганської, Полтавської, Сумської, Харківської, Чернігівської та Донецької адміністративних областей; Західний - на території Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, Волинської, Закарпатської адміністративних областей, та Південний - на території Одеської, Запорізької адміністративних областей, шельфі Чорного моря, Азовського моря, і АР Крим). Станом на кінець 2020 року, обсяг балансових запасів нафти в Україні складав 84 796 тис тон, а природного газу – 9327 млн м³. У Східному нафтогазоносному регіоні було зосереджено 51,18% загальних запасів нафти та 76,5% запасів природного газу, у Західному - 35,77% запасів нафти та 14,24% газу, а в Південному – 13,05% та 9,26% відповідно [6, 7]. Зважаючи на бойові дії на сході України, частина нафтогазових регіонів є тимчасово недоступними для видобутку, споживання та запасання на потреби країни, що призводить до зростання імпорту з сусідніх країн.

Світове споживання нафти оцінюється приблизно в 96,5 млн барелів на добу. За даними ОПЕК, очікується, що світовий попит сягне 109 млн барелів на добу. За останніми прогнозами нафта з відомих запасів закінчиться приблизно через 47 років, хоча технічно можна продовжувати буріння та видобуток нафти нескінченно довго, однак пошук запасів буде ставати все важчим, дорожчим і менш ефективним. Запасів природного газу трохи більше ніж нафти і за прогнозами експертів пройде від 90 до 120 років, перш ніж у світі закінчиться природний газ [1].

Від видобутку природного газу і нафти в рік викидається 3615 млн тон вуглекислого газу, 6 млн тон з яких припадає на Україну. Окрім забруднюючих речовин, що викидаються в повітря, та воду, трубопроводи, що побудовані нафтогазовими компаніями в якості допоміжної інфраструктури, можуть деградувати і руйнувати середовища існування багатьох тварин, а також заважати сезонним міграціям, буріння і видобуток на шельфі можуть порушувати природне середовище існування риби, що в свою чергу впливає на існування населення прибережних країн [8].

Викопне паливо доступне в обмежених запасах і не є відновлюваним, тому воно не вважається стійким джерелом енергії, і його використання має низку недоліків - збільшення викидів вуглецю, забруднення повітря та

океану, а також руйнування середовища існування. Таким чином, важливо досліджувати стратегії та рішення для майбутнього, менш залежного від викопного палива. Підприємства та уряди отримали короткострокову вигоду від інвестицій у вугілля, нафту та природний газ, але нам необхідно поступово зміщувати фокус на відновлювані джерела енергії, такі як сонячна, вітрова, геотермальна енергія, тощо, які допоможуть запобігти зміні клімату, компенсуючи та знижуючи викиди вуглекислого газу. Для цього нам потрібно нарощувати інвестиції в альтернативні джерела енергії, наприклад, технологія сонячної енергетики має дворічний термін окупності енергії - це означає, що сонячний електростанція буде виробляти ту кількість енергії, яка витрачається на його будівництво, протягом двох років. Після закінчення цього періоду електростанція може виробляти екологічно чисту енергію на десятиліття. Крім того, дуже важливо розробити політику, яка заохочує відповідальне споживання енергії в усьому світі. Обмеження використання викопного палива – єдина надія запобігти повному виснаженню нашої екосистеми та його небезпечним наслідкам [1].

Список використаних джерел

1. *Ama Lorenz*. (2023). When will we run out of fossil fuels? [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.fairplanet.org/story/when-will-we-run-out-of-fossil-fuels/#:~:text=According%20to%20recent%20estimates%2C%20we,if%20changes%20in%20demand%20occur>.
2. *Global Energy Monitor* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://globalenergymonitor.org/>
3. *Портал даних видобувної галузі України* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://eiti.gov.ua/resursi-rozvidka-ta-vidobuvannya/kamyane-vugillya/>
4. *LB.ua* [Електронний ресурс] Режим доступу: https://lb.ua/economics/2023/09/27/576593_vugillya_skladah_zamalo_chi_vstigne.html
5. *Climate Council* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.climatecouncil.org.au/killer-coal-just-how-bad-are-the-health-effects-of-coal/#:~:text=Along%20with%20adding%20to%20greenhouse,miners%2C%20workers%20and%20surrounding%20communities>.
6. *Портал даних видобувної галузі України* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://eiti.gov.ua/resursi-rozvidka-ta-vidobuvannya/rodovishe/>
7. *Портал даних видобувної галузі України* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://eiti.gov.ua/resursi-rozvidka-ta-vidobuvannya/gas/>
8. *WWF* [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.worldwildlife.org/threats/oil-and-gas-development#:~:text=ocean%20for%20subsistence.-,Pollution,humans%E2%80%94depend%20on%20for%20survival>.

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ ОЦІНЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ханяк А.

*магістр кафедри економіки, фінансів та обліку ПВНЗ «Європейський
Університет»*

Оленчин Х.
магістр кафедри економіки, фінансів та обліку
ПВНЗ «Європейський Університет»
Науковий керівник: Гресик В., к.е.н.

Успіх розроблення та реалізації систем управління економічним ризиком на підприємстві багато у чому залежить від точності кількісного аналізу цього ризику.

З практичного погляду оптимальною оцінкою економічного ризику є розрахунок розміру можливих втрат та їхньої ймовірності. Результат, отриманий в такий спосіб, дасть змогу порівнювати усі ризики у діяльності підприємства.

Для практичного застосування цих методів необхідно мати достатньо інформації, кваліфікованих спеціалістів, програмне забезпечення, а також час

В економічній літературі з ризик-менеджменту пропонується низка коефіцієнтів фінансового аналізу, що є показниками-індикаторами ризику. Однак ці показники різняться між собою не тільки за складом, а й нормативними значеннями. У літературі, що розглядає проблему фінансового аналізу підприємств, теж відсутній єдиний підхід до складу, кількості та нормативних значень фінансових показників. Пропонуємо розглянути зазначені групи показників на підставі результатів фінансової звітності (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансові показники-індикатори ризику підприємства [1]

Назва показників (коефіцієнтів)	Спосіб розрахунку	Нормативне значення
1	2	3
Поточної ліквідності	Поточні активи	$> 0,7 - 0,8$
	Поточні зобов'язання	
Абсолютної (термінової) ліквідності	Грошові засоби	$> 0,2 - 0,25$
	Поточні зобов'язання	
Маневреності власних коштів	Поточні активи	$> 0,5$
	Власний капітал	
Фінансової незалежності (стабільності)	Власний капітал	$> 0,2$
	Загальні зобов'язання	
Автономії	Акціонерний капітал	$> 0,5$
	Валюта балансу	

Тому для кількісної оцінки ризику варто провести аналіз критеріїв, наведених у табл. 1. При цьому доцільно проаналізувати динаміку коефіцієнтів на підставі квартальної звітності та порівняти із показниками інших підприємств-конкурентів ТОВ «Юнілак». Розрахунки коефіцієнтів наведено у табл. 2

**Відносні показники-індикатори ризику діяльності “Тепловер”
та підприємств-конкурентів протягом 2020-2022 рр**

Коефіцієнти	“Терміт”			“Еко-дім”			ТОВ «Юнілак»		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Поточної ліквідності	2,9831	3,1003	3,9380	2,6887	2,7765	3,7148	1,762	2,0457	2,04511
Абсолютної (термінової) ліквідності	0,113	0,1990	0,21	0,0231	0,0022	0,021	0,0031	0,0013	0,04401
Маневреності власних коштів	0,728	0,7389	0,8176	0,4241	0,4497	0,4665	0,4338	0,3957	0,53923
Фінансової незалежності (стабільності)	5,0476	4,6686	7,0873	4,3230	4,2477	4,1781	4,8715	5,9161	5,02934
Коефіцієнт автономії	0,9346	0,9235	0,9812	0,8214	0,8284	0,8805	0,8741	0,7337	0,85965

Отримані результати свідчать про порівняно стійке фінансове становище підприємств. Незадовільними у ТОВ «Юнілак» є лише показники абсолютної ліквідності та маневреності власних коштів. Це пов’язано насамперед зі значною короткотерміною заборгованістю, а також недостатніми оборотними активами. Відомо, що за значного рівня економічного ризику підприємство зможе убезпечити себе від спадів, якщо зуміє уникнути великих боргів та створити надійну фінансову систему. Це допоможе підприємству досягнути максимальної гнучкості та залишитись привабливим для інвесторів нового типу, які не цікавляться структурами з великими борговими зобов’язаннями. Якщо проаналізувати тенденцію загалом, то для усіх трьох підприємств вона позитивна. Отже, діяльність підприємств “Еко-дім” та “Тепловер” характеризується середнім рівнем економічного ризику, а “Фірма “Терміт”- низьким рівнем економічного ризику.

Список використаних джерел

1. *Фінансовий менеджмент: підручник*/ В.П. Мартиненко, Н.І. Климаш, К.В. Багацька, І.В. Дем’яненко, [та ін.] за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів «Магнолія-2006», 2014. 344с.

МОДЕЛІ ЛОЯЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ ТУРИСТИЧНИХ АГЕНТСТВ

Зарічний О.

магістрант

*кафедри комп’ютерних наук та програмної інженерії
ПВНЗ “Європейський університет”*

Хайдуров В.
*доцент кафедри економіки, фінансів, обліку,
математичних та інформаційних дисциплін
Черкаської філії ПВНЗ “Європейський університет”*

Під поняттям лояльності клієнтів по відношенню до туристичних агентств слід розуміти зобов’язання клієнта щодо типу придбаних туристичних пропозицій (путівкових пакетів) і місця м’яких спадкоємців/бронювання (туроператор/турагент). Результат ставлення клієнтів і наміру придбати туристичні послуги набуває форми специфічної поведінки, що виявляється як в повторних покупках, так і в підтримці позитивних думок про конкретне туристичне агентство.

Лояльність клієнтів туристичного агентства може розглядатися як глибоко вкорінене переконання, представлене клієнтом щодо придбання туристичних пропозицій (путівок), або триваюче позитивне ставлення до переважних категорій туристичних пропозицій, що призводить до повторної покупки, здійснюваної, незважаючи на маркетингові зусилля і вплив конкурентів, що може призвести до зміни поведінки замовника туристичних послуг [1–3].

Роль лояльності клієнтів в роботі туристичних агентств безперечна, і вже широко висвітлена науковими дослідженнями. На додаток до можливості отримання більш високих доходів і менших витрат (наприклад, на рекламу), основна перевага наявності лояльних клієнтів відображається в більшій стабільності діяльності компанії, більш високій передбачуваності її майбутньої ситуації і, нарешті, в її довгострокових можливостях розвитку. Можна припустити, що лояльність клієнтів є одним з неодмінних умов, що сприяють зростанню підприємств. Підходячи до стійкості бізнесу як до довгострокової здатності компанії досягати успіху, розширюватися і розвиватися, ступінь лояльності клієнтів можна назвати мірилом сталого розвитку бізнесу. У свою чергу, сталість бізнесу, тобто прийняття компанією корпоративної соціальної відповідальності, вважається попередником лояльності клієнтів, що вже було підтверджено в попередніх, хоча і нечисленних, дослідженнях, проведених переважно в інших секторах, крім туризму [2].

Лояльність клієнтів впливає на фінансові результати підприємств, впливаючи на товарообіг (доходи) від покупок, здійснених лояльними клієнтами та зниження операційних витрат. З цієї причини ефективна діяльність, орієнтована на підтримку процесу розвитку лояльного клієнта, дозволить туристичним агентствам створити конкурентну перевагу, отримати гарантію покупки своїх пропозицій, а також мінімізувати ризик майбутньої маркетингової діяльності.

Спроби описати розвиток особистості представлені в літературі з різних точок зору, тобто фактори, що впливають на лояльність, її причинно-наслідкові механізми або різні стани рівня інтенсивності явища. Деякі моделі лояльності

вказують на просту кореляцію між декількома основними змінними, тоді як інші є описом складних взаємозв'язків, що виникають між різними явищами та факторами. Деякі з моделей, розроблених дослідниками, були перевірені за допомогою емпіричних досліджень, тоді як інші – ні. Варто також відзначити існування так званих розроблених моделей шляху (SCSB, ACSI, EPSI), які на сьогоднішній день є найбільш просунутим, а також найбільш неточним підходом до моделювання задоволеності та лояльності клієнтів.

Спроби розпізнати детермінанти лояльності споживачів на туристичному ринку протягом багатьох років становили важливу мету багатьох досліджень. Огляд факторів, що впливають на лояльність клієнтів на туристичному ринку, вказує на те, що серед детермінант лояльності найчастіше фігурують такі категорії змінних:

- емпатія постачальника туристичних послуг, прихильність і задоволеність клієнта;
- підтримка та якість обслуговування клієнтів;
- зобов'язання, демографічні змінні та сприйнята цінність пропозиції;
- сприйняття цінності пропозиції та задоволеності замовника туристичної послуги;
- якість туристичних послуг, зокрема матеріальні та гарантійні сертифікати, а також демографічні змінні, що характеризують замовника туристичних послуг;
- задоволеність та індивідуальність замовника туристичних послуг, а також імідж постачальника туристичних послуг.

Проведений огляд виділяє найбільш часті змінні, крім задоволеності, що пояснюють лояльність клієнтів. Серед них можна назвати такі: якість, імідж, цінність, довіра, мотивація, прихильність, ціна та демографічні змінні. Лояльність клієнтів туристичних агентств – проблема, що аналізується відносно рідко. З цієї причини є актуальним заповнення цієї дослідницької прогалини шляхом розробки та перевірки моделі, включаючи вибрані фактори, що впливають на рівень лояльності клієнтів туристичних агентств.

Список використаних джерел:

1. Akhoondnejad, A. Tourist loyalty to a local cultural event: The case of Turkmen handicrafts festiwal. *Tour. Manag.* 2016, 52, 468–477.
2. Almeida-Santana, A.; Moreno-Gil, S. Understanding tourism loyalty: Horizontal vs. destination loyalty. *Tour. Manag.* 2018, 65, 245–255.
3. *Characteristics of Domestic and Foreign Trips of Polish Residents in 2017*; Department of Tourism. Ministry of Sport and Tourism: Warsaw, Poland, 2018; p. 11. Available online: <https://www.msit.gov.pl/pl/turystyka/badania-rynkuturystycz/statystyka-komunikaty-i/7855,Charakterystyka-podrozy-mieszkancow-Polski-w-2017-r.html> (accessed on 23 June 2019).

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА, ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Потанов В. Є.

аспірант, 051 «Економіка»

ПВНЗ «Європейський університет»

У післявоєнний період однією з головних пріоритетних задач для відновлення України є забезпечення стійкого економічного зростання. Ключовою умовою досягнення цієї мети є розробка та впровадження ефективної системи забезпечення економічної безпеки загалом та в її окремих аспектах.

Поняття «енергетична безпека» з'явилося під час нафтових криз в 1973-1974 роках, коли введення ембарго членами організації виробників і експортерів нафти на постачання нафти окремим країнам склало загрозу для їх економічної безпеки. Енергетична безпека для кожної країни з того моменту стало одним з головних аспектом загальної економічної безпеки.

Успіх у забезпеченні нашою країною високого рівня енергетичної незалежності та стійкості надзвичайно залежить від належної організації цієї сфери. Отже, досягнення мети створення потужної економіки в післявоєнних умовах господарювання нерозривно пов'язане з розвитком енергетичної сфери та досягнутою потужністю паливно-енергетичного комплексу країни.

Дослідження енергетичної безпеки, її вклад у системі економічної безпеки розглянуті у працях Лойко В.В.[1], Микитенко В.В.[2]. Питання управління рівнем енергобезпеки державою, прикладних питань досягнення стратегічних цілей розкриваються у працях Суходолі О.М. [3].

Рівень енергетичної безпеки для певної країни, регіону або світу загалом визначається на підставі досліджень і аналізу різних показників (індикаторів), які відображають стан енергетичної галузі та вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на неї. Порогові значення цих індикаторів визначають межу, коли енергетика може перейти від стану нормальної функціонуючої системи до кризового стану. Ці дослідження проводяться за допомогою методів експертних оцінок фахівців у галузі та вчених. На основі отриманих результатів можна розробити комплекс загальних рекомендацій та конкретних заходів для попередження потенційної дестабілізації.

Згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України енергетична безпека – «це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану» [4].

Для оцінки енергетичної безпеки необхідна постійна систематизація та створення відповідного інформаційного бази. Під інформаційним базуванням слід розуміти сукупність правових актів, нормативних положень та статистичних даних, що містять інформацію про обсяги, джерела, форми існування інформації щодо накопичення та використання паливно-енергетичних ресурсів.

В квітні 2023 р. була затверджена Енергетична стратегія України на період до 2050 р. [5]. Ця стратегія передбачає перехід від моделі роботи енергетичного сектору з домінуванням великих виробників, викопного палива, неефективних мереж, до моделі з розвиненим конкурентним середовищем, рівними можливостями для розвитку всіх видів виробництва енергії, джерел і маршрутів постачання паливно-енергетичних ресурсів. Важливим аспектом є відновлення енергетичного сектору за найсучаснішими технологіями, зміцнення стійкості системи та посилення енергетичної безпеки України і європейського континенту в цілому.

Трансформація енергетичного сектору України та подальша інтеграція українського енергоринку в європейське енергетичне середовище дозволить досягти сталого розвитку економіки України та високого рівня економічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Лойко В.В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки / В.В. Лойко // Ефективна економіка. – 2013. – № 1
2. Микитенко В.В. На чому базується енергетична безпека держави/В.В. Микитенко// Вісник НАН України. – 2005. – № 3. – С.41–47.
3. Суходоля О.М. Досвід реформування ринку електричної енергії в Україні // Стратегічні пріоритети. 2014. - №1. – С.59–68.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Президента України №1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
5. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: розпорядження Кабінету міністрів України № 373-р від 21.04.2023 р. [Електронний ресурс]: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text>.

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА СТРАТЕГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ БАТЬКІВСТВА

Власенко В.

студентка ПВНЗ «Європейський університет»

Яковуник О.

ст.викладач ПВНЗ «Європейський університет»

Сучасний ритм життя, підвищення психологічних навантажень та зміни у суспільному середовищі призвели до зміни орієнтирів у стратегіях батьківства, стилях сімейного виховання та виконанні батьківських ролей. Останнім часом

увага науковців значно зросла до вивчення проблем сім'ї та виховання дітей. Саме з інституту сім'ї починається виховний процес, формування основних рис характеру, світогляду дитини, закладаються основи фізичного, інтелектуального і духовного розвитку. Дитина і сім'я є взаємодоповнюючими частинами одного цілого. Вплив сім'ї відіграє найважливішу роль у формуванні особистості. Зокрема батьківська сім'я здійснює вплив на становлення провідних пріоритетів, стилів комунікації, системи цінностей та прийнятих норм дитини [3].

Стратегії батьківства є засобами конструювання життя батьків і дітей відповідно до особистісного бачення та уявлень подружжя про батьківство. Вони формуються через особистісні орієнтації кожного з подружжя, соціальні і культурні чинники. Батьківські стратегії являють собою моделі батьківської поведінки і орієнтовані на реалізацію батьківства з позиції цінностей і смислів. В основі батьківських стратегій лежать засвоєні особистістю батьківські практики, що склалися в результаті уявлення індивіда як ідентичність «Я-мати» або «Я-батько».

Батьківські стратегії є елементом життєвого проектування батьків, але у науковій літературі це поняття розглядається переважно через категорію «життєві стратегії» та постійно знаходиться в центрі уваги зарубіжних та вітчизняних дослідників [2].

У системі життєвого досвіду особистості батьківські стратегії є частиною спільних сімейних стратегій; при цьому батьківські стратегії складаються з особистих стратегій матері та батька і репродуктивних стратегій як складових елементів (рис. 1.).

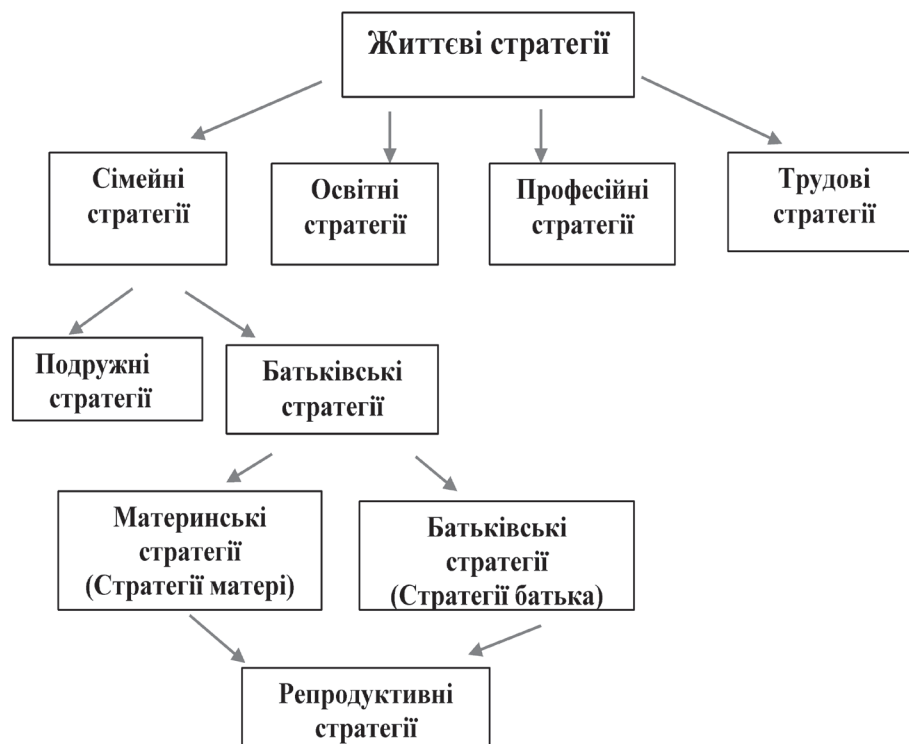

Рис. 1. Структура життєвих стратегій особистості

Батьківські стратегії ґрунтуються на визнанні батьківства як обов'язкового складника життя. Проведений нами аналіз науково-психологічної літератури, що присвячена проблемі батьківства, дає можливість зробити висновок про те, що стратегія батьківства обумовлюється прийняттям особистістю своєї гендерної та батьківської ролі, особистісною зрілістю, важливістю відповідального ставлення по відношенню до свого власного здоров'я, поведінки, батьківства загалом. Усі ці вищезазначені компоненти дають змогу особистості свідомо формувати цінність батьківства, ціннісне ставлення до дитини та до сімейного життя. При цьому вибір оптимальної стратегії батьківства взаємопов'язаний з прийняттям своєї гендерної ролі та ролі батька/матері, розвиненою саморегуляцією та рефлексією, які батьки можуть реалізувати у позитивних батьківських практиках [1].

Специфіка та глибина батьківського впливу визначається низкою факторів, найбільш ефективним з яких є особистість кожного з батьків як суб'єкта взаємодії: стать, вік, темперамент та особливості характеру, релігійність, національно-культурна приналежність, соціальний статус, професійна приналежність, рівень психолого-педагогічної та загальної культури особистості.

Виявлено, що на стратегії реалізації батьківства впливають:

- батьківські сім'ї шлюбних партнерів (вплив родинних факторів на рівень усвідомлення батьківських ролей, життєві сценарії, стилі батьківського виховання, особливості сімейної взаємодії, участь у вихованні дітей обох батьків);
- рівень суспільства (вплив соціальних факторів, засобів масової інформації та соціальних інститутів);
- індивідуальний рівень (вплив особистісних факторів: тип темпераменту, характер, освіченість особистості, вікові особливості, , особистісні потреби та мотиви).

Перспектива подальших досліджень полягає у більш глибокому вивченні факторів та аспектів впливу батьківської сім'ї на стратегії реалізації батьківства молодими подружніми парами. Також у перспективі передбачається пошук альтернативних для кожної особистості шляхів формування конструктивної стратегії батьківства.

Список використаної літератури

1. Берегова Н., Федорчук П. (2020) Вплив батьківської сім'ї на формування дитини як особистості. Вісник Львівського університету.. № 6. С. 10–15.
2. Волошенко, М. (2023). Сучасні підходи до реалізації відповідального батьківства і засоби його вдосконалення, *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2023235. http://www.apfn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_1/60-1_2023.pdf#page=235
3. *Психологія сім'ї: підручник* / за ред. В. М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021. 248 с.

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ІТ-КОМПАНІЙ

Чадюк О.

*студентка 2 курсу магістратури
ПВНЗ «Європейський університет»*

ІТ-сфера визначається однією з ключових для світової економіки, а в сучасній Україні є багато сертифікованих працівників ІТ-сфери, які надають послуги із розроблення та обслуговування різних програм, електронного супроводу різних договорів та угод тощо. При цьому до фахівців ІТ-сфери висувається все більше вимог і очікувань, що включають крім професійних знань та вмінь, ще й готовність до постійного оновлення і вдосконалення знань відповідно до запитів замовників, саморозвитку й навчання протягом життя, гнучкість, адаптивність, здатність креативно реагувати на різні виникаючі проблеми і поставлені завдання. І це закономірно, адже ринок ІТ-послуг швидко розвивається.

Якими ж базовими професійними якостями мають володіти працівники ІТ-компаній?

За Е. Дейкстрою, Б. Шнейдерманом, М. Смульсон, професійно важливі якості працівників ІТ-сфери включають в себе: здатність розуміти програми, визначити архітектуру програми, вміння уміти бачити інше, крім програми, що розробляється в даний момент, налагоджувати, модифікувати програми, запам'ятовувати і відтворювати текст програм та ін. [1, с. 54-55].

Для цього, на думку М. Смульсон, працівнику ІТ-сфери потрібні високо розвинені інтелектуальні здібності, «логічність мислення, його гнучкість і стратегічність; творчі здібності; уважність, вміння концентруватися на завданні і допускати якнайменше помилок» [5].

Крім того, як вказує Д. Щедролосьєв, оскільки сучасне програмування є колективним, то користь ІТ-фахівця передбачає наявність у нього «навичок роботи у команді, лідерських якостей, певних знань з галузі психології й управління» [6]. Науковець вважає, що запорукою успішності роботи ІТ-фахівця є не певний фіксований набір знань, умінь та навичок у сфері ІТ, а сформованість цілого переліку компетентностей, які забезпечують його роботу і допомагають реалізувати домагання у кар'єрному зростанні.

За даними В. Осадчого, І. Крашеннік, загальні компетентності працівників ІТ-сфери мають включати три групи:

– інструментальні: інтелектуально-когнітивні (здатність розуміти та вміння опрацювати ідеї і думки), методологічні (вміння впливати на середовище, організовувати власний час, приймати відповідальні рішення або розв'язувати поставлені завдання), технологічні (вміння користуватися технологічними пристроями, навички роботи на комп'ютері тощо), лінгвістичні (знання різних

мов, навички усного і письмового спілкування);

- міжособистісні: здатність зрозуміло висловлювати свої емоції і почуття, здатність адекватно реагувати на критику, схильність до раціональної самокритики, сформовані навички міжособистісного спілкування;

- системні: спеціальні вміння бачити співвідношення цілого та частин, вміння планувати кроки з удосконалення системи, розроблення нових програм і систем [4, с. 15].

У праці Н. Длугунович наведено поділ компетентностей ІТ-фахівців на *hard skills* і *soft skills*, що де в чому наслідують поділ на загальні і спеціальні на навички ІТ-спеціалістів. Науковиця Н. Длугунович вказує, що «*hard skills* – це стійкі професійні навички, які відображаються у посадових інструкціях, їх можна діагностувати та виміряти. *Soft skills* – це універсальні навички, властві для всіх фахівців, вони необхідні для успішного розвитку їх особистості, планування та побудови кар'єри у різних сферах. Виявляти ці вміння значно складніше, ніж професійні» [2, с. 239-240]. При цьому Н. Длугунович виділяє чотири групи *soft skills* інженера-програміста, а саме: особиста ефективність, комунікативні навички, управлінські навички, стратегічні навички.

На думку Д. Щедролосьєва, ІТ-працівникам мають бути притаманні такі складові професійної компетентності:

- 1) особистісні якості: загальна і професійна культура і сформованість світоглядних основ; творче і критичне, абстрактне та аналітичне, алгоритмічне мислення, розвинена пам'ять; здатність до сприйняття і обробки нової інформації; комунікабельність, відкритість, чесність, терпіння, чесність, оптимізм; здатність до рефлексії;

- 2) знання: теоретичних і методичних основ ІТ-компетентності; рідної мови та іноземних мов; психології і менеджменту; методів контролю та оцінки процесу та результатів, здатність до управління якістю; нормативних документів щодо авторських прав, ліцензійного програмного забезпечення тощо;

- 3) вміння: гностичні, аналітично-пошукові, комунікативні, проєктивні, креативні;

- 4) спрямованість: на професію в ІТ-сфері; готовність до творчої роботи і постійного навчання; соціально-значуще ставлення до себе, до людей і до подій в суспільстві; професійні інтереси, бажання, хобі та ін. [6].

Визначальним у роботі ІТ-працівника є готовність до постійного навчання (навіть кожні 2-3 місяці), оновлення своїх знань та вмінь, моніторинг новинок на ринку програмного забезпечення. Дослідники О. Малихнін, Т. Ярмольчук зауважують, що «сучасний ринок праці вимагає від ІТ-фахівців сформованих умінь вирішувати проблеми за допомогою впровадження інновацій. Глобальна поінформованість щодо сучасних ІКТ, програмного забезпечення, широкий кругозір є для ІТ-фахівців навіть більшою перевагою, чим вузька спеціалізація, а вміння збагачувати знання і досвід протягом життя виступають більш важливими за наявний рівень знань» [3, с. 44].

Як бачимо, до особистості працівників ІТ-сфери та їхньої професійної діяльності визначено дуже значний обсяг вимог, що вказують на значне стресове навантаження роботи. Відповідно до вказаного однією з якостей працівників ІТ-компаній, що впливає на продуктивність їх діяльності, є стресостійкість. Так, високий рівень стресостійкості важливий для сучасної людини, яка прагне до ефективної самореалізації в оточуючому світі. Саме стресостійкість сприяє успішному вирішенню різних стресових ситуацій, подоланню негативних наслідків впливу стресу, визначенню стратегії подальшої побудови взаємовідносин з іншими людьми.

Відтак, до особистості та професійних навичок і вмінь працівників ІТ-працівників висувається достатньо багато вимог, що обумовлюються як складністю їх професійної діяльності, так і зростаючим розширенням залучення інформаційних технологій у різні сфери функціонування суспільства, ролі ІТ в соціально-економічних процесах у країні. Зауважимо, що й підготовка ІТ-фахівців потребує змін та оновлення відповідно до сучасних вимог, як і постійне прагнення до самоосвіти з боку працівників ІТ-сфери.

Список використаних джерел

1. Бабенко М. В. Конспект лекцій з дисципліни «Професійна практика програмної інженерії» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 121. «Інженерія програмного забезпечення» усіх форм навчання. Кам'янське: ДДТУ, 2021. 88 с.
2. Длугунович Н. А. Soft Skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Технічні науки». 2014. Вип. 6. С. 239–242.
3. Малихін О. В., Ярмольчук Т. М. Актуальні стратегії навчання у професійній підготовці фахівців з інформаційних технологій. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 76. №2. С. 43–57.
4. Осадчий В. В., І. Крашеннік І. В. Формування змісту освітніх програм підготовки майбутніх інженерів-програмістів за скороченим терміном навчання на основі аналізу ринку праці. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 58, №2. С. 11–25.
5. Смутьсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту: Монографія. Київ, 2001. 276 с.
6. Щедролосьєв Д. Є. Компетентнісний підхід до підготовки інженерів- програмістів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2011. №4 (24). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua> (дата звернення: 05.10.2023).

СЕКЦІЯ ІІІ.

ПРАВОВА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМІРІВ УКРАЇНИ.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Скутельник О.

аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»

У даній статті проведено аналіз правового фундаменту, на якому ґрунтуються процеси євроінтеграції України. Визначено подальші кроки, необхідні для глибшої імплементації стандартів Європейського Союзу в українське законодавство. Зроблено висновки щодо неузгодженості окремих нормативно-правових актів, які регулюють євроінтеграційну діяльність України. Також проаналізовано історію трансформації правового регулювання євроінтеграції України та визначено напрями реформування національного законодавства в контексті імплементації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Також вивчено вимоги Європейського Союзу до якості правових актів і проаналізовано спеціальне рішення Ради Європейського Союзу щодо правил підготовки нормативних актів, згідно з якими правовий акт повинен бути чітким, не двозначним, без надмірного використання скорочень, не містити жаргонних висловів, надто довгих фраз, незрозумілих посилань на інші тексти та ускладнень, що утруднюють його читання. Також визначено необхідність для України враховувати економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних актів законодавства, адаптованих до вимог законодавства Європейського Союзу.

Постановка проблеми полягає в тому, що починаючи з моменту незалежності, Україна обрала стратегію створення національної державної правової системи, яка відповідає європейським правовим стандартам. Однак процес адаптації українського законодавства до норм Європейського Союзу є складним і потребує ретельного аналізу. Деякі аспекти цього питання були вже досліджені вченими, проте зважаючи на динаміку процесу, ця тема залишається актуальною для подальших наукових досліджень.

Європейська інтеграція в сучасному контексті охоплює різноманітні та широкомасштабні процеси, які залучають наднаціональний, міжурядовий, регіональний та місцевий рівні управління, а також впливають на міжінституційні та міжособистісні відносини. Співробітництво з Європейським союзом відображає природний геополітичний вибір України та стає ключовим інструментом для формування ефективної та відкритої економіки

В сучасному світі, міжнародні інтеграційні процеси мають значущий вплив не лише на регіональні міжнародні системи та формування нового міжнародного порядку, але й на окремі суспільства та країни. Європейський Союз виступає як ключовий учасник у реалізації цих ідей в Європі. Євросоюз є провідним механізмом об'єднання інтересів більшості європейців у прагненні до безпеки та вищого рівня розвитку. Вибір України на користь євроінтеграції є ретельно обґрунтованим, а лідерство Євросоюзу серед інших інтеграційних організацій визнається безсумнівним

Для успішної адаптації та гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, важливим чинником є вивчення відповідного досвіду інших країн. На основі аналізу нормотворчої діяльності членів ЄС, необхідно максимально враховувати правові норми та принципи національної правової системи, враховуючи при цьому норми і принципи європейського права.

У контексті стратегії євроінтеграції України, адаптація національного законодавства до європейських стандартів передбачає зближення національного законодавства із сучасною європейською правовою системою. Це сприятиме розвитку політичної, підприємницької, соціальної та культурної активності громадян України, сприятиме економічному зростанню країни в рамках ЄС, та сприятиме поступовому підвищенню рівня життя населення. Імплементация положень європейського законодавства, що передбачена Угодою про асоціацію, має важливе значення для проведення реформ та створення нової моделі соціально-економічного розвитку України. Таким чином, при розробці концепцій та програм секторальних економічних реформ, важливо враховувати вимоги базових директив ЄС та передбачити гармонізацію з ними.

Аналіз процесу наближення українського законодавства до правової системи Європейського Союзу розкриває ряд нагальних проблем, які вимагають невідкладного вирішення, та надає можливість розробити підходи для підвищення ефективності цього процесу. Адаптація українського законодавства до норм законодавства ЄС відбувається паралельно з проведенням правової реформи в Україні. Зараз чинна законодавча база України має характеристики суперечливості та нестабільності, що робить її недосконалою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні постають такі основні завдання трансформації законодавства України в контексті євроінтеграції:

- забезпечення доступу українських підприємств до ринків Європейського Союзу;
- проведення адміністративної та якісної судової реформи;
- утвердження принципу верховенства права;
- демократизація суспільних процесів;
- потенційне набуття членства в Європейському Союзі.
- Для вирішення цих завдань потрібно вжити кілька заходів, включаючи:
- розроблення актуальної Концепції адаптації українського законодавства

до законодавства Європейського Союзу;

- створення нового центрального органу державної влади, відповідального за процес адаптації законодавства, незалежного від структур Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України;

- розроблення чіткого графіка роботи кожного органу державної влади України з питань адаптації законодавства для окремих галузей права.

Додаткові дослідження можуть включати більший аналіз ефективності введених заходів та розроблення конкретних стратегій і планів для досягнення поставлених завдань в контексті євроінтеграції України.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. О. Б. Чорномаз. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 845.
3. Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом): Указ Президента України від 24 лютого 1998 р. № 148. Урядовий кур'єр. 1998. 21 березня.
4. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98. Урядовий кур'єр. 1998. 18 червня.
5. Матеріали Урядового порталу URL.: <http://www.kmu.gov.ua>.
6. Прийдун, С. В. (2019). Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015): (дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 – Всесвітня історія). Тернопіль, 302 с
7. Дурман, О. Л. (2019). Розвиток зовнішньої політики та становлення зовнішньополітичних структур України: історичний аспект. Держава та регіони. Серія: Державне управління, 4
8. Чепульченко Т.О. Правова держава як гарант дотримання основних демократичних принципів та прав людини у суспільстві. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2012. №2(14).

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ДОСЯГНЕННЯ, ПЕРЕШКОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Олійник Б.

аспірант ПВНЗ “Європейського університету”

керівник : к.ю.н., доц. Кравчук П.

Європейська інтеграція є ключовою стратегічною метою та ціллю України на шляху до сучасного, демократичного та розвинутого суспільства. Прокуратура України, як важливий орган правоохоронної системи, грає рішучу роль у втіленні цієї мети. В даній тезі, я виокремлюю основні пункти досягнень, перешкод та

перспектив ролі прокуратури в європейській інтеграції нашої держави.

У період євроінтеграційних перетворень, які відбуваються в Україні з моменту підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, одним з головних напрямів є реформування системи органів кримінальної юстиції. У контексті цього також триває реформа органів прокуратури, оскільки останні були наділені широким спектром наглядових повноважень, що зумовило існування можливості для зловживань. Враховуючи те, що Україна будує правову державу та громадянське суспільство відповідно до системи демократичних стандартів, завдання та повноваження прокуратури мають змінюватися. Найкращим взірцем тут може стати досвід країн Європейського Союзу щодо вдосконалення національної системи органів прокуратури. [3]

I. Досягнення прокуратури в процесі європейської інтеграції:

1. Внаслідок складних реформ, прокуратура поступово почала адаптуватись до законодавства та стандартів Європейського Союзу. Від правоохоронного органу радянського зразка, прокуратура в Україні почала набувати риси європейського органу, який виключно здійснює представництво інтересів держави і громадянина в суді.

2. Було ліквідовано функцію загального нагляду, та ліквідовано органи досудового розслідування в прокуратурі України.

3. Прокуратура активно приймає участь у боротьбі з корупцією, що є важливою передумовою для європейської інтеграції. Більше того було створено Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, що було вимогою західних партнерів для подальшої євроінтеграції нашої країни.

4. Прокуратура відіграє ключову роль у забезпеченні прав людини та громадянських свобод, що є фундаментальними цілями європейської інтеграції.

Порівняно з радянською прокуратурою, яка була «контролером за усією сферою публічного права», прогрес вже відбувся неймовірний. До того прокурор був таким собі «уособленням держави» та засобом покарання в одній особі, який може прийти і «покарати ЖЕК», так само як і прийти на підприємство, тобто до бізнесу, і робити якісь перевірки, виносити приписи та іншим чином блокувати його діяльність. Для цього небайдужі громадяни писали скарги на все, що є незаконним і здається таким (хоча деякі пишуть і досі). Від тієї системи ми перейшли до системи адміністративної юстиції – будь-які питання з органами влади вирішуються в судах, де також можна програти державі – але де є судовий контроль, вищі прокурори тощо [1].

II. Недоліки органів прокуратури України в контексті європейської інтеграції:

1. Недостатня незалежність, вплив політичних структур на керівництво органів прокуратури обмежує її незалежність та об'єктивність в роботі.

2. Вагомою проблемою є недостатність ресурсів. Обмежені фінансові ресурси та кадровий дефіцит ускладнюють виконання завдань, пов'язаних із європейською інтеграцією.

3. Корупція в органах прокуратури на всіх структурних рівнях. Наявність корупції серед прокурорів ускладнює боротьбу з корупцією в країні та негативно впливає на подальший інтеграційний процес.

III. Перспективи та шляхи розвитку:

1. Необхідно продовжити інституційні реформи з метою зміцнення незалежності прокуратури від політичного тиску.

2. Збільшення співпраці з міжнародними організаціями та партнерами допоможе Україні здійснити інтеграційні процеси більш ефективно.

3. Зміцнення професійної підготовки прокурорів та вдосконалення системи освіти в цій галузі сприятиме підвищенню якості роботи прокурорів.

4. Діджиталізація та введення електронного документообігу є необхідними елементами розвитку державного органу в 21 столітті.

5. Необхідно розробити та впровадити нову класифікацію принципів діяльності органів прокуратури в євроінтеграційній парадигмі.

Органи прокуратури мають займати у системі правоохоронних органів дійсно незалежне та самостійне місце.

У контексті реформування прокуратури у євроінтеграційній парадигмі рекомендовано розробити класифікацію відповідних принципів. На сьогоднішній день класифікація принципів організації та діяльності прокуратури носить дещо умовний характер. Усі принципи взаємопов'язані, взаємообумовлюють, доповнюють один одного і складають окрему функціонуючу, складну соціально-правову систему [2].

Отже, прокуратура України відіграє важливу роль у європейській інтеграції країни, проте існують численні виклики та перешкоди, які потребують уваги та реформ. Шлях до європейської інтеграції вимагає детального вивчення та розробки стратегій для подолання цих перешкод та досягнення поставлених цілей.

Список використаних джерел:

1. Крапивін Є., Писаренко Д. Прокуратура, як у Європі: чи є успіхи в Україні і де необхідні зміни // Європейська правда [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/18/7161950/>, вільний. – Назва з екрана.
2. Малюга В. Система принципів організації та діяльності прокуратури: суть, класифікація / Володимир Малюга // Вісник прокуратури. – 2001. – № 6.
3. Омельчук Л., Клітинська А. Європейський досвід організації органів прокуратури// Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (3) 2016.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р., № 1789-XII // ВВР України. – 1991.

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОСОЮЗУ

Тиравський В.

*аспірант 1-го курсу
юридичного факультету
ПВНЗ «Європейський університет»*

23 червня 2022 року Україні був наданий статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Утім, шлях до набуття статусу країни-члена ЄС є складним і тернистим, насамперед, через необхідність приведення правової системи держави у відповідність до тих вимог, виконання яких є необхідною умовою для набуття членства. [1] 29 липня 2022 року Верховна Рада України ухвалила постанову про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу та виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції. [2]

Варто зазначити, що «адаптація законодавства» (з латинської *adaptatio* – пристосування) – це форма правової гармонізації, суть якої полягає в узгодженні і пристосуванні нормативно-правових актів національного законодавства до міжнародних, європейських чи внутрішньодержавних правових стандартів. Ухвалений у листопаді 2002 року Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», визначає адаптацію як поетапне ухвалення та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу і досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire*. Мається на увазі правова система країн-членів ЄС або мінімальний пакет нормативно-правових актів у певній сфері, які мають розробити та ухвалити держави, які прагнуть стати асоційованим, а згодом – повноправним членом ЄС. [3, С.36-38.]

Сучасна доктрина адаптаційної діяльності у сфері права передбачає три можливі рівні зближення національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. «Мінімальна адаптація» не пов'язана з перспективою набуття членства держави в Європейському Союзі. Вона охоплює важливі для налагодження економічного співробітництва окремі пріоритетні сфери (насамперед, комерційне право, права людини, реформу системи правосуддя). «Помірна адаптація» здійснюється у контексті реалізації системних економічних і соціально-політичних реформ, пов'язаних зі створенням зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, що забезпечує дію чотирьох базових європейських свобод (руху осіб, капіталу, товарів і послуг). Тоді як «максимальна адаптація» має більш системний характер, оскільки зумовлена

перспективою членства в Європейському Союзі (після вступу держави до ЄС адаптація припиняється і надалі використовується ефективніший механізм гармонізації законодавства). [4]

Таким чином, адаптація українського законодавства до законодавства ЄС набуває безпрецедентної практичної актуальності, адже такі зміни законодавства України передбачають реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами і охоплюють: приватне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі, визначені Угодою про партнерство та співробітництво з ЄС.

Проте, процес адаптації не відбувається без проблем у всіх без винятку сферах законодавства. Зокрема, у сфері судочинства та виконавчого провадження, оновлений Кодекс адміністративного судочинства України не визначає судового контролю за виконанням постановлених адміністративними судами рішень. Крім того, новим процесуальним законодавством зовсім не враховано право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавців «іншими учасниками виконавчого провадження» (експертом, фахівцем, перекладачем, суб'єктом оціночної діяльності) та «особами» (понятими, представниками органів опіки та піклування тощо). [3, С.15-17]

У сфері транспорту Н. Бортник і С. Єсімов вважають, що доцільно видавати перевізникам-претендентам ліцензії спеціального моніторингового заходу – попередньої ліцензійної експертизи. Тому необхідно внести зміни і доповнення, що стосуються порядку проведення зазначеної експертизи, до постанов Кабінету Міністрів: від 09.12.2015 № 1168 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів залізничним транспортом», від 02.12.2015 № 1001 «Про затвердження ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом». [3, С.17-20]

У сфері інформаційного суспільства, законодавство України має бути приведене у відповідність із Регламентом Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних. Але в офіційному перекладі Регламенту замість усталеного у вітчизняному законодавстві терміну «обробка персональних даних» вжито словосполучення «опрацювання персональних даних». Крім того, в деяких місцях офіційний переклад є недосконалим (зокрема, щодо умов визначення добровільності згоди на обробку персональних даних – друге речення пункту 43 Преамбули). [3, С.22-25]

У сфері альтернативної енергетики Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії», не встановлена юридична відповідальність за відмову від купівлі, а також за купівлю в меншій кількості електроенергії ніж це передбачено Законом або ж за меншими цінами. С. Гоцалюк вважає, що за це може бути встановлена адміністративна відповідальність, а в Кодексі України про Адміністративні Правопорушення варто передбачити стягнення у вигляді – накладення штрафу на керівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності від 80 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. [3, С.28-30]

У сфері протимінної діяльності, Україною у 2016 році були імplementовані міжнародні стандарти протимінної діяльності (International Mine Action Standards), які лише уточнили процес протимінної діяльності. Тобто у них відсутні положення щодо відповідальності за порушення цих стандартів, а також не визначена система координації протимінної діяльності. Такі положення варто визначити рамковим законом з протимінної діяльності, в якому, на думку А. Ковальчука, потрібно законодавчо закріпити визначення основних понять й термінів, складові та основні засади, об'єкти, суб'єкти, їх повноваження та порядок протимінної діяльності. [3, С.41-44]

У сфері кримінально-процесуального законодавства, варто доповнити Закон України «Про Національну поліцію» 2015 року на предмет грошового заохочення викривачів злочинців (подібна законодавча база і усталена практика має місце у США, Великій Британії та Німеччині). Також варто ухвалити низку нових законів, які привели б національне законодавство у сфері протидії злочинності до найкращих європейських зразків й, відповідно, підвищили ефективність діяльності правоохоронних органів. Крім того, потрібно посилити взаємодію органів досудового розслідування і суду України із компетентними органами держав-членів ЄС. [3, С.44-47]

У сфері управління побутовими відходами можна виокремити чотири проблеми в адаптації українського законодавства: проблему реальності впливу *acquis communautaire* на нормативне регулювання управління побутовими відходами в Україні, відсутності диференційованого нормативного регулювання управління побутовими відходами в Україні, проблему забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини у процесі управління побутовими відходами та проблему залучення громадянського суспільства до реформування сфери управління побутовими відходами. [3, С.49-51]

У фінансовій сфері варто перейти до трьохланкової моделі профільного законодавства: вища ланка (Конституція України), середня ланка (конституційні закони) та нижча ланка (звичайні закони України). Тобто фінансове законодавство матиме чітку вертикально-інтегровану структуру. [3, С.51-54] Зокрема, у сфері фінансового контролю залишається невизначеність кола суб'єктів, які здійснюють зовнішній та внутрішній контроль й аудит в Україні

та неузгодженість норм законодавства щодо визначення понятійної бази. Крім того, фінансовий контроль й аудит в Україні здійснює значна кількість органів, повноваження яких часто дублюються. Більшість контрольних процедур мають фіскальний характер і, практично, здійснюються у вигляді перевірок та інспектування у формі ревізій. Але, як свідчить досвід інших держав, ці методи не запобігають виникненню негативних явищ у сфері публічних фінансів чи усуненню причин їх виникнення, а лише констатують порушення фінансового законодавства. З вищенаведеним пов'язана й інша проблема – домінування заходів подальшого (наступного) фінансового контролю над поточним (оперативним) контролем та державного фінансового контролю – над незалежним контролем. Е. Дмитренко пропонує передбачити більш активне впровадження як поточного, так і попереднього контролю у різних сферах публічної фінансової діяльності, а також видів і форм фінансового контролю не карального, а превентивного характеру – внутрішнього контролю й аудиту, громадського фінансового контролю тощо. [3, С.236-238]

У сфері охорони здоров'я, необхідним є ухвалення Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні». Також розширити перелік закріплених основних принципів охорони здоров'я у статті 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» шляхом інкорпорування базових європейських принципів; віднести налагодження міжсекторального партнерства до основних завдань Міністерства охорони здоров'я України; запровадити інститут омбудсмена з прав пацієнтів і створити незалежні інституції з розгляду скарг про порушення прав пацієнтів; налагодити державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я тощо. [3, С.67-69]

У сфері охорони інтелектуальної власності та захисту авторського й суміжного прав, Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», не розрізняє категорій правовласників (авторів і володарів суміжних прав, які часто мають різні інтереси) та не містить вимог щодо сфер (видів) використання об'єктів інтелектуальної власності, чітких процедур узгодження між собою інтересів правовласників і користувачів. [3, С.107-110] А у Законі України «Про авторське право і суміжні права» потрібно уточнити окремі положення ч. 2 ст. 52-1. Також необхідним є формування окремого судового органу – Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, який відповідатиме європейській практиці (особливо зважаючи на створення Єдиного патентного суду ЄС і тривале функціонування відповідних патентних судів у низці країн ЄС) та має підвищити рівень суддівського правозастосування в Україні.

У сфері обігу цифрового контенту, у вітчизняному законодавстві необхідно закріпити поняття цифрового контенту, розробленого на аналізі його доктринального та нормативного визначення у законодавстві країн-членів ЄС. Проблемним залишається і питання імплементації регулятивних положень щодо

договорів поставки цифрового контенту в українське законодавство. Новелізації вимагають і положення Цивільного кодексу України та Закону України «Про захист прав споживачів». Зокрема, необхідним видається закріпити у даних актах норми, що дозволяють застосовувати названі договори до правовідносин обігу цифрового контенту та додаткові гарантії для захисту споживачів у таких правовідносинах. [3, С.162-165]

У сфері охорони навколишнього середовища, варто ухвалити Закон «Про попередження і ліквідацію шкоди, нанесеної навколишньому природному середовищу», який має містити положення Директиви 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобіжні заходи і відновлювальні заходи. До закону варто включити положення про можливість громадськості впливати на ухвалення екологічно значущих рішень та передбачити створення загальнодержавної автоматизованої інформаційної системи попередження та ліквідації наслідків завданої шкоди навколишньому середовищу. [3, С.110-112]

У сфері соціального захисту, значною проблемою є відповідність українського законодавства у частині мінімальних норм соціального забезпечення відповідності нормам Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення та інших конвенцій Міжнародної організації праці, а також Європейському кодексу соціального забезпечення, тому необхідне негайне внесення змін. [5]

У сфері державної служби, на думку О. Любимова, доцільним було б створення окремого відділу чи управління у Національному агентстві України з питань державної служби, відповідального за сферу адаптації державної служби до норм ЄС. Діяльність цього відділу чи управління має бути скерована на впровадження європейських стандартів у систему державної служби України та здійснення за цим контролю. [6] До основних недоліків чинного законодавства про державну службу належать: розмиті межі сфери регулювання законодавства про державну службу, недосконала система проходження державної служби, недосконала класифікація посад державних службовців, недосконала система оплати праці, низька ефективність управління персоналом, відсутність належного взаємозв'язку під час здійснення процесу адаптації законодавства у сфері державної служби з іншими державними органами, громадянським суспільством та громадськістю, відсутність реального механізму притягнення державних службовців до юридичної відповідальності за вчинення корупційних діянь.

Отже, великою проблемою в рамках адаптації українського законодавства до законодавства ЄС є недосконалість, незрозумілість, велика кількість колізій у нормативно-правових актах України, відсутність дієвих механізмів реалізації існуючих правових норм, що безумовно має негативний вплив як на здійснення реформ, так і на процес реалізації прав та виконання обов'язків суб'єктів правовідносин. Тому потрібно посилити євроадаптаційну правосуб'єктність віце-прем'єр-міністра України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, підвищити інституційну спроможність Міністерства юстиції України, оптимізувати роботу Координаційної ради з адаптації законодавства України

до законодавства Європейського Союзу, а також активізувати проведення репрезентативних науково-практичних конференцій (круглих столів, семінарів, тренінгів тощо) з метою публічного обговорення актуальних проблем адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Список використаних джерел

1. Карунчак Л. Євроінтеграція: питання адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. // Південноукраїнський правничий часопис. 4-2022, Ч.2. С.14-18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/3.pdf
2. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: Постанова Верховної Ради України від 29.07.2022. // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-IX#Text>
3. Гармонізація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: теоретико-правовий вимір. // Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р.С. Мельника, відпов. ред. к.ю.н. Л.Ю. Малюга. К.: Видавничий дім «Гельветика», 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.law.knu.ua/images/news/2018/06/18/08-06-2018.pdf>
4. Гарасимів Т. До проблеми адаптації українського соціального законодавства до законодавства Європейського Союзу: теоретико-правовий дискурс. // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Юридичні науки». №2 (30) 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/aug/24791/7.pdf>
5. Любимов О. Характеристика проблем, які виникають у процесі адаптації законодавства України про державну службу до норм Європейського Союзу. // Національний юридичний журнал: Теорія і практика. 08/2019. С.113-117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-117_10.pdf

ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Мелешко А.

*аспірант ПВНЗ «Європейський університет», адвокат
керівник : к.ю.н., доц. Кравчук П.*

Під час досудового розслідування до підозрюваного може бути застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Цей запобіжний захід є найбільш суворим, адже підозрюваний знаходиться в умовах несвободи. В результаті знаходження в таких умовах у нього можуть наступити несприятливі наслідки, а саме погіршення здоров'я, втрата роботи, фінансові та сімейні проблеми. І про ці наслідки відомо стороні обвинувачення, яка в багатьох випадках користується

своїм правом на звернення до слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як елементом психологічного тиску на підозрюваного.

Тому дієвим інструментом захисту має бути оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що цілком кореспондується з вимогами п. «с» ч.3 ст.6 Європейської конвенції з прав людини та ст.ст.20, 42 КПК України.

В силу ч.2 ст.422 КПК України апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніш як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.

Разом з тим, триденний строк на практиці не діє, розгляд апеляційної скарги затягується на місяць, півтора, є багато випадків, коли апеляційний суд призначає розгляд апеляційної скарги тоді, коли вже існує нова ухвала слідчого судді про продовження строку тримання під вартою, що робить подану апеляційну скаргу неактуальною.

Першою причиною затягування розгляду апеляційної скарги слугує надходження з запізненням матеріалів від слідчого судді про розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу, адже за ч.1 ст.422 КПК України, отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали.

Нівелювати дану причину можливо елементарно. Для цього матеріали клопотання про застосування запобіжного заходу не потрібно витребувати, адже це вчорашній день, а потрібно ці матеріали на наступний день після розгляду вказаного клопотання додати в просканованому вигляді до реєстру судових рішень, доступ до якого мають учасники процесу.

В свою чергу, апеляційний суд, маючи доступ до матеріалів клопотання, буде розглядати апеляційні скарги на ухвалу слідчих суддів без затримки, тобто не пізніш як через три дні після їх надходження до суду апеляційної інстанції, як того вимагає ч.2 ст.422 КПК України.

Отже, виникає необхідність внесення змін до КПК України, а саме: - ст.194 КПК України доповнити ч.10 такого змісту: «На наступний день після розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу матеріали цього клопотання мають бути додані в просканованому вигляді до реєстру судових рішень, доступ до якого мають учасники процесу»; - ч1 ст.422 КПК України викласти в такій редакції: «Отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач не пізніш як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду».

Другою причиною затягування розгляду апеляційної скарги може бути неприбуття прокурора на судові засідання. Прокурор просто не з'являється без повідомлення причин або подає клопотання про відкладення у зв'язку з зайнятістю в іншому судовому засіданні. В результаті засідання відкладається, а

підозрюваний продовжує перебувати під вартою.

Вирішити вказану проблему можливо. Для цього, виходячи з того, що розгляд апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є невідкладною процесуальною дією, у разі неможливості прибуття прокурора потрібно залучати прокурора для проведення окремої процесуальної дії з числа адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу та уклали контракт про залучення їх як прокурорів.

Даний підхід певною мірою збалансує права сторони обвинувачення та сторони захисту, адже на даний момент на підставі ст.53 КПК України сторона обвинувачення активно залучає захисника для проведення окремої процесуальної дії, причому в багатьох випадках зловживаючи цим правом.

Отже, виникає необхідність у внесенні змін до КПК України, а саме: - ст.422 КПК України доповнити ч.3 такого змісту: «У разі неприбуття прокурора для розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою суддя-доповідач залучає прокурора для проведення окремої процесуальної дії з числа адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу та уклали контракт про залучення їх як прокурорів».

Список використаної літератури

1. *Європейська конвенція з прав людини*
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України*

ПРАВО НА ПСИХІЧНУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В АСПЕКТІ БІОЛОГІЧНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ

Санченко Д. Є.

*аспірант кафедри права ПВНЗ
«Європейський університет»*

Розглядаючи людину як біологічну істоту потребує глибокого осмислення щонайменше декілька проблем. Перша проблема – інтерпретація біологічної цілісності людини у розрізі фізичних та психічних категорій. Друга – визначення взаємозв'язків із правовою, етичною та технічною матеріями. Третя – трансформація сутнісного характеру (змісту) біологічної цілісності людини в аспекті сучасних викликів для людини, суспільства, держави. Наше завдання у межах цього допису як мінімум наголосити на актуальності прав людини в усіх його проявах, як максимум – прокладення шляху у напрямі посилення ідейного наповнення гуманізму.

Осмислюючи принцип цілісності (у складі європейських принципів біоетики)

д.ф.н. Петрушенко О.П. наголошує, що розкриття змісту цього принципу включає декілька конкретних змістових блоків, і серед них – ідею цілісності людської особистості, розуміння необхідності збереження її та заборону дезінтеграції людської особистості в процесі психологічної та психіатричної допомоги або з міркувань наукової, економічної чи іншої доцільності [3, с. 108]. Ключова думка, продовжує вчена, у тому, що воєнні дії в Україні виявилися психологічним та когнітивним шоком для багатьох людей та певною мірою порушили цілісність їх особистості.

З такої точки зору стає очевидним, що з одного боку в певних історичних інтервалах розвитку суспільства спостерігається диспропорція у втіленні набору прав і свобод та похідних від них. З іншого боку проявляється абсолютність проблеми неспроможності у глобальному плані забезпечити цілісність людини в усіх її формах вираження.

В монографічному дослідженні д.ф.н. Бродецька Ю.Ю. приділяє увагу такій конструкції як «соціальна цілісність», в заключній частині якої авторка наголошує на перспективі розробки її концептуальної бази як феномена [1, с. 313]. Нами ж пропонується розглядати у взаємозв'язку категорії «соціальна цілісність» (як загальне) та «біологічна цілісність» (як особливе) адже будь-які соціальні конструкції опосередковуються сумою її елементів, здатних до існування у центрі чого вибудовується стійкість взаємозв'язків «людина-суспільство».

Складно не погодитися з д.ю.н. Островською Б. В., що у сучасних умовах зміст права на життя розширюється настільки, що його вже не можна трактувати лише в контексті відміни смертної кари, міжнародної відповідальності за вчинення військових злочинів і злочинів проти людства, але з урахуванням розвитку біотехнологій, які зумовлюють серйозні явні та приховані загрози для головної цінності людини – її життя [2, с. 281]. Привертає увагу власне дискусійність щодо руйнівного впливу технологій як таких, зокрема біотехнологій, а також в значній мірі – політичних та інформаційних. Одночасно піддаються загрозам біологічні, політичні та інформаційні свободи людини, які мають залишатися в системі стратегічних пріоритетів держави.

Визначальними кроками для утвердження прав людини з позиції майбутніх здобутків слід виокремити: втілення положень національної стратегії (концепції) охорони психічного здоров'я населення; модифікація нормативного масиву у сфері охорони здоров'я з метою відновлення (нормалізації) суспільних станів під час та після воєнних подій в Україні.

Проблематика психічного здоров'я розширює коло вразливостей власне не лише людей із психічними розладами, а й їх родичів та сімей. Набувають за рівнем масштабу нового змісту вплив пандемії Covid-19 та постковідна адаптація; неможливо адекватно оцінити подальші наслідки бойових стресів у військовослужбовців, ветеранів у зв'язку із війною в Україні; суїцидальна поведінка не має орієнтованості за віковою групою, тому справедливо включається до порядку денного превенційних заходів в сфері охорони здоров'я. На тлі складнощів, що спіткають суспільство критичними є кадрове забезпечення,

нормативно-правова гармонізація, джерела фінансування. Усе це вкотре актуалізує проблему доступності до соціально-орієнтованої психіатричної допомоги. Саме тому, покладаючись на антропоцентричний фундамент політичної волі кореневого значення сьогодні має вигода майбутніх поколінь поєднана із досягненням вигод і для багатокладного пострадянського покоління та суспільства трансформованого під впливом загроз і викликів XXI століття.

Підсумовуючи наш допис пропонуємо такі висновки: біологічна цілісність людини в сучасних умовах вже не ідентифікується як така, що може наражатися на ризики, а є такою, що наражається на ризики; біологічна цілісність людини є особливою категорією і перебуває у взаємозв'язку із соціальною цілісністю в стратегічно-безпековому сенсі; охорона біологічної цілісності людини в розумінні психічної недоторканності актуалізує проблематику доступності до соціально-орієнтованої психіатричної допомоги і наразі має перспективи вирішення в умовах єдності держави та суспільства у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Бродецька Ю.Ю. Феномен цілісності суспільства / Монографія. - Дніпро, 2017. - С. 313.
2. Островська Б. В. Право на життя й цілісність особи: біоетичні аспекти еволюції прав людини / Б. В. Островська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2017. - № 4. - С. 281.
3. Петрушенко О.П. Принцип цілісності людської особистості та проблеми її збереження у сучасних реаліях // Людина як цілісність: традиції та інновації: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції (20 жовтня 2022 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов, Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2023. – С. 108.

КРИТЕРІЇ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Бартошук А.

аспірант ПВНЗ «Європейський університет», адвокат

Відшкодування шкоди – один з найважливіших інститутів сучасної правової науки. Однією з форм шкоди, є моральна шкода, а можливість її відшкодування є одним із показників певного рівня захисту прав і свобод людини в демократичному суспільстві та правовій державі, важливим завданням якої є забезпечення справедливого, швидкого і ефективного відновлення порушеного права і адекватного, еквівалентного відшкодування заподіяної шкоди. Відновлення стану потерпілого і відшкодування шкоди є однією з вимог, яка може впливати з порушення прав, разом з якими інститут моральної шкоди посідає особливе місце [1]. Право на відшкодування моральної шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб, встановлене Конституцією

та законами України, а належне нормативне закріплення та практична реалізація, зокрема в судовій практиці, визначають дієвість всієї правової системи.

В законодавстві України відсутнє визначення моральної шкоди так само як і чітко встановлених умов та критеріїв її відшкодування. Норми щодо моральної шкоди розподілені в Цивільному кодексі України [2] (далі - ЦК України), - у загальних положеннях вказано спосіб захисту (п. 9 ч. 2 ст. 16, ст. 280 ЦК України) та прояви моральної шкоди (ч. 2 ст. 23 ЦК України), а в інших статтях перелічені підстави відповідальності за завдану моральну шкоду, а також випадки їх безвинного відшкодування (ст. 1167 ЦК України). Право на відшкодування моральної шкоди передбачено у різних нормативних актах: у ст. ст. 39, 216, 225, 226, 230-233, 280, 611, 386, 700, 1076 ЦК України; у Законі України «Про захист прав споживачів»; «Про інформацію»; «Про охорону праці»; «Про телебачення і радіомовлення»; «Про режим іноземного інвестування»; «Про звернення громадян»; «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та багатьма іншими. Проте, нормативні положення щодо відшкодування моральної шкоди в основному констатують лише право на її відшкодування, натомість визначення поняття та змісту моральної шкоди розкриває судова практика [3].

Між тим на сьогодні актуальне питання гармонізації правової системи України до стандартів Європейського Союзу, що постає не лише в потребі створення нових нормативно-правових актів, а насамперед у впорядкуванні вже існуючих механізмів правового регулювання та усуненні протиріч і прогалин, що виникають за наявного правового регулювання та практики його застосування.

Україна ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) повністю визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [4], яка разом з протоколами до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України. На розширення цього положення Основного Закону в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зазначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ або Суд) як джерело права. Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції [5].

Не зважаючи що практика ЄСПЛ має певні обмеження щодо застосування відшкодування моральної шкоди, застосовані ЄСПЛ підходи та стандарти визначають певні критерії на підставі яких здійснюється відшкодування. Їх з'ясування та співвідношення з нормами національного законодавства та судовою практикою має важливе значення і контексті євроінтеграційних намірів України.

В першу чергу формулювання статті 41 Конвенції [6] на підставі якої здійснюється відшкодування шкоди заявнику, використовує поняття «справедлива сатисфакція» і ЄСПЛ під час вирішення питання про відшкодування шкоди, керуючись Регламентом ЄСПЛ та практичними рекомендаціями до нього, послуговується саме цим терміном. При цьому, хоча термін «справедлива сатисфакція» є відкритим для тлумачення і його точний обсяг ще належить з'ясувати, розглядаючи сатисфакцію крізь призму компенсації заявнику фактичних шкідливих наслідків порушення, Суд присуджує лише таку сатисфакцію, яку він вважає «справедливою», а саме, яку він вважає доцільною за даних обставин про що, зокрема, конкретно зазначено у відповідній Практичній рекомендації [7] (далі - Практична рекомендація).

Саме категорією справедливості керується Суд у всіх своїх рішеннях що передбачають стягнення немайнової шкоди і такі посилення Суду на міркування справедливості, як головного мотиву присудження відповідної компенсації, свідчать про природно-правове уявлення Суду про право людини на відшкодування моральної шкоди, є основною парадигмою в судовому захисті прав людини та посідає першорядне світоглядне і методологічне значення у практиці ЄСПЛ.

Таке природно-правове уявлення про право на відшкодування моральної шкоди зумовило розуміння можливості відшкодування нематеріальних витрат внаслідок встановлення будь якого порушення фундаментальних прав, а практичні, протягом тривалого часу, напрацювання Суду виробили певні підходи які знайшли свій вираз в його рішеннях та відображенні в Практичній рекомендації.

Так розгляд питання відшкодування відбувається з врахуванням особливостей та контексту кожної конкретної справи, де важливу роль відіграють характер і наслідки виявленого порушення, власна практика Суду щодо схожих справ, а також різні економічні ситуації в державах-відповідачах. Суд виходить з постулату, що присуджене відшкодування слугує визнанням того факту, що моральна шкода, наприклад психічні чи фізичні страждання, виникла внаслідок порушення фундаментального права людини, і в найширшому сенсі відображає тяжкість шкоди. Таким чином, причинно-наслідковий зв'язок між стверджуваним порушенням і моральною шкодою часто є доцільним припустити, при цьому від заявників не вимагають надавати жодних додаткових доказів своїх страждань.

Також виходячи з природи моральної шкоди, яка полягає в тому, що вона не піддається точному розрахунку, вимога про відшкодування моральної шкоди не потребує кількісної оцінки чи обґрунтування, заявник може залишити суму на розсуд Суду. Оцінка компенсації здійснюється на справедливій основі, яка, перш за все, передбачає гнучкість і об'єктивний розгляд того, що є справедливим, чесним і розумним за всіх обставин справи, включаючи не лише позиція заявника, а також його чи її власний можливий внесок у ситуацію, яка оскаржується, але загальний контекст, у якому сталося порушення. Серед факторів, які розглядаються Судом для визначення вартості таких компенсацій, є характер і тяжкість виявленого порушення, його тривалість і наслідки; чи мало місце кілька порушень

захищених прав; чи було вже винесено внутрішньодержавне арбітражне рішення чи були вжиті інші заходи державою-відповідачем, які можна вважати найбільш відповідним засобом відшкодування; будь-який інший контекст або обставини конкретного випадку, які необхідно взяти до уваги.

До цього слід відмітити, що загалом норми національного законодавства в основі матеріально-правового регулювання відшкодування моральної шкоди та процедурного (*процесуального*) розгляду спорів виходять з тих самих головних методологічних основ як і практика ЄСПЛ. Право на відшкодування нормативно закріплене та є способом захисту цивільних прав та інтересів, при визначенні розміру відшкодування враховується характер порушення та нематеріальних витрат інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості, а розгляд та вирішення питання відшкодування відбувається з врахуванням особливостей та контексту кожної конкретної справи на загальних засадах справедливості, добросовісності та розумності.

Разом з тим, далеко не всі критерії, на підставі яких ЄСПЛ здійснює відшкодування, можуть бути однозначно застосовані в Україні, зважаючи, як на діюче правове регулювання так і на сформоване практикою національних судів його тлумачення.

Так, з однієї сторони, дійсно, концептуальні підходи справедливої сатисфакції застосовані ЄСПЛ впливають на розуміння права відшкодування моральної шкоди та поступову зміну підходів навіть за діючого правового регулювання в національному законодавстві. Для прикладу, не зважаючи, що ЄСПЛ допускає відшкодування нематеріальних витрат в наслідок встановлення будь якого порушення фундаментальних прав, тривалий час у судовій практиці було сформовано підхід про можливість стягнення компенсації моральної шкоди якщо це передбачено нормою закону або положеннями договору [8]. Про концептуальну помилковість такого підходу тривалий час йшли дискусії серед науковців та практиків, та ЄСПЛ висловлював здивування апелюванням національного суду до необхідності прямої вказівки закону, як умови відшкодування [9]. Лише у 2020 році Велика палата Верховного Суду, відступивши від своїх попередніх висновків, висловила позицію про те, що компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення - право на відшкодування моральної (*немайнової*) шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства [10].

З іншої сторони, окремі підходи, що забезпечують справедливість сатисфакції застосовані ЄСПЛ не лише не реалізуються в Україні, а й в певній мірі суперечать національним нормам.

Так досить показовим в практиці ЄСПЛ щодо встановлення факту шкоди є визнання спростовної презумпції завдання моральної шкоди [11], яка виходить з об'єктивного припущення про причинно-наслідковий зв'язок між порушенням права і немайновою шкодою, за якого не потерпілий має додатково обґрунтувати страждання, а порушник має спростувати шкоду.

Між тим в контексті національного законодавства передбачено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав (ч.1 ст. 23 ЦК України), але в цілому практика наявності презумпції протиправності дії (*бездіяльності*) завдавача моральної шкоди заперечує та виходить з того, що наявність моральної шкоди не визнана прямим наслідком кожної протиправної поведінки, така презумпція має визначатися лише законом [12]. Таке розуміння виходить з того, що за нормами чинного законодавства не передбаченого імперативного обов'язку компенсації, а право на відшкодування — це процесуальна можливість довести наявність шкоди, визначити її розмір та отримати через судовий розгляд цього питання відповідну компенсацію. При цьому, усталена судова практика виходить з розподілу тягаря доказування в таких категоріях справ, за якого: позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок, а відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

Також важливе значення в практиці ЄСПЛ щодо визначення обсягу відшкодування має врахування власної практики щодо схожих справ. Натомість в Україні компетенція суду обмежується лише тлумаченням норм права і не передбачає нормотворчих повноважень. Відносно недавні зміни процесуальних кодексів в Україні закріпили певні ознаки існування судового прецеденту, проте лише в контексті однакового підходу до застосування норми в схожих правовідносинах і врахування судами конкретних обсягів компенсації присуджених в інших справах, навіть за схожих обставин, мало ймовірно.

Крім того, в практиці ЄСПЛ справедлива сатисфакція не завжди пов'язана з отриманням відповідної матеріальної компенсації за кожною особою, якій таку шкоду було завдано. Суд неодноразово, за конкретних обставин справи, визнавав достатньою сатисфакцією за завдану заявникові моральну шкоду саму констатацію в рішенні факту порушення державою-відповідачем Конвенції. В такому разі, справедливим є саме визнання права порушеним та надання на національному рівні можливості відновити порушене право [13]. Такий спосіб відшкодування в цілому узгоджується з правовими можливостями національного законодавства адже законодавець допускає відшкодування моральної шкоди грошми, майном або в інший спосіб (ч. 3 ст. 23 ЦК України), проте це не знаходить належного відображення в судовій практиці, що в першу чергу пов'язане з тим, що звертаючись до суду з відшкодуванням моральної шкоди заявниками заявляється вимога її грошової компенсації, а національні суди, зважаючи на принцип диспозитивності, при вирішенні спору не можуть вийти за межі заявлених вимог. Та ж сама проблема виникатиме стосовно можливостей заявляти вимоги про відшкодування, без вказівки на суму та обґрунтування її розміру, залишивши це на розсуд суду.

Загалом підсумовуючи, з практики ЄСПЛ вбачається певний концептуальний підхід застосований Судом для досягнення справедливості відшкодування який має певну послідовність пов'язану визначеними передумовами та наслідками. Так, встановлення факту порушення права є свідченням наявності певної нематеріальної шкоди (*причинно-наслідковий зв'язок між стверджуваним*

порушенням і моральною шкодою). Проте обрання Судом способу сатисфакції та за необхідності розміру грошового відшкодування залежить від особливостей та контексту конкретної справи (*характер і тяжкість виявленого порушення, його тривалість і наслідки, чи були вжиті інші заходи відшкодування, практика Суду щодо схожих справ, а також різні економічні ситуації та інші важливі контексти, або обставини конкретного випадку*) та може мати наслідком присудження фінансової компенсації в обґрунтованому розмірі, або обрання іншого способу, зокрема, констатація факту порушення без фінансового відшкодування. Такий підхід має змогу в більшій мірі забезпечити справедливість в питанні відшкодування шкоди, оскільки на відміну від позиції національних судів, що в першу чергу акцентують увагу на обов'язку потерпілої особи довести завдання шкоди та обґрунтувати її (*що досить часто призводить до відмови у відшкодуванні коли, на думку суду, потерпілий не надає достатніх доказів на обґрунтування наслідків*), надає змогу не залишати без уваги будь-які прояви нематеріальної шкоди завданої порушенням права, незалежно від тяжкості наслідків. Відтак вбачається, що подальший розвиток законодавства України та практики його застосування в сфері відшкодування моральної шкоди, з метою адаптації до стандартів Європейського Союзу та для забезпечення справедливості відшкодування, потребуватиме певного перегляду концептуальних підходів, перш за все, з врахуванням напрацювань практики ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Тімуш І. С. Розвиток законодавства щодо цивільно-правового регулювання відшкодування моральної шкоди / І. С. Тімуш // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2013. - Вип. 60. - С. 196. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_60_32;
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>;
3. *Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди* : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>;
4. *Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції*: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97>;
5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 С. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>;
6. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод*: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004;
7. *Just satisfaction claims / Practice direction issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007 and amended on 9 June 2022*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/pd_satisfaction_claims_eng;
8. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі №*

- 761/26293/16-ц (провадження № 14-64цс19) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574008>;
9. CASE OF NOVOSELETSKIY v. UKRAINE (Application no.47148/99) / Strasbourg 22 February 2005 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-68373>;
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16-ц (провадження № 14-714цс19) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91644731>;
11. CASE OF YURIY NIKOLAYEVICH IVANOV v. UKRAINE (Application no. 40450/04) / Strasbourg 15 October 2009 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95032>;
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 761/10422/16-ц (провадження № 61-14528св20) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938509>;
13. CASE OF BELUKHA v. UKRAINE (Application no. 33949/02) / Strasbourg 9 November 2006 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-77950>.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СЬОГОДЕННЯ

Чупрін О.

аспірант ПВНЗ «Європейський університет»

Починаючи з 2014 року, Україна активно рухалась шляхом європейської інтеграції, підписавши Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом [5]. За останні 9 років, Україна впровадила низку євроінтеграційних реформ та суттєво наблизилась до правової системи Європейського Союзу, навіть попри фактичний стан війни, у якому Україна перебувала весь цей час, що зменшувало здатність держави до проведення реформ.

За останні десятиліття народу Україні завдяки активним суспільно-політичним процесам вдалося в деякій мірі позбавитися статусу «країни пострадянського табору» та відчутти себе повноцінним органічним складником європейської спільноти.

Намір України розбудовувати відносини з ЄС на принципах інтеграції був уперше проголошений у Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року. [2]. У документі зазначено, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на яку зазвичай посилаються як на «Угоду про асоціацію України з ЄС», ратифікована у вересні 2014 року, утворює спільні

європейські цінності, які формують підґрунтя внутрішньої та зовнішньої політики сторін: демократія, верховенство права, повага до прав людини, незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів. Цей документ чітко регулює поступове економічне та політичне зближення України з Європейським Союзом, орієнтує на зміцнення європейських стандартів, реалізація яких дозволяє покращити політико-правовий простір держави, а також забезпечити зростання рівня добробуту її громадян.

Окрім того, укладено низку галузевих угод та прийняті документи міжнародно-правового характеру, що юридично врегульовують співробітництво між Україною та Євросоюзом.

Запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС дозволило громадянам України відчувати себе органічним складником європейської спільноти.

Для України Євроінтеграція – це оптимальний шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника.

Україна планомірно здійснює заходи, спрямовані на зближення національної правової системи з правовою системою Європейського Союзу, зокрема, у галузях митного законодавства, банківської діяльності, конкуренції, державних закупівель, бухгалтерського обліку, оподаткування, охорони праці, фінансових послуг, збереження інтелектуальної власності, охорони здоров'я, захисту прав споживачів, технічних правил та стандартів, природного середовища, розвитку ядерної енергетики, транспорту тощо.

Війна внесла значні корективи до сприйняття Європейським Союзом України та переосмислення в цілому майбутньої політики розширення.

Історичне рішення Європейської ради в червні 2022р. Про надання Україні статусу кандидата у члени ЄС стало вагомим визначним актом як для України, так і ЄС. Це показове свідчення готовності сторін до подальшого зближення.

Сучасний стан розвитку політичної системи та державного управління України потребує адаптації до стандартів державного управління країн Європейського Союзу, комплексної розбудови політичної системи, яка існує в Україні. Підвищення ефективності соціального управління, його дієвості набуває актуальності у контексті вибору Україною шляху до Євроінтеграції, оскільки виникає необхідність в осмисленні моделі управління, притаманної ЄС, та пристосуванні до неї власної моделі державного управління.

Навіть в умовах війни Україна зосередила зусилля на виконанні рекомендацій Єврокомісії, зокрема стосовно реформування судової системи, боротьби з корупцією і відмиванням коштів, модернізації національного законодавства у сфері медіа та національних меншин тощо.

Водночас уповільнюються темпи руху до ЄС, по-перше, військові дії росії на території України, а по-друге комплекс внутрішніх проблем (недостатні темпи реформ, незадовільна боротьба з корупцією, недосконалість судової системи

тощо) та низький рівень соціально-економічного розвитку України.

На теперішньому етапі інтеграція України до ЄС є бажаним варіантом вирішення цілої низки проблем, що виникли, особливо в умовах війни. Оскільки Україна з кожним днем все більше стає частиною Європи та європейської культури, то інтеграційні процеси з європейськими структурами є об'єктивно зумовлені як національним, так і культурним розвитком і, безперечно, правовим.

Стратегічною метою утвердження європейського вектору в державному розвитку України є упорядкування діяльності держави – реформування законодавства, державної політики, зорієнтованість на економічне зростання країни, подолання корупції, екологічну безпеку та забезпечення добробуту громадян.

Список використаної літератури:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. С. 429.
2. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII. URL : [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12) (дата звернення: 28.07.2019).
3. Романів Х. Євроінтеграція національного приватного права як умова правового прогресу. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 404 с.
4. Тимошук О.Г. Набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС в умовах війни в Україні: міжнародно-правовий аспект. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2022. БНАУ. С. 83–85. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7941/1/Nabuttia_Ukrainoiu.pdf.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 27 червня 2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. С. 83. Ст. 2125

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВА ЄС ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Святецький О.

аспірант ПВНЗ «Європейський університет»

Право ЄС є наднаціональною правовою системою, яка має верховенство над національним правом держав-членів. Процес європейської інтеграції передбачає, що право ЄС і національне право повинні співіснувати та взаємодіяти, забезпечуючи спільні стандарти та правила, але при цьому залишаючи національні особливості та ідентичність. Взаємодія права ЄС та національного права є складним і багатограним процесом, який регулюється рядом принципів.

Основними принципами взаємодії права ЄС та національного права є:

Принцип верховенства права ЄС. Право ЄС має вищий юридичний статус, ніж національне право держав-членів. Цей принцип означає, що національні суди зобов'язані застосовувати право ЄС, навіть якщо воно суперечить національному

праву.

Принцип прямої дії права ЄС. Деякі акти права ЄС діють безпосередньо в державах-членах, тобто не потребують подальшої імплементації в національне право. Цей принцип дозволяє громадянам та юридичним особам ЄС безпосередньо користуватися правами, які надаються їм правом ЄС.

Принцип інтеграції права ЄС у національне право держав-членів. Норми права ЄС стають частиною національних правових систем держав-членів і підлягають застосуванню національними судами на тих же умовах, що й національне право. Цей принцип забезпечує ефективне застосування права ЄС і сприяє його інтеграції в національні правові системи держав-членів.

Принцип юрисдикційної захищеності прав та інтересів, що виникають на основі права ЄС. Національні суди зобов'язані забезпечувати ефективний захист прав та інтересів, які надаються громадянам та юридичним особам правом ЄС. Цей принцип забезпечує ефективний захист прав та інтересів громадян та юридичних осіб ЄС і сприяє досягненню цілей і завдань Європейського Союзу.

Висновок. Принципи взаємодії права ЄС та національного права є основою для ефективного функціонування Європейського Союзу. Вони забезпечують верховенство права ЄС, пряму дію права ЄС, інтеграцію права ЄС у національне право держав-членів та ефективний захист прав та інтересів громадян та юридичних осіб ЄС. Усі ці принципи спільно формують правову систему Європейського Союзу та роблять можливим спільне життя в єдиній юридичній площині. Взаємодія права ЄС та національного права відображає сучасні виклики та можливості європейської інтеграції та підтримує її ефективність і стійкість в умовах складних внутрішніх та зовнішніх викликів.

ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ СУДОВИХ СПОРІВ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ В МІЖНАРОДНОМУ АСПЕКТІ, В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМІРІВ УКРАЇНИ

Шкільнік С.

*аспірант 2 курсу факультету «Правознавства»
ПВНЗ “Європейський університет”*

Судові спори між подружжям в міжнародному аспекті є важливим напрямком. Оскільки вони забезпечують захист прав родин, дітей на стабільність, безпеку та рівність прав з боку обох батьків. У таких справах суди розв'язують питання щодо: розлучення, з ким і де будуть проживати діти після розлучення батьків, призначення режиму зустрічей та спілкування з одним з батьків та іншими родичами (бабусею, дідусем), майна подружжя. Особливої актуальності тема набула з початком війни в Україні. Багато родин (жінки та діти) виїхали до ЄС і

постало питання про вирішення спорів про повернення дітей або встановлення спілкування (в парах, які перебувають в процесі розлучення).

На сьогодні спори між подружжям вирішуються в судах України та країн ЄС відповідно міжнародних конвенцій, учасником яких є Україна, національного законодавства України та країн ЄС. Так, в спорах щодо дітей, застосування має Гаазька конвенція 1980 року [1]. В спорах щодо стягнення аліментів - Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання [2]. Розлучення подружжя, один з яких є громадянином іншої держави, регулюється Законом України «Про міжнародне приватне право» [3].

Для фахівців, котрі спеціалізуються у сфері сімейного права, важливим є аналіз проблематики розв'язання сімейних спорів в міжнародному аспекті. Яка полягає в тому, що виникає необхідність розв'язувати питання щодо розлучення, визначення місця проживання дитини, стягнення аліментів тощо між членами подружжя, котрі проживають в різних країнах.

В міжнародному праві існують два основних способи розв'язання сімейних спорів: через судову систему та за допомогою альтернативних методів вирішення спорів.

Судова система є найбільш поширеним інструментом вирішення сімейних спорів. Однак, цей метод може бути досить дорогим та тривалим.

Альтернативним методом вирішення сімейних спорів є медіація. Медіація - це процес вирішення конфлікту за допомогою третьої сторони (медіатора).

На сьогодні найбільш поширеними є процедури розлучення та спори щодо виховання дітей між подружжям, котрі проживають в різних країнах.

В спорах щодо розлучення, якщо члени подружжя є громадянами України, та один з них або обидва проживають в країнах ЄС - спір підлягає вирішенню в судах України відповідно національного законодавства. Якщо один з членів подружжя є громадянином ЄС - спір підлягає вирішенню в судах України за умови, що на території України відповідач у справі іноземний громадянин має місце проживання або місце знаходження, якщо у справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні (ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право»). В іншому випадку спір про розлучення підлягає вирішенню за законодавством країни реєстрації відповідача по справі.

Рішення суду про розлучення, прийняте відповідно законодавства країн ЄС, підлягає визнанню в Україні. Відповідно до ст. 471 ЦПК України [4] рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, визнається в Україні, якщо його визнання передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності.

В спорах подружжя щодо дітей теж можуть бути застосовані різні механізми вирішення спору.

Відповідно ст. 16 Закону України «Про охорону дитинства» [5] батьки,

інші члени сім'ї та родичі, зокрема ті, які проживають у різних державах, не повинні перешкоджати одне одному реалізувати право дитини на контакт з ними, зобов'язані гарантувати повернення дитини до місця її постійного проживання після реалізації нею права на контакт, не допускати неправомірної зміни її місця проживання.

Визначення способів виховання та спілкування з дітьми того з батьків, хто проживає окремо може бути встановлене в наступний спосіб: за рішенням органів опіки та піклування; за рішенням суду; за домовленістю між батьками усній або закріпленій рішенням суду у відповідній мировій угоді.

Той з батьків, який не давав згоди на виїзд дитини за кордон, якому чиняться перепони у вихованні чи спілкуванні з дитиною, відповідно до Гаазької конвенції 1980 року може звернутись до Міністерства юстиції України або Міністерства юстиції країни, в якій перебуває дитина, з заявами: про повернення дитини до України; про забезпечення реалізації права доступу до дитини.

Суд відповідної країни може зобов'язати: повернути дитину в країну її постійного проживання (після закінчення військового стану); не чинити перешкоди у спілкуванні з дитиною, тому з батьків, хто проживає окремо.

Таким чином, розв'язання проблематики судових спорів між подружжям в міжнародному аспекті вимагає застосування різноманітних механізмів і норм міжнародного права.

Вищевикладене дає можливість сформулювати наступні висновки, важливі для ефективного розв'язання судового спору між подружжям в міжнародному аспекті:

1) Доцільним є застосування механізмів врегулювання спору без участі в тривалих судових процедурах - шляхом укладення мирової угоди або проведення медіації.

2) Якщо уникнути судового розгляду не можливо, необхідно встановити - чи підпадає спір під предметну сферу дії конвенцій, чи існує спосіб захисту порушеного права і, відповідно, предмет позову.

3) Потрібно правильно обрати суд, властивий для вирішення спору. Спір може бути розглянуто місцем реєстрації відповідача в Україні, чи місцем перебування у відповідній іноземній державі.

4) Визначити, які механізми виконання рішень судів в сімейних справах будуть діяти в кожному конкретному випадку та умови визнання таких рішень в Україні та країнах ЄС.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в контексті Європейської інтеграції є важливим визначити шляхи спрощення судових процедур в сімейних справах та процедур медіації. Важливою є розробка рекомендацій щодо внесення змін та поліпшення законодавство України з метою приведення його до стандартів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Гаазька конвенція (1980, 25 жовтня) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text

2. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання м. Гаага (2007, 23 листопада) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
3. Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV (2005) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
4. ЦПК України № 2402-III (2004) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
5. Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III (2001) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЗМІНИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Чупрін А.О.

аспірант ПВНЗ «Європейський університет»

Україна з самого початку свого шляху як незалежної країни обрала шлях розвитку зовнішньої політики в європейському напрямку.

Однак, внаслідок різких змін в політичній системі країни, непослідовності в здійсненні зовнішньої політики України, що призводило до несталості поглядів, значного економічного, політичного впливу російської федерації на життя України – довгий час європейсько спрямований шлях України не мав розвитку в практичній площині та не призводив до будь-яких якісних змін.

Будь-які серйозні зміни відбуваються внаслідок суттєвих подій, стресових ситуацій, які впливають на процеси держави, суспільство як певний сильний поштовх, і призводять до швидких, якісних змін, яких не вдавалося досягати роками, а можливо навіть десятиріччями.

В Україні, на жаль, такі події носять трагічний характер.

Революція Гідності, яка внаслідок героїчних дій Народу України та жертви Героїв Небесної Сотні вибороли право на європейське майбутнє України, початок процесу трансформації Українського суспільства, відділення від імперіалістичного впливу російської федерації та, по суті, старт якісного шляху України в Європу.

Наслідком вищезазначених подій було, в контексті європейського розвитку України, підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), яку було ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 року. Відповідно до ч.1 ст. 1 Угоди було визначено, що: Цим документом створюється асоціація між Україною, з однієї сторони, та Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. [1]

З метою виконання вимог Угоди, було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами,

з іншої сторони», якою було затверджено План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – План). [2]

Відповідно до Плану, встановлюються завдання України направлені на виконання положень Угоди, заходи, які мають бути здійснені, строки виконання та відповідальні за виконання.

Майже всі завдання Плану мають бути виконані шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, тобто зміни законодавства України і пристосування останнього до вимог Європейського Союзу, що є позитивним напрямком якісної трансформації України в європейському напрямку.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України остаточно закріпило ідею правильності обраного європейського шляху України і 28 лютого 2022 року, шляхом подання заявки на членство в Європейському Союзі, Україна виразила свій твердий та остаточний намір на отримання статусу повноправного члена Європейського Союзу. 23 червня 2022 року Європейською Радою було надано Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу одночасно з переліком вимог, які Україна має виконувати для того, щоб зберегти статус кандидата і рухатися до повноправного членства.

Виконання вимог, встановлених інституціями Європейського Союзу, дотримання Плану, умови, які будуть ставитися Україні для отримання статусу члена Європейського Союзу в майбутньому, завжди були і будуть пов'язані з прийняттям нових та зміною існуючих нормативно-правових актів, які будуть направлені на досягнення всіх поставлених цілей і доведення європейським партнерам і всьому світу, що Україна може змінюватися і є країною, яка завдяки плідній і наполегливій праці справедливо може стати повноправним членом Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. *Постанову Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>.